

5·7·20

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM QUAESTIONUM AD M. BRUTUM

LIBRI V.

CUM NOTULIS.

PRATI MDCCLXXXVI.

TYPIS VINCENTII VESTRI

Superioribus Annuentibus.

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM *QUAESTIONUM* (*) AD M. BRUTUM

LIBER PRIMUS.

DE CONTEMNENDA MORTE.

CUm defensionum laboribus, senatoriisque muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quae retenta animo, remissa temporibus, longo intervallo intermissa revocavi, & cum omnium artium, quae ad rectam vivendi viam pertinerent, ratio & disciplina, studio sapientiae, (1) quae phi-

A

(*) *Tusculanae Quaestiones, sive ut ipse appellat Auctor de Fato cap.* 2., *Disputationes, nomen invenere a Villa Tusculana in agro suburbano posita, quondam Syllae, tum Ciceronis, ubi essent vel fingerentur habitae.* Camerarius.

(1) Σοφίας *vel sapientiae nomen initio non fuit definitae alicuius facultatis nomen, sed ita commune, ut, quam quisque artem praeter caeteros calleret in ea* Σοφος *diceretur.* Manutius.

philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi Latinis litteris illustrandum putavi, non quia philosophia Graecis & litteris, & doctoribus percipi non posset: sed meum iudicium semper fuit omnia nostros (1) aut invenisse per se sapientius, quam Graecos; aut accepta ab illis, fecisse meliora; quae quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. Nam mores & instituta vitae, resque domesticas, ac familiares nos profecto & melius tuemur, & lautius: rem vero publicam nostri maiores certe melioribus temperaverunt & institutis & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cum virtute nostri multum valuerunt, tum plus etiam disciplina. Iam illa, quae natura, non litteris assecuti sunt, neque cum Graecis (2) neque ulla cum gente sunt conferenda. Quae enim tanta gravitas, quae tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quae tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum maioribus nostris comparanda? Doctrina Graecia nos, & omni litterarum genere superabat, in quo erat facile vincere non repugnantes. Nam cum apud Graecos antiquissimum è doctis sit genus poetarum, si quidem Homerus fuit, & Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo: serius poeticam nos accepimus; annis enim ferè ccccx. post Romam conditam Livius fabulam dedit, C. Claudio Caeci filio, M. Tuditano Consulibus, anno ante natum Ennium, qui fuit maior natu, quam Plautus, & Naevius (3).

Sero

(1) *Mos fuit Ciceronis, Plinii, Varronis, T. Livii, C. Caesaris, quoad potuerunt, patriam in scriptis suis extollere. Volebant enim videri patriae studiosi.* Idem.

(2) *Alii* Graecia.

(3) *Nisi forte in re chronologica lapsus est Cicero, pronomen relativum non ad Ennium, sed ad Livium respicit: Naevius enim Ennio fuit vetustior.* Davisius.

Sero igitur a nostris poetae vel cogniti, vel recepti. Quanquam est in Originibus (1) solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus; honorem tamen huic generi non fuisse declarat oratio Catonis, in qua obiecit, ut probrum, Marco Nobiliori, quod is in provinciam poetas duxisset: duxerat autem Consul ille in Aetoliam, ut scimus, Ennium. Quo minus ergo honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt, nec tamen, si qui magnis ingeniis in eo genere exstiterunt, non satis Graecorum gloriae responderunt. An censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quod pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos (2) & Parrhasios fuisse? Honos alit artes; omnesque incenduntur ad studia gloria; iacentque ea semper, quae apud quosque improbantur. Summam eruditionem Graeci sitam censebant in nervorum, vocumquae cantibus; igitur & Epaminondas, princeps, meo iudicio, Graeciae, fidibus praeclare cecinisse dicitur: Temistoclesque aliquot ante annos, cum in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. Ergo in Graecia musici floruerunt, discebantque id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit, itaque nihil mathematicis illustrius, At nos metiendi, ratiocinandique utilitate huius artis terminavimus modum.

At contra oratorem celeriter complexi sumus; nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum; post autem eruditum; nam Galbam, Africanum, Laelium, doctos fuisse memoriae traditum est: studiosum autem eum, qui hos aetate anteibat, Catonem; post vero Lepidum, Carbo-

(1) *Porcii Catonis opus*. Vid. Corn. Nepo.

(2) *Seu Polygnotos; nam Polycletus fuit statuarum fictor, Polygnotus pictor, ut & Parrhasius*. Lambin.

bonem, Gracchos; deinde ita magnos nostram ad aetatem, ut non multum, aut nihil omnino Graecis cederetur. Philosophia iacuit usque ad hanc aetatem, nec ullum habuit lumen litterarum (1) Latinarum: quae illustranda, & excitanda nobis est, ut, si occupati profuimus aliquid civibus nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. In quo eo magis nobis est elaborandum, quod multi iam esse Latini libri dicuntur scripti inconsiderate ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis (2); fieri autem potest, ut recte quis sentiat, & id quod sentit, polite eloqui non possit, sed mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem hominis est intemperanter abutentis & otio, & litteris. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, praeter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid oratoriae laudi nostra attulimus industria, multo studiosius philosophiae fontes aperiemus, e quibus etiam illa manabant.

Sed ut Aristoteles, vir summo ingenio, scientiae copia, cum motus esset Isocratis Rhetoris gloria, dicere etiam, coepit adolescentes docere, & prudentiam cum eloquentia iungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, & in hac maiore, & uberiore arte versari: hanc enim perfectam philosophiam semper iudicavi, quae de maximis quaestionibus copiose posset, ornateque dicere, in quam exercitationem ita nos studiose operam dedimus, ut iam etiam scholas Graecorum more habere

re

(1) *Significat, desuisse Philosophiae eloquentiam. Epicuri aemuli hoc loco notantur.* Camer.

(2) *Amafanium intelligit, aliosque ex Epicuri grege: quos eo nomine perstrinxit Acad. lib.* 1. *cap.* 2. Dav.

re auderemus: ut nuper tuum post discessum in Tusculano, cum essent complures mecum familiares, tentavi, quid in eo genere possem, ut enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutius fecit: sic haec mihi nunc senilis est declamatio. Ponere iubebam, de quo quis audire vellet: & id aut sedens, aut ambulans disputabam. Itaque dierum quinque scholas, ut Graeci appellant, in totidem libros contuli; fiebat autem ita, ut, cum is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contra dicerem: haec est enim, ut scis, vetus, & Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi: nam ita facillime, quod verisimillimum esset, inveniri posse Socrates arbitrabatur; sed quo commodius disputationes explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. Ergo ita nascetur exordium.

A. (1) Malum mihi videtur esse mors. (2) M. Iis ne, qui mortui sunt; an iis, quibus moriendum est? A. Utrisque. M. Est igitur miserum, quoniam malum. A. Certe. M. Ergo & ij, quibus evenit iam, ut morerentur, & ij, quibus eventurum est, miseri. A. Mihi ita videtur. M. Nemo ergo non miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi constare vis, omnes, quicunque nati sunt, eruntve, non solum miseri, sed etiam semper miseri: nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes; moriendum est enim omnibus; esset tamen miseriae finis in morte. Quoniam

(1) *Per* A. *nonnulli intelligunt* Atticum. *Ast Atticus tum temporis senex erat, iuvenis autem ille, qui cum Cicerone disputavit, ut patet ex Lib. 2. Cap. 12.* Adolescentem *igitur, vel* Auditorem *incertum denotari puto*. Dav.

(2) *Per* M. *significatur* Marcus. Lambin.

niam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam: necesse est enim, miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt (1), vel potius omnes, quicunque nati sunt. A. Ita prorsus existimo. M. Dic quaeso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transvectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? num illud, quod Sisyphus versat

Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles iudices, Minos, & Rhadamanthus, apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Graecos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem; tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda: Haec fortasse metuis, & idcirco mortem censes esse sempiternum malum.

A. Adeone me delirare censes, ut ita esse credam? M. An tu haec non credis? A. Minime vero. M. Male hercule narras. A. Cur quaeso? M. Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. A. Quis enim non in eiusmodi causa? aut quid negotij est, haec poetarum & pictorum portenta convincere? M. Atqui pleni sunt libri philosophorum contra ista ipsa disserentium. A. Inepte sanè: quis est enim tam excors, quem ista moveant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos ulli. A. Ita prorsus existimo. M. Ubi ergo sunt ij, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. A. Ego vero nusquam esse illos

(1) *Loqui videtur secundum eos, qui mundum neque genitum, neque interiturum prodiderunt: quae opinio auctores habet Pythagoram, Architam, omnesque Pythagoricos: Aristoteles quoque Stagirites & Theophrastus, multique Peripatetici idem scripserunt*. Beroaldus.

illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob idipsum quidem, quia nulli sunt. M. Iam mallem Cerberum metueres, quam ista tam inconsiderate diceres. A. Quid tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicis: ubi est acumen tuum? cum enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. A. Non sum ita hebes, ut ista dicam. M. Quid dicis igitur? A. Miserum esse, verbi caussa, M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit; miserum Cn. Pompeium, qui tanta gloria sit orbatus; omnes denique miseros, qui hac luce careant. M. Revolveris eodem: sint enim oportet, si miseri sunt. Tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent. Si igitur non sunt, nihil possunt esse: ita ne miseri quidem sunt. A. Non dico fortasse etiam, quod sentio. Nam istud ipsum, non esse, cum fueris, miserrimum puto. M. Quid miserius, quam omnino nunquam fuisse? ita, qui nondum nati sunt, quia non sunt, miseri iam sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. Ego autem non commemini, antequam sum natus, me miserum; Tu si meliore memoria es, velim scire, ecquid de te recordare.

A. Ita iocaris, quasi ego dicam, eos esse miseros, qui nati non sunt; & non eos miseros, qui mortui sunt. M. Esse ergo eos dicis. A. Immo quia non sunt, cum fuerint, eos miseros esse. M. Pugnantia te loqui non vides? quid enim tam pugnat, quam non modo miserum, sed omnino quidquam esse, qui non sit? an tu egressus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos? A. Quoniam me verbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantum, miseros ob id ipsum, quia non sunt. M. Non dicis igitur, miser est M. Crassus, sed tantum miser, M. Crassus. A. Ita plane.

nè. M. Quasi non necesse sit, quidquid isto modo pronunties, id aut esse, aut non esse. An tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur; omne pronuntiatum (sic enim mihi in praesentia occurrit, ut appellarem ἀξίωμα, utar post alio, si invenero melius) id ergo est pronuntiatum, quod aut verum, aut falsum esse dicitur. Cum igitur dicis, miser M. Crassus: aut hoc dicis, miser est M. Crassus; ut possit judicari, verum id, falsumne sit: aut nihil dicis omnino. A. Age, jam concedo non esse miseros, qui mortui sunt; quoniam extorsisti, ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. Quid? qui vivimus, cum moriendum sit, nonne miseri sumus? quae enim potest in vita esse jucunditas, cum dies & noctes cogitandum sit, jam jamque esse moriendum?

M. Ecquid ergo intelligis, quantum mali de humana conditione deieceris? A. Quo nam modo? M. Quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam & sempiternum malum haberemus in vita. Nunc video calcem, (1) ad quem cum sit decursum, nihil sit praeterea extimescendum. Sed tu mihi videris Epicharmi (2) acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi, (3) sententiam sequi. A. Quam? non enim novi. M. Dicam, si potero, latine: scis enim me graece loqui in latino sermone non plus solere, quam in graeco latine. A. Et recte

(1) *Ut vertex pro summo, sic calces pro extremo, seu fine & meta ponitur*. Camer.

(2) *Hic fuit Siculus Poeta Comicus*.

(3) *Hoc bifariam accipi potest, ut vel augmentum, vel diminutionem laudis habeat: Nam & Cicero Siculis sales, ac facetias tribuit in Verrinis, & de Or. II. & idem quaedam fatetur non perbelle ab iis dicta*. Camer.

Et recte quidem. Sed quae tandem est Epicharmi ista sententia? M.

Emori nolo; sed me esse mortuum nihil aestimo.

A. Iam agnosco graecum; & quoniam coegisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse, perfice, si potes, ut ne moriendum quidem esse miserum putem. M. Iam istuc quidem nihil negocij est; sed etiam maiora molior. A. Quo modo hoc nihil negocij est? aut quae tandem sunt ista maiora? M. Quoniam si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum: cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis; ita ne moriendum quidem esse, malum est; id est enim, perveniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Uberius ista quaeso; haec enim spinosiora, prius; ut confitear, me cogunt, quam ut assentiar. Sed quae sunt ea, quae dicis te maiora moliri? M. Ut doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. A. Non postulo id quidem, habeo (1) tamen audire; ut enim non efficias quod vis, tamen, mors, ut, malum non sit, efficies. Sed nihil te interpellabo; continentem orationem audire malo. M. Quid? si te rogavero aliquid, nonne respondebis? A. Superbi id quidem esset; sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges.

M. Geram tibi morem, & ea, quae vis, ut potero, explicabo; nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint, & fixa, quae dixero, sed ut homunculus unus è multis, probabilia coniectura sequens; ultra enim quo progrediar, quam ut verisimilia videam, non habeo; certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientes esse profitentur. A. Tu, ut videtur. Nos ad audiendum parati sumus. M. Mors igitur ipsa, quae vide-

(1) Habeo *est* aveo.

videtur notissima res esse, quid sit primum est videndum. Sunt enim qui discessum animi a corpore putent esse mortem. Sunt qui nullum censeant fieri discessum, sed una animum & corpus occidere, animumque cum corpore extingui (1) qui discedere animum censent, alij statim dissipari, alij diu permanere, alij semper. Quid sit porrò ipse animus, aut ubi, aut unde, magna dissensio est. Aliis cor ipsum animus videtur; ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur; & Nasica ille prudens, bis Consul, Corculum (2) &

Egregie cordatus homo Catus Aeliu' Sextus.

Empedocles animum esse censet, cordi suffusum sanguinem. Aliis pars quaedam cerebri visa est animi principatum tenere; aliis nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum; sed alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem, & locum; animam autem alii animam, (3) ut ferè nostri declarant nominari; nam & agere animam & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia; ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus ignis videtur.

Sed haec quidem, (4) quae dixi, cor, cerebrum, animam, ignem, vulgo; reliqua ferè singuli, ut multi ante veteres. Proximè autem Aristoxenus musicus, idem-

(1) *Ex Epicuri sententia.*

(2) Corculos, *&* Catos *Plinius Lib. VII. vult apud Romanos intelligi, qui sapientia praestiterunt. Sed &* Corculum *quemadmodum* animula *prae se ferre videtur vehementiam amoris, & gratiae.* A. Manut.

(3) *Sive oris halitum.*

(4) *Hoc tribuunt Critiae praeter Tertullianum, ac Macrobium, Aristoteles, &* Nemesius Davis. *Imo dicebat Empedocles cordi suffusum sanguinem esse animi sedem.* Lambin.

idemque philosophus, intentionem ipsius corporis quandam; velut in cantu & fidibus, quae harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura, & figura varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante & dictum, & explanatum a Platone. Xenocrates animi figuram, & quasi corpus negavit esse, verum numerum dixit esse, cuius vis, ut jam antea Pythagorae visum erat, in natura maxima esset. Ejus doctor Plato triplicem finxit animam; cujus principatum, idest rationem, in capite, sicut in arce, posuit; & duas partes separare voluit, iram, & cupiditatem; quas locis disclusit; iram in pectore, cupiditatem subter praecordia locavit. Dicaearchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentes facit, duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait a Deucalione ortum, differentem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustraque animalia, & animantes appellari, neque in homine inesse animum, vel animam, nec in bestia: vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus vivis aequabiliter esse fusam, nec separabilem a corpore esse, quippe quae nulla sit, nec sit quidquam nisi corpus unum, & simplex, ita figuratum, ut temperatione naturae vigeat, & sentiat. Aristoteles longè omnibus (Platonem semper excipio) praestans & ingenio, & diligentia, cum quatuor illa genera (1) principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur: quintam quandam naturam censet esse, è qua sit mens. Cogitare enim & providere, & discere, & docere, & invenire aliquid, & tam multa alia,

(1) *Nempe Ignem, Aquam, Terram, Aerem.*

alia, meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, laetari; haec & similia eorum, in horum quatuor generum nullo inesse putat. Quintum genus adhibet vacans nomine, & sic ipsum animum ἐνδελεχίαν appellat novo nomine, quasi quandam continuatam motionem, & perennem.

Nisi quae me forte fugiunt, hae sunt ferè omnium de animo sententiae. Democritum enim magnum quidem illum virum, sed levibus & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus: nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba conficiat. Harum sententiarum quae vera sit, deus aliquis viderit; quae verisimillima, magna quaestio est. Utrum igitur inter has sententias dijudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem utrunque, si posset; sed est difficile confundere. Quare si, ut ista non differamus, liberari mortis metu possumus, id agamus. Sin id non potest, nisi hac quaestione animorum explicata, nunc, si videtur, hoc, illud alias. M. Quod malis te intelligo, id puto esse commodius; efficiet enim ratio, ut, quaecunque vera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potius. Nam si cor aut sanguis, aut cerebrum est animus, certe, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore; si anima est fortasse, dissipabitur: si ignis, extinguetur; si est Aristoxeni harmonia, dissolvetur. Quid de Dicaearco dicam, qui nihil omnino animum dicat esse? his sententiis omnibus nihil post mortem pertinere ad quenquam potest, pariter enim cum vita sensus amittitur. Non sentientis autem, nihil est, ullam in partem quod intersit. Reliquorum sententiae spem afferunt, si te forte hoc delectat, posse animos, cum è corporibus excesserint, in coelum quasi in domicilium suum pervenire. A. Me vero delectat; idque primum ita esse velim

dein-

deinde etiam si non sit, mihi tamen persuaderi velim. M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentiâ Platonem superare possumus? evolve diligenter ejus eum librum, qui est de animo; amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem saepius; sed nescio quo modo, dum lego, assentior; cum posui librum, & mecum ipse de immortalitate animorum coepi cogitare, assensio omnis illa elabitur. M. Quid hoc? dasne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do vero. M. Quid, si maneant? A. Beatos esse concedo. M. Si intereant? A. Non esse miseros, quoniam ne sint quidem, jam istuc, coacti a te paulo ante concessimus. M. Quomodo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quae aut beatos nos efficiet, animis manentibus, aut non miseros sensu carentes?

A. Expone igitur, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum si minus id obtinebis, (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem; ego enim istuc ipsum vereor, ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. M. Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri, uti optimis possumus; quod in omnibus caussis & debet, & solet valere plurimum; & primum quidem omni antiquitate; quae quo proprius aberat ab ortu, & divina progenie, hoc meliùs eà fortasse, quae erant vera, cernebat. Itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos (1) appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu vitae sic doleri hominem, ut funditus interiret; idque cum multis aliis rebus, tum

(1) *Hujus vocis origo Sabina, quae usque radices in Oscam Linguam egit*. Cascum *Vetus esse significat Ennius cum ait*, Quam primum Casci populi genuere Latini. Davis.

tum è pontificio jure, & ceremoniis ſepulchrorum intelligi licet; quas maximis ingeniis praediti nec tanta cura coluiſſent, nec violatas tam inexpiabili religione ſanxiſſent, niſi haeſiſſet in eorum mentibus, mortem non interitum eſſe omnia tollentem, atque delentem, ſed quandam quaſi migrationem, commutationemque vitae, quae in claris viris, & foeminis dux in coelum ſoleret eſſe; in caeteris humi retineretur, & permaneret tamen. Ex hoc & noſtrorum opinione,

Romulus in coelo cum diis agit aevum.

ut famae aſſentiens dixit Ennius; & apud Graecos, indeque perlapſus ad nos, & uſque ad Oceanum Hercules, tantus, & tam praeſens habetur deus. Hinc Liber Semele natus, eademque famae celebritate Tyndaridae fratres; qui non modo adjutores in praeliis victoriae populi R. ſed etiam nuncii (1) fuiſſe perhibentur. Quid? Ino, Cadmi filia nonne Leucothea nominata à Graecis, Matuta habetur a noſtris? quid? totam propè coelum, ne plures perſequar, nonne humano genere completum eſt?

Si vero ſcrutari vetera, & ex his ea, quae Scriptores Graeciae prodiderunt, eruere coner; ipſi illi, maiorum gentium dii qui habentur, hinc a nobis profecti in coelum reperientur. Quaere, quorum demonſtrantur ſepulchra (2) in Graecia; reminiſcere, quoniam es iniciatus, quae tradantur myſteriis: (3) tum denique

(1) *Hoc ſaepius accidiſſe dicitur; ſed Noſter bellum Macedonicum, quo devictus eſt Perſes, praecipue reſpicit.* Vid. Minut. Felic. Octav. Cap. 7.

(2) *Cretenſes Jovis ſepulcrum oſtendere ſoliti erant.*

(3) *Myſteria in Graecia arcana quaedam ſacra erant, quibus initiati certiora de divinis rebus tenere putabantur, quam vulgo ſciri utile eſſet. Itaque Myſteria enuntiare*

nique, quam hoc late pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quae multis post annis tractari coepisent, phisica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognoverant; rationes & causas rerum non tenebant, visis quibusdam saepe movebantur, hisque maxime nocturnis, ut viderentur ij, qui vita excesserant, vivere. Ut porrò firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cujus mente non imbuerit deorum opinio. Multi de diis prava sentiunt id enim vitioso more effici solet; omnes tamen esse vim & naturam divinam arbitrantur; nec vero id collocutio hominum, aut consensus effecit, non institutis opinio est confirmata, non legibus. Omni autem in re consensio omnium gentium, lex naturae putanda est. Quis est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos vitae commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem; luctum sustuleris. Nemo enim moeret suo incommodo, dolent fortasse, & anguntur. Sed illa lugubris lamentatio, fletusque moerens ex eo est, quod eum, quem dileximus, vitae commodis privatum arbitramur, idque sentire. Atque haec ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaque doctrina.

Maximum vero argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam judicare, quod omnibus curae sunt, & maximae quidem, quae post mortem futura sint. *Serit arbores, quae alteri saeculo prosint*, ut ait Statius in Sinephoebis; quid spectans, nisi etiam postera saecula ad se pertinere? Ergo arbores seret diligens agricola, quarum aspiciet baccam ipse nunquam: vir magnus leges, instituta, Remp. non seret? Quid procreatio liberorum, quid propagatio hominis, quid

tiare capite sancitum fuit. Praecipua Eleusina Cereris, & in Samothracia; sed & alia alibi fuere.

quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas, quin specimen naturae capi deceat ex optima quaque natura? quae est igitur melior in hominum genere natura, quam eorum, qui se natos ad homines iuvandos, tutandos, conservandos arbitrantur? Abiit ad deos Hercules: nunquam abiisset, nisi, cum inter homines esset, eam sibi viam munivisset. Vetera jam ista, & religione omnium consecrata.

Quid in hac Rep. tot, tantosque viros ob Remp. interfectos, cogitasse arbitramur? Iisdemne ut finibus nomen suum, quibus vita, terminaretur? Nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. Licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondae, licuit, ne & vetera, & externa quaeram, mihi; sed nescio quomodo inhaeret in mentibus quasi saeculorum quoddam augurium futurorum; idque in maximis ingeniis, altissimisque animis & existit maxime, & apparet facillime. Quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis viveret? Loquor de principibus. Quid poetae? nonne post mortem nobilitari volunt? Unde ergo illud?

Aspicite, o cives, senis Ennii imaginis formam;
Hic vestrum panxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriae flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria. Idemque,

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Facit; cur? volito vivu per ora virum.

Sed quid poetas? opifices post mortem nobilitari volunt. Quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Minervae (1) cum inscribere non liceret? Quid nostri philosophi? nonne in his ipsis libris, quos scribunt

(1) *Vide Nostrum de Orat. Lib.* II. *cap.* 17.

bunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? Quod si omnium consensus, naturae vox est; omnesque, qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui è vita cesserunt: nobis quoque idem existimandum est; &, si, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturae vim maxime; verisimile est, cum optimus quisque maxime posteritati serviat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus.

Sed ut deos esse natura opinamur, qualesque sint, ratione cognoscimus; sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium; qua in sede maneant, qualesque sint, ratione discendum est. Cuius ignoratio finxit inferos, easque formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare; in terram enim cadentibus corporibus, hisque humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum. Quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt, quos auxerunt poetae. Frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculae, & pueri, movetur audiens tam grande carmen.

Adsum, atque advenio Acheronte, vix, via alta, atque ardua,
Per speluncas saxis structas asperis pendentibus,
Maximis; ubi rigida constat crassa caligo inferum. (1)

tantumque valuit error, qui mihi quidem iam sublatus videtur, ut, corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quae sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi. Animos enim per se ipsos viventes non poterant mente complecti; formam aliquam, figuramque quaerebant. Inde Homeri

(1) *Enniani versus, & ex Hecuba Euripidea liberius conversi.* Dav.

meri tota νεκυία (1) inde ea, quam (2) meus amicus Appius νεκρομαντία faciebat; inde in vicinia nostra Averni lacus,

Unde animae excitantur obscura umbra, aperto ostio
Alti Acherontis salso sanguine, imagines mortuorum;

has tamen imagines loqui volunt; quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterumve, & pulmonum vi, & figura potest; nihil enim animo videre poterant; ad oculos omnia referebant. Magni autem est ingenii, revocare mentem a sensibus, & cogitationem a consuetudine abducere. Itaque, credo equidem etiam alios tot saeculis; sed quod litteris extet, Pherecides Syrus primum dixit, animos hominum esse sempiternos: antiquus sanè; fuit enim meo regnante gentili. (3). Hanc opinionem discipulus ejus Pythagoras maxime confirmavit: qui cum Superbo regnante in Italiam venisset, tenuit magnam illam Graeciam cum honore, & disciplina, tum etiam auctoritate: multaque saecula postea sic viguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alii docti viderentur.

Sed redeo ad antiquos Rationem, illi sententiae suae non ferè reddebant, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam venisse, & in ea cum alios multos, tum Architam, Timaeumque cognovisse, & didicisse Pythagorea omnia; primumque de animorum aeternitate non solum sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse; quam, nisi quid dicis, praetermittamus, & hanc totam Spem immortalitatis relin-

---

(1) *Idest illa mortuorum fabula, quae est* Od. *V.*

(2) *Alii* quae.

(3) *Servio Tullio Romanorum Rege Sexto, qui ejusdem Tulliorum generis fuit*. A. Manut.

linquamus. A. An tu, cum me in summam expectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias scio, & quem ex tuo ore admiror, quam cum istis vera sentire. M. Macte virtute: ego enim ipse cum eodem ipso non invitus erraverim. Num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, sic & hoc? quamquam hoc quidem minime. Persuadent enim mathematici, terram in medio mundo sitam, ad universi coeli complexum, quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi vocant: Eam porrò naturam esse quatuor omnia gignentium corporum, ut quasi partita habeant inter se, & divisa momenta; terrena & humida suopte nutu & suo pondere ad pares angulos in terram, & in mare ferantur; reliquae duae partes, una ignea, altera animalis, ut illae superiores in medium locum mundi gravitate ferantur, & pondere sic hae rursum rectis lineis in coelestem locum subvolent, sive ipsa natura superiora appetente, sive quod a gravioribus leviora natura repellantur. Quae cum constet, perspicuum debet esse, animos, cum è corpore excesserint, sive illi sint animales, idest spirabiles, sive ignei, sublime ferri. Si vero aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis, quam dilucide dicitur; aut quinta illa non nominata magis, quam non intellecta natura: multo etiam integriora ac puriora sunt, ut a terra longissime se efferant. Horum igitur aliquid animus est, ne tam vegeta mens aut in corde, cerebrove, aut in Empedocleo sanguine demersa jaceat.

Dicaearchum vero cum Aristoxeno aequali, & condiscipulo suo, doctos sanè homines, omittamus; quorum alter ne condoluisse quidem unquam videtur, qui animum se habere non sentiat; alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad haec transferre conetur. Harmoniam autem ex intervallis sonorum nos-

ſe poſsumus, quorum varia compoſitio etiam harmonias efficit plures. Membrorum vero ſitus, & figura corporis, vacans animo, quam poſſit harmoniam efficere non video: ſed hic quidem, quamvis eruditus ſit, ſicut eſt, haec magiſtro concedat Ariſtoteli; canere ipſe doceat. Bene enim illo proverbio Graecorum praecipitur;

Quam quiſque norit artem, in hac ſe exerceat. (1)

Illam vero funditus eiiciamus individuorum corporum, levium, & rotundorum concurſionem fortuitam: quam tamen Democritus concalefactam, & ſpirabilem, ideſt animalem eſſe voluit. Is autem animus, qui, ſi eſt horum quatuor generum, ex quibus omnia conſtare dicuntur, ex inflammata anima conſtat, ut potiſſimum videri video Panaetio, ſuperiora capeſsat neceſse eſt; nihil enim habent haec duo genera proni, & ſupera ſemper petunt. Ita ſive diſſipantur, procul a terris, id evenit; ſive permanent, & conſervant habitum ſuum, hoc etiam magis neceſſe eſt ferantur ad coelum, & ab his perrumpatur, & dividatur craſsus hic & concretus aer, qui eſt terrae proximus. Calidior eſt enim, vel potius ardentior animus, quam eſt hic aer, quem modo dixi craſsum, atque concretum; quod ex eo ſciri poteſt, quia corpora noſtra, terreno principiorum genere confecta, ardore animi concaleſcunt.

Accedit, ut eo facilius animus evadat ex hoc aere, quem ſaepe jam appello craſsum, eumque perrumpat, quod nihil eſt animo velocius; nulla eſt celeritas, quae poſſit cum animi celeritate contendere. Qui ſi permanet incorruptus, ſuique ſimilis, neceſse eſt ita feratur, ut penetret, & dividat omne coelum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur: quod, & humidum, & caliginoſum eſt, propter exhalationes terrae.

(1) *Verſus eſt ex Ariſtophane translatus.* Urſin.

rae. Quam regionem cum superavit animus, naturamque sui similem contigit; & agnovit: junctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit; & finem altius se efferendi facit. Cum enim sui similem & levitatem; & calorem adeptus est, tanquam paribus examinatus ponderibus; nullam in partem movetur; eaque ei demum naturalis est sedes, cum ad sui similem penetravit, in quo nulla re egens aletur; & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur; & aluntur (1). Cumque corporis facibus inflammari soleamus ad omnes ferè cupiditates; eoque magis incendi, quod iis aemulemur, qui ea habeant; quae nos habere cupiamus; profectò beati erimus, cum, corporibus relictis, & cupiditatum; & aemulationum erimus expertes; quodque nunc facimus: cum laxati curis sumus, ut spectare aliquid velimus; & visere, id multo tum faciemus liberius; totosque nos in contemplandis rebus, perspiciendisque ponemus, propterea, quod & natura inest mentibus nostris insatiabilis quaedam cupiditas veri videndi; & orae ipsae locorum illorum, quo pervenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum coelestium, eo majorem cognoscendi cupiditatem dabunt. Haec enim pulchritudo etiam in terris patritam illam, & avitam (ut ait Theophrastus) philosophiam, cognitionis cupiditate incensam excitavit. Praecipue vero fruentur ea; qui tum etiam, cum has terras incolentes circumfusi erant caligine; tamen acie mentis dispicere cupiebant.

Etenim si nunc aliquid assequi se putant; qui ostium Ponti viderunt; & eas angustias, per quas penetravit ea; quae est nominata

B 3 Argo

(1) *Stellae aluntur juxta philosophos; maxime Platonicos; humore terreno, juxta alios nutriuntur* θεωρία *idest speculatione Divinitatis, & Deo fruuntur*. Beroal.

Argo, quia Argivi in ea, delecti viri,
Vecti, petebant pellem inauratam arietis; (1)
aut ij, qui Oceani freta illa viderunt,
Europam, Libiamque rapax ubi dividit unda;
quod tandem spectaculum fore putamus, cum totam terram contueri licebit, eiusque cum situm, formam, circumscriptionem, tum & habitabiles regiones, & rursum omni cultu propter vim frigoris, aut caloris vacantes? Nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quae videmus; neque enim est ullus sensus in corpore, sed, ut non solum physici docent, verum etiam medici, qui ista aperta & patefacta viderunt, viae quasi quaedam sunt ad oculos, ad aures, ad nares a sede animi perforatae. Itaque saepe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris & oculis, & auribus, nec videmus, nec audimus (2) ut facile intelligi possit, animum & videre & audire, non eas partes, quae quasi fenestrae sunt animi; quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat, & adsit. Quid, quod eadem mente res dissimillimas comprehendimus, ut colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? quae nunquam quinque nuntiis animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, & is omnium judex solus esset. Atque ea profecto tum multo puriora, & dilucidiora cernentur, cum, quo natura fert, liber animus pervenerit. Nam nunc quidem, quanquam foramina illa, quae patent ad

(1) *Ennii versus ex Euripidis Medea desumpti.*

(2) Plinius in hanc sententiam sic scribit in 11. Nat. Hist. *Animo videmus; animo cernimus; oculi, seu vasa quaedam, visibilem eius partem accipiunt, atque transmittunt: sic magna cogitatio obcaecat obducto intus visu; sic in morbo comitiali aperti nihil cernunt animo caligante.* Beroald.

ad animum a corpore, callidiſſimo artificio natura fabricata eſt, tamen terrenis, concretiſque corporibus ſunt interſepta quodammodo. Cum autem nihil erit praeter animum, nulla res objecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque ſit.

Quamvis copioſe haec diceremus; ſi res poſtularet, quam multa, quam varia ſpectacula animus in locis coeleſtibus eſſet habiturus. Quae quidem cogitans, ſoleo ſaepe mirari nonnullorum inſolentiam philoſophorum, qui naturae cognitionem admirantur, eiuſque inventori, & principi gratias exultantes agunt, eumque venerantur ut deum. Liberatos enim ſe per eum dicunt graviſſimis dominis, terrore ſempiterno, & diurno ac nocturno metu; quo terrore? quo metu? quae eſt anus tam delira, quae timeat iſta, quae vos videlicet, ſi phyſica non didiciſſetis, timeretis?

Acheruntia templa, alta orci, pallida
Leti, nubila, obſita tenebris loca, (1)

Non pudet philoſophum in eo gloriari, quod haec non timeat, & quod falſa eſſe cognoverit? ex quo intelligi poteſt, quam acuti natura ſint, qui haec ſine doctrina credituri fuerint. Praeclarum autem neſcio quid adepti ſunt, quod didicerunt, ſe, cum tempus mortis veniſſet, totos eſſe perituros. Quod ut ſit, (nihil enim pugno) quid habet iſta res, aut laetabile, aut glorioſum? nec tamen mihi ſanè quidquam occurrit, cur non Pythagorae ſit & Platonis vera ſententia; ut enim rationem Plato nullam afferret, (vide quid homini tribuam) ipſa auctoritate me frangeret: tot autem rationes attulit, ut velle caeteris, ſibi certe perſuaſiſſe videatur.

Sed plurimi contra nituntur, animoſque quaſi ca-

(1) *Hi verſus ex Ennii Andromacha deſumpti videntur.*

pite damnatos, morte mulctant; neque aliud est quidquam, cur incredibilis his animorum videatur aeternitas, nisi quod nequeunt, qualis animus sit vacans corpore, intelligere, & cogitatione comprendere. Quasi vero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quae conformatio, quae magnitudo, qui locus: ut, si jam possent in homine uno cerni omnia, quae nunc tecta sunt, casurus ne in conspectum videatur animus: an tanta sit ejus tenuitas, ut fugiat aciem. Haec reputent isti, qui negant, animum sine corpore se intelligere posse; videbunt, quem in ipso corpore intelligant. Mihi quidem, naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoque obscurior, qualis animus in corpore sit, tanquam alienae domui, quam qualis, cum exierit, & in liberum coelum, quasi domum suam, venerit. Si enim, quod nunquam vidimus, id quale sit intelligere non possumus; certe & Deum ipsum, & divinum animum, corpore liberatum, cogitatione complecti non possumus. Dicaearcus quidem, & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid, aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt. Est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre; & nimirum hanc habet vim praeceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat. Non enim, credo, id praecipit, ut membra nostra, aut staturam figuramve noscamus; neque nos corpora sumus; neque ego tibi haec dicens, corpori tuo dico; cum igitur, nosce te, dicit, hoc dicit, nosce animum tuum: nam corpus quidem, quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum; ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te. Hunc igitur nosse, nisi divinum esset, non esset hoc acrioris cujusdam animi praeceptum, sic, ut tributum deo sit; hoc est se ipsum posse cognoscere. Sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciet, dic, quaeso, ne

esse

esse quidem se sciet? ne moveri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quae a Socrate est in Phaedro explicata, a me autem posita est in sexto libro de Republica.

Quod semper movetur, id aeternum est: quod autem motum affert alicui, quodque ipsum agitatur aliunde; quando finem habet motus, vivendi quoque finem habeat necesse est; solum igitur, quod se ipsum movet, quia nunquam deseritur a se, nunquam ne moveri quidem desinit; quin etiam caeteris, quae moventur, hic fons, hoc principium est movendi. Principii autem nulla est origo. Nam ex principio oriuntur omnia; ipsum autem nulla ex re alia nasci potest: nec enim esset principium, quod gigneretur aliunde. Quod si nunquam oritur, ne occidit quidem unquam: nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec a se aliud creabit; si quidem necesse est a principio oriri omnia: ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur. Id autem nec nasci potest, nec mori; vel concidat omne coelum, omnisque natura consistat necesse est, nec vim ullam nanciscatur, qua primo impulsa moveatur. Cum pateat igitur, aeternum id esse, quod se ipsum moveat, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? Inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur externo. Quod autem est animal, id motu cietur interiore, & suo, nam haec est propria natura animi, atque vis; quae si est una ex omnibus, quae se ipsam semper moveat; neque nata certe est & aeterna est. Licet concurrant plebeii omnes philosophi, (sic enim ii, qui a Platone, & Socrate, & ab illa familia dissident, appellandi videntur) non modo nihil unquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc quidem ipsum, quam subtiliter conclusum sit, intelligent. Sentit igitur animus se moveri, quod cum sentit, illud una sentit, se vi sua, non aliena moveri, nec accidere

dere posse, ut ipse unquam a se deseratur; ex quo efficitur aeternitas: nisi quid habes ad haec. A. Ego vero facile sum passus, ne in mentem quidem mihi aliquid contra venire: ita isti faveo sententiae.

M. Quid illa tandem? num leviora censes? quae declarant inesse in animis hominum divina quaedam: quae si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam, quemadmodum interirent, viderem. Nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, nervos, venas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram videor posse dicere, unde concreta, & quo modo facta sint. Per animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id, ut per eum viveremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quam vitis, quam arboris. Haec enim etiam dicimus vivere: item si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret, aut refugeret, id quoque esset ei commune cum bestiis. Habet primum memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilium, quam quidem Plato recordationem esse vult superioris vitae. Nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionem quemdam Socrates interrogat quaedam geometrica de dimensione quadrati: ad ea sic ille respondit, ut puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens eo perveniat, quasi geometrica didicisset; ex quo effici vult Socrates, ut discere nihil aliud sit, quam recordari. Quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit è vita. Docet enim, quemvis, qui omnium rerum rudis esse videatur, bene interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec vero fieri ullo modo posse, ut a pueris tot rerum, atque tantarum insitas, & quasi consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας vocant, haberemus; nisi animus, antequam corpus intrasset, in rerum cognitione vi-

viguisset. Cumque nihil esset, ut omnibus locis a Platone disseritur, (nihil enim ille putat esse, quod oriatur & intereat, idque solum esse, quod semper tale sit, qualem ideam appellat ille, nos speciem) non potuit animus haec in corpore inclusus cognoscere, cognita attulit; ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur: neque ea planè videt animus, cum tam repente in insolitum, tamquam perturbatum domicilium immigravit, sed cum se collegit, atque recreavit, tum agnoscit ea reminiscendo. Ita nihil aliud est discere, nisi recordari. Ego autem majore etiam quodam modo memoriam admiror. Quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet vim? aut unde naturam? non quaero, quanta memoria Simonides (1) fuisse dicatur, quanta Theodectes (2), quanta is, qui a Pyrrho legatus ad Senatum est missus, Cyneas, (3) quanta nuper Carneades (4) quanta, qui modo fuit, Scepsius (5) Metrodorus, quanta noster

(1) *Hic memoriae artem primus ostendisse dicitur.* A Manut.

(2) *Aristotelis discipulus, qui tanta memoria fuit, ut semel auditos versus, quamlibet multos, protinus reddidisse dicatur, & multarum etiam rerum oblivionem exoptasse.* Idem.

(3) *Auctores sunt Plinius, Solinus, & Seneca, Cyneam posterò die, quam ingressus Romam fuerat & equestrem Ordinem & Senatum nomine quemque suo persalutasse. De eius vero Eloquentia satis multa Plutarcus in Pyrro.* Idem.

(4) *Carneadem, atque Metrodorum* in II. de Orat. *cum divina prope essent memoria, arte tamen illius usos praeclare scribit Cicero.* Idem.

(5) *Scepsis civitas Phrigiae quam quidam Aeneae regiam fuisse tradunt.* Beroald.

ſter Hortenſius: (1) de communi omnium memoria loquor, & eorum maxime, qui in aliquo majore ſtudio, & arte verſantur: quorum quanta mens ſit, difficile eſt exiſtimare, ita multa meminerant.

Quorſum igitur haec ſpectat oratio? quae ſit illa vis, & unde, intelligendum puto. Non eſt certe nec cordis, nec ſanguinis, nec cerebri, nec atomorum. Anima ſit animus, ignisve neſcio; nec me pudet, ut iſtos, fateri neſcire quod neſciam; illud, ſi ulla alia de re obſcura affirmare poſſem, ſive anima, ſive ignis ſit animus, eum jurarem eſſe divinum. Quid enim obſecro te, terrane tibi, aut hoc nebuloſo, & caliginoſo coelo, aut ſata, aut concreta videtur tanta vis memoriae? ſi, quid ſit hoc, non vides; at, quale ſit, vides, ſi ne id quidem; at, quantum ſit, profecto vides. Quid igitur? utrum capacitatem aliquam in animo putamus eſſe, quo tanquam in aliquod vas ea, quae meminimus, infundantur? abſurdum id quidem; qui enim fundus, aut quae talis animi figura intelligi poteſt? aut quae tanta omnino capacitas? an imprimi quaſi ceram animum putamus, & memoriam eſſe ſignatarum rerum in mente veſtigia? quae poſſunt verborum, quae rerum ipſarum eſſe veſtigia? quae porro tam immenſa magnitudo, quae illa tam multa poſſit effingere? Quid illa vis, quae tandem eſt, quae inveſtigat occulta, quae inventio, atque excogitatio dicitur? ex hac ne tibi terrena, mortaliquae natura, & caduca, concreta ea videtur? Aut qui primus, quod ſummae ſapientiae Pythagorae viſum eſt, omnibus

(1) *De huius memoria* vid. Cic. in Brut. *Quintilianus vero, & Seneca eum celebrant qui ſedens olim totum diem in auctione omnes res venales, & pretia, & emptores ordine ſuo recenſuit, argentariis recognoſcentibus, ita ut in nullo falleretur.* Idem.

bus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregavit, & ad societatem vitae convocavit? aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis litterarum notis terminavit? aut qui errantium stellarum cursus, progressiones, institutiones (1) notavit? omnes magni; etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitae, qui praesidia contra feras invenerunt: a quibus mansuefacti, & exculti, a necessariis artificiis ad elegantiora defluximus. Nam & auribus oblectatio magna parta est, inventa, & temperata varietate, & natura sonorum; & astra suspeximus, tum ea, quae sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed vocabulo errantia, quorum conversiones, omnesque motus, qui animo vidit, is docuit, similem animum suum ejus esse, qui ea fabricatus in coelo esset. Nam cum Archimedes lunae, solis, quinque errantium motus in sphaeram illigavit, effecit idem, quod ille, qui in Timaeo mundum aedificavit Platonis deus, ut tarditate & celeritate dissimillimos motus una regeret conversio. Quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphaera quidem eosdem motus Archimedes sine divino ingenio potuisset imitari.

Mihi vero ne haec quidem notiora, & illustriora carere vi divina videntur, ut ego haud poetam gravem plenumque carmen sine coelesti aliquo mentis instinctu putem fundere; aut eloquentiam sine majore quadam

(1) Institiones *reponit P. Manutius, eumque sequuntur Lambinus, Sturmius, & Fabricius, ac, ut videtur, merito. Altera vox idem sonat, ac* cursus. *Ast haud* Ταυτολογος *putandus est Cicero. MS. Norvic. exhibet* praegressiones *Scribendum* regressiones. *Nam Planetas nunc stare, nunc regredi, nunc praecurrere videri cuivis est notissimum.* Davis.

dam vi fluere, abundantem ſonantibus verbis, uberibuſque ſententiis. Philoſophia vero, omnium mater artium, quid eſt aliud, niſi, ut Plato ait, donum, ut ego, inventum deorum? Haec nos primum ad illorum cultum, deinde ad jus hominum, quod ſitum eſt in generis humani ſocietate, tum ad modeſtiam, magnitudinemque animi erudivit; eademque ab animo, tanquam ab oculis, caliginem diſpulit, ut omnia ſupera, infera, prima, ultima, media videremus. Prorſus haec divina mihi videtur vis, quae tot res efficiat, & tantas. Quid eſt enim memoria rerum & verborum? quid porrò inventio? profectò id, quo nec in deo quidquam majus intelligi poteſt; non enim ambroſia deos, aut nectare, aut Juventute pocula miniſtrante, laetari arbitror; nec Homerum audio, qui Ganymedem a diis raptum ait propter formam, ut Jovi pocula miniſtraret. Non juſta cauſa, cur Laomedonti (1) tanta fieret injuria; fingebat haec Homerus, & humana ad deos transferebat. Divina mallem ad nos; quae autem divina? vigere, ſapere, invenire, meminiſſe. Ergo animus, qui, ut ego dico, divinus, ut Euripides audet dicere, deus eſt; & quidem ſi deus aut anima, aut ignis eſt, idem eſt animus hominis. Nam ut illa natura coeleſtis & terra vacat, & humore; ſic utriuſque harum rerum humanus animus eſt expers. Sin autem eſt quinta quaedam natura, ab Ariſtotele inducta; primum haec & deorum eſt, & animorum.

Hanc nos ſententiam ſecuti, his ipſis verbis in Conſolatione haec expreſſimus. „ *Animorum nulla in terris origo inveniri poteſt; nihil enim eſt in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque*

(1) Troi, *pro* Laomedonti, *erat ſcribendum: ſed fuit Ciceronis* μνημονικὸν ἁμάρτημα. Urſin.

atque fictum eſſe videatur; nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. His enim in naturis nihil ineſt, quod vim memoriae, mentis, cogitationis habeat, quod & praeterita teneat, & futura provideat, & complecti poſſit praeſentia; quae ſola divina ſunt; nec invenietur unquam, unde ad hominem venire poſſint, niſi a deo. Singularis eſt igitur quaedam natura, atque vis animi, ſeiuncta ab his uſitatis, notiſque naturis. „ Ita quidquid eſt illud, quod ſentit, quod ſapit, quod vult, quod viget, coeleſte & divinum eſt, ob eamque rem aeternum ſit neceſſe eſt. Nec vero Deus ipſe, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quaedam, & libera, ſegregata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens, & movens, ipſaque praedita motu ſempiterno. Hoc è genere atque eadem è natura eſt humana mens.

Ubi igitur, aut qualis eſt iſta mens? Ubi tua, aut qualis? poteſne dicere? an, ſi omnia ad intelligendum non habeo, quae habere vellem, ne iis quidem, quae habeo, mihi per te uti licebit? non valet tantùm animus, ut, ſeſe ipſe videat; at, ut oculus, ſic animus ſeſe non videns alia cernit. Non videt autem, quod minimum eſt, formam ſuam fortaſſe; quanquam id quoque; ſed relinquamus: vim certe, ſagacitatem, memoriam, motum, celeritatum videt. Haec magna, haec divina, haec ſempiterna ſunt. Qua facie quidem ſit, aut ubi habitet, ne quaerendum quidem eſt. Ut, cum videmus, ſpeciem primum, candoremque coeli, deinde converſionis celeritatem tantam, quantam cogitare non poſſumus; tum viciſſitudines dierum, atque noctium, commutationeſque temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorumque omnium moderatorem & ducem Solem, Lunamque accretione, & diminutione luminis, quaſi faſtorum

ſtorum notantem, & ſignificantem dies; tum in eodem orbe in XII. partes diſtributo, quinque ſtellas ferri, eoſdem curſus conſtantiſſime ſervantes diſparibus inter ſe motibus, nocturnamque coeli formam, undique ſideribus ornatam; tum globum terrae eminentem è mari, fixum in medio mundi univerſi loco, duabus oris diſtantibus habitabilem, & cultum; quarum altera, quam nos incolimus, ſub axe poſita ad ſtellas ſeptem, unde *Horrifer*

Aquilonis ſtridor gelidas molitur nives;

altera Auſtralis, ignota nobis, quam vocant Graeci *αντὶΧθονα*. Caeteras partes incultas, quod aut frigore rigeant, aut urantur calore; hic autem, ubi habitamus, non intermittit, ſuo tempore

Coelum niteſcere, arbores frondeſcere,
Vites laetiſcere, pampinis pubeſcere,
Rami baccarum ubertate incurviſcere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes ſcatere, (1) *herbis prata convestirier;*

tum multitudinem pecudum, partim ad veſcendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora veſtienda; hominemque ipſum quaſi contemplatorem coeli ac deorum, ipſorumque cultorem, atque hominis utilitati agros omnes & maria parentia.

Haec igitur, & alia innumerabilia cum cernimus, poſſumusne dubitare, quin his praeſit aliquis vel effector, ſi haec nata ſunt, ut Platoni videtur; vel, ſi ſemper fuerint, ut Ariſtoteli placet, moderator tanti operis, & muneris? Sic mentem hominis, quam-

(1) *Hic* ſcatere *pronuntiandum eſt media corrupta, ut Anapaeſtus fiat*; ſcater her *alioqni verſus claudicabit. Hic & Lucretius Libro V.* Largifluum fontem ſcatere, atque erumpere lumen. A. Manut.

quamvis eam non videas, ut Deum non vides, tamen, ut Deum agnoſcis ex operibus ejus, ſic ex memoria rerum, & inventione, & celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis vim divinam mentis agnoſcito. In quo igitur loco eſt? credo equidem in capite; &, cur credam, afferre poſſum: ſed de hoc alias: nunc ubi ubi ſit animus, certe quidem in te eſt. Quae eſt ei natura? Propria puto, & ſua; ſed fac igneam, fac ſpirabilem: nihil ad id, de quo agimus, illud modo videto, ut Deum noris, etſi ejus ignores & locum, & faciem, ſic animum tibi tuum notum eſſe oportere, etiam ſi ejus ignores & locum, & formam. In animi autem cognitione dubitare non poſſumus, niſi planè in phyſicis plumbei ſumus, quin nihil ſit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod cum ita ſit, certe nec ſecerni, nec dividi, nec diſcerpi, nec diſtrahi poteſt: nec interire igitur. Eſt enim interitus quaſi diſceſſus, & ſecretio, ac direptus earum partium, quae ante interitum junctione aliqua tenebantur. His, & talibus rationibus adductus Socrates, nec patronum quaeſivit ad judicium capitis, nec judicibus ſupplex fuit; adhibuitque liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a ſuperbia; & ſupremo vitae die de hoc ipſo multa diſſeruit, & paucis ante diebus, cum facile poſſet educi è cuſtodia, noluit; & cum penè in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita eſt, ut non ad mortem trudi, verum in coelum videretur aſcendere.

Ita enim cenſebat, itaque diſſeruit; duas eſſe vias, duplicesque curſus animorum è corpore excedentium; nam qui ſe humanis vitiis contaminaſſent, & ſe totos libidinibus dediſſent, quibus caecati vel in domeſticis vitiis, atque flagitiis ſe inquinaſſent, vel in Rep. violanda fraudes inexpiabiles concepiſſent,

iis devium quoddam iter esse, seclusum a concilio deorum: qui autem se integros, castosque servavissent, quibusque fuisset minima cum corporibus contagio, seseque ab his semper sevocassent, essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum, his ad illos, a quibus essent profecti, reditum facilem patere. Itaque commemorat, ut cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo divinationem habere videantur, qua providentes quid in morte boni sit, cum cantu & voluptate moriantur; sic omnibus & bonis, & doctis esse faciendum: nec vero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod iis saepe usu venit, qui cum acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut aspectum omnino omitterent; sic mentis acies se ipsam intuens, nonnunquam hebescit; ob eamque causam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans, circumspectans, haesitans, multa adversa revertens (1) tanquam in rate in mari immenso,

---

(1) Multa adversa revertens; *Rationem quandam loquendi priscam, & poeticam olet. Demonstratur autem aestus hac locutione eorum, qui eo saepius unde digressi sunt, redeunt sua per vestigia, quod eos caepti itineris aut viae poeniteat. Itaque retro adversique revertuntur.* Multa *igitur intelligo, ut & in Enniano apud Ciceronem Lib. 1. de Divin. versu.*

Quamquam multa manus ad coeli caerula templa
Tendebam Lachrymans.

Loquitur enim Vestalis, quae saepe se dicit tetendisse manus ad Coelum. Quare multa adversa revertitur oratio, *quae retro redit saepe, & adversum se fertur, pedem in contrarium refert, contraque id, quod affirmavit loquuta est, pronuntiat, atque adversum tendit, & mutat sententiam in diversum.* Davis.

so, nostra vehitur oratio. (1) Sed haec & vetera, & a Graecis. Cato autem sic abiit è vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis Deus, iniussu hinc nos suo demigrare. Cum vero causam justam Deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, saepe multis, nae ille, medius fidius, vir sapiens, laetus ex his tenebris in lucem illam excesserit, nec tamen illa vincula carceris ruperit; leges enim vetant: sed tanqnam a magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic a deo evocatus, atque emissus exierit; tota enim philosophorum vita, ut ait idem, commentatio mortis est.

Nam quid aliud agimus, cum a voluptate, idest a corpore, cum a re familiari, quae est ministra & famula corporis, cum a Rep. cum a negotio omni sevocamus animum? quid, inquam tum agimus, nisi animum ad se ipsum advocamus, secum esse cogimus, maximeque a corpore abducimus? secernere autem a corpore animum, nec quidquam aliud est, quam emori discere. Quare hoc commentemur, mihi crede, disiungamusque nos a corporibus, idest, consuescamus mori. Hoc & dum erimus in terris, erit illi coelesti vitae simile; & cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum. Nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut ij, qui ferro vincti multos annos fuerunt; quo cum venerimus, tum denique vivemus. Nam haec quidem vita, mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. Satis tu quidem in Consolatione es lamentatus; quam cum lego, nihil malo, quam has res relinquere; his vero modo auditis, multo magis. M. Veniet tempus, & quidem celeriter, & sive retractabis, sive properabis; volat

(1) *Imo* ratio ut *putat legendum* Lambinus.

enim aetas. Tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit, quod tibi dudum videbatur; ut verear, ne homini nihil sit non malum aliud certe, sed nihil bonum aliud potius; si quidem vel dii ipsi, vel cum diis futuri sumus. A. Quid refert? adsint enim, qui haec non probent. M. Ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione (1) ut mors tibi videri malum possit. A. Qui potest, cum ista cognoverim? M. Qui possit, rogas? catervae veniunt contradicentium, non solum Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnit. Acerrime autem, deliciae meae, Dicaearchus, contra hanc immortalitatem disseruit; is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quod Mitylenis sermo habetur; in quibus vult efficere, animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largiuntur tanquam cornicibus; (2) diu mansuros ajunt animos, semper negant.

Num vis igitur audire; cur etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis? A. Ut videtur: sed me nemo de immortalitate depellet. M. Laudo id quidem; etsi nihil animis oportet confidere; movemur enim saepe aliquo acute concluso; labamus, mutamusque sen-

(1) *Neque sensus, neque locutio placet. Verbum enim* dimitto *nunquam cum infinito a veteribus usitatum. Non dubito quin ita legendum sit.* Ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam, ulla uti ratione mors tibi videri malum possit. P. Manut.

(2) *De cornicum vivacitate* vid. Plinium Hist Nat. Lib. VII. cap. 48. *Hesiodus apud Plutarcum* de Orac. defect. pag. 415.

Ἐννέα τοι ζώει γενεὰς λακέρυζα κορώνη

Seu

Hos (homines) *novies superat vivendo garrula cornix*.

sententiam clarioribus etiam in rebus. In his est enim aliqua obscuritas. Id igitur si acciderit, simus armati. A. Sanè quidem; sed, ne accidat, providebo. M. Num quid igitur est causae, quin amicos nostros Stoicos dimittamus; eos dico, qui ajunt animos manere, è corpore cum excesserint, sed non semper. A. Istos vero; qui, quod tota in hac causa difficillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore vacantem; illud autem, quod non modo facile ad credendum est, sed eo concesso, quod volunt, consequens, id certe non dant, ut cum diu permanserit, ne intereat. M. Bene reprehendis: & se isto modo res habet. Credamus igitur Panaetio, a Platone suo dissentienti: Quem enim omnibus locis divinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, hujus hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat: vult enim quod nemo negat, quidquid natum sit, interire: nasci autem animos, quod declarat eorum similitudo, qui procreantur; quae etiam in ingeniis, non solum in corporibus appareat. Alteram autem affert rationem; nihil esse, quod doleat, quin id aegrum esse quoque possit; quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum; dolere autem animos: ergo etiam interire.

Haec refelli possunt. Sunt enim ignorantis, cum de aeternitate animorum dicatur, de mente dici, quae omni turbido motu semper vacet; non de partibus iis, in quibus aegritudines, irae, libidinesque versentur; quas is, contra quem haec dicantur, semotas a mente, & disclusas putat. Nam similitudo magis apparet in bestiis; quarum animi sunt rationis expertes, hominum autem similitudo in corporum figura magis extat; & ipsi animi, magni refert, quali in corpore locati sint; multa enim è corpore existunt, quae

acuant mentem; multa, quae obtundant. Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse; ut ego me tardiorem esse non moleste feram. Enumerat multos; idque quasi constet, rationem, cur ita fiat, affert. Quod si tanta vis est ad habitum mentis in iis, quae gignuntur in corpore; ea sunt autem, quaecunque sunt, quae similitudinem faciant: nihil necessitatis affert, cur nascatur animi similitudo. (1) Omitto similitudines; vellem adesse posset Panaetius; vixit cum Africano; quaererem ex eo, cujus suorum similis fuisset Africani fratris nepos, (2) facie vel patris; vita omnium perditorum ita similis, ut esset facile deterrimus. Cujus etiam similis P. Crassi, & sapientis, & eloquentis & primi hominis, nepos, multorumque aliorum clarorum virorum, quos nihil attinet nominare, nepotes, & filii. Sed quid agimus? oblitine sumus, hoc nunc nobis esse propositum, cum satis de aeternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi, quidquam mali esse in morte? A. Ego vero memineram: sed te de aeternitate dicentem aberrare a proposito facile patiebar.

M. Video te altè spectare, & velle in coelum migrare. A. Spero fore ut contingat id nobis; sed fac, ut isti volunt, animos non remanere post mortem: video nos, si ita sit, privari spe beatioris vitae. M. Mali vero quid affert ista sententia? fac animum

(1) *Hunc locum sic restituendum putat Lambinus*. Nihil necessitatis affert, cur nascantur animi, similitudo. *Davisius* Cur nascatur animi similitudo.

(2) *Filius Q. Fabii Allobrogici, Nepos Q. Fabii Aemiliani, qui frater Affricani fuit. Uterque enim Pauli Aemilii filius, & alter ab Affricani maioris filio, alter a Q. Fabio Maximo, Verrucossi filio, est adoptatus*. A. Manut.

mum sic interire, ut corpus: num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit? etsi Democritum insimulat Epicurus; Democritici negant. Ne in animo quidem igitur sensus remanet; ipse enim nusquam est; ubi igitur malum est? quoniam nihil tertium. An, quoniam ipse animi discessus a corpore non fit sine dolore? ut credam ita esse, quam est id exiguum? & falsum esse arbitror; & fit plerumque sine sensu, nonnunquam etiam cum voluptate; totumque hoc leve est, qualecunque est. Fit enim ad punctum temporis. Illud angit, vel potius excruciat; discessus ab omnibus iis, quae sunt bona in vita. Vide, ne a malis dici verius possit. Quid ego nunc lugeam vitam hominum? vere, & jure possum; sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, vitam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus. A malis igitur mors abducit, non a bonis. Verum si quaerimus hoc quidem a Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a Rege Ptolomaeo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quo multi, his auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. Callimachi quidem epigramma (1) in Ambraciotam

(1) *Epigramma Callimachi 24 sic se habet*
"Εἴπας. "Ηλιε, χαῖρε, Κλεόμβροτος ὡ 'Αμβρακιώτης
"Ηλατ' ἀφ' ὑψηλοῦ τείχεος εἰς ἀΐδην·
"Αξιον ὐδὲν ἰδὼν θανατυ κακον, ἀλλὰ Πλάτωνος
"Εν τὸ περι ψυχῆς γραμμ' ἀναλεξάμενος

sed Platonis mentem assecutus non est iste Cleombrotus, nam ille mortem tantum philosophicam intelligit quae fit cum anima adhuc in corpore constituta corporeas illecebras philosophia docente, contemnit, *ut docet Macrobius in Somn. Scip.* 1. *Cap*, 13. *Davis*.

tam (1) Cleombrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset adversi, è muro se in mare abiecisse lecto Platonis libro: ejus autem quem dixi, Hegesiae liber est ἀποκαρτερῶν; quod a vita quidam per inediam discedens, revocatur ab amicis; quibus respondens, vitae humanae enumerat incommoda: possem id facere, etsi minus, quam ille, qui omnino vivere expedire nemini putat. Omitto alios. Etiamne nobis expedit, qui & domesticis, & forensibus solatiis, ornamentisque privati, certe si ante occidissemus, mors nos a malis, non a bonis abstraxisset?

Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum a fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filiis; at quinquaginta Priamus: è quibus decem, & septem justa uxore natis: in utroque eandem habuit fortuna potestatem, sed usa in altero est. Metellum enim multi filii, filiae, nepotes, neptes in rogum imposuerunt: Priamum autem tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, (2) hostilis manus interemit. Hic si vivis filiis, incolumi regno occidisset,

Astante ope barbarica (3)
Tectis caelatis, laqueatis;

utrum tandem a bonis, an a malis discessisset? tum profecto videretur a bonis. At certe ei melius evenisset, nec tam flebiliter illa canerentur,

Haec omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari,
Jovis aram sanguine turpari.

Quasi vero ista vi quidquam tum potuerit ei melius acci-

---

(1) *Ab Ambracia, Epiri Urbe, olim Pyrri regia.*

(2) *Scilicet Jovis Hercei de qua Virgilius.* Æneid. l. 2.

(3) *Ostenditur maxima opulentia Barbarorum, id-est Asiatica.* Ut Maro.

Barbarico postes auro, spoliisque superbi.

accidere. Quod si ante accidisset, tamen eventum omnino amisisset, hoc autem tempore sensum malorum amisit. Pompeio nostro familiari, cum graviter aegrotaret Neapoli, melius est factum: coronati Neapolitani fuerunt; nimirum etiam Puteolani vulgo ex oppidis publice gratulabantur. Ineptum sane negotium, & graeculum; sed tamen fortunatum. Utrum igitur, si tum esset extinctus, a bonis rebus, an a malis discessisset? Certe a miseris; non enim cum socero bellum gessisset, non imparatus arma sumpsisset, non domum reliquisset, non ex Italia fugisset, non exercitu amisso nudus in servorum ferrum, & manus incidisset, non liberi defleti, non fortunae omnes a victoribus possiderentur; qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset; is propagatione vitae quot, quantas, quam incredibiles hausit calamitates?

Haec morte effugiuntur, etiam si non evenerint, tamen quia possunt evenire. Sed homines ea sibi accidere posse non cogitant. Metelli sperat sibi quisque fortunam; proinde quasi aut plures fortunati sint, quam infelices, aut certi quidquam sit in rebus humanis, aut sperare sit prudentius, quam timere; sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte privari; ergo etiam carere mortuos vitae commodis, idque esse miserum; certe ita dicant necesse est. An potest is qui non est, re ulla carere? triste enim est nomen ipsum carendi, quia subiicitur haec vis; habuit, non habet; desiderat, requirit, indiget. Opinor haec incommoda sunt carentis; caret oculis; odiosa caecitas; liberis, orbitas. Valet hoc in vivis; mortuorum autem non vitae modo commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. De mortuis loquor, qui nulli sunt. Nos, qui sumus, num aut si cornibus caremus, aut penis, sit qui id dixerit? certe nemo; quid ita? quia, cum id non habeas, quod tibi nec

usu

usu, nec natura aptum sit, non careas etiam si sentias te non habere. Hoc premendum etiam atque etiam est argumentum confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur; hoc igitur probe stabilito, & fixo, illud excutiendum est, ut sciatur quid sit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. Carere igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis; inest enim velle in carendo, nisi cum sic, tanquam in febri, dicitur, alia quadam notione verbi. Dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiam si id facile patiare; carere enim in morte, non dicitur; non enim esset dolendum; dicitur illud bono carere, quod est malum. Sed ne vivus quidem bono caret, si eo non indiget: sed in vivo intelligi tamen potest, regno carere; dici hoc in te satis subtiliter non potest: posset in Tarquinio, cum regno esset expulsus; at in mortuo ne intelligi quidem potest: carere enim sentientis est; nec sensus in mortuo, ne carere quidem igitur in mortuo est. Quanquam quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magnopere egere philosophia videamus?

Quoties non modo ductores nostri, sed universi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quae quidem si timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat. In praelio concidisset, non cum Latinis decertans pater Decius, cum Hetruscis filius, cum Pyrrho nepos (1) se hostium telis objecissent; non uno bello pro patria cadentes Scipiones Hispania vidisset, Paulum, & Geminum

(1) *Plerique Scriptores Patrem tantum, & Filium se pro patria devovisse memorant; Noster autem & Nepotem*. De fin. Lib. II. Cap. 19.

num Cannae, Venusia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. Num quis horum miser hodie? ne tum quidem post spiritum extremum, nec enim potest esse miser quisquam sensu perempto. At id ipsum odiosum est, sine sensu esse. Odiosum, si id esset carere. Cum vero perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit; quid potest esse in eo odiosum, qui nec careat, nec sentiat? quamquam hoc quidem nimis saepe; sed in eo, quod in hoc inest omnis animi contractio, ex metu mortis; qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo, & corpore consumpto, totoque animante deleto, & facto interitu universo, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil; is plane perspiciet, inter Hippocentaurum, qui numquam fuerit, & Regem Agamennonem, nihil interesse; nec pluris nunc facere M. Camillum hoc civile bellum, quam illo vivo ego fecerim Romam captam. Cur igitur & Camillus doleret, si haec post trecentos, & quinquaginta ferè annos eventura putaret, & ego doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam urbem nostram potituram putem? quia tanta charitas patriae est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur.

Itaque non deterret sapientem mors, quae propter incertos casus quotidie imminet, propter brevitatem vitae numquam longè potest abesse, quo minus in omne tempus Reip. suisque consulat, & posteritatem ipsam, cujus sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam mortalem esse animum judicantem, aeterna moliri, non gloriae cupiditate, quam sensurus non sit; sed virtutis, quam necessario gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. Natura vero sic se habet, ut, quomodo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum mors; quae ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. In quo quid potest esse mali, cum

mors

mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. Quam qui leviorem faciunt, somni simillimam volunt esse, quasi vero quisquam ita nonaginta annos velit vivere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat. Ne sues quidem id velint, non modo ipse. Endymion vero, si fabulas audire volumus, nescio quando in Latmo obdormivit, qui est mons Cariae, nondum, opinor est experrectus. Num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, a qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis eamque quotidie induis: & dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cum in ejus simulacro videas esse nullum sensum?

Pellantur ergo istae ineptiae penè aniles, ante tempus mori miserum esse, quod tandem tempus? naturaene? at ea quidem dedit usuram vitae, tanquam pecuniae, nulla praestituta die. Quid est igitur, quod querare, si repetit, cum vult? ea enim conditione acceperas. Iidem, si puer parvus occidit aequo animo ferendum putant: si vero in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. Nondum gustaverat, inquiunt, vitae suavitatem; hic autem jam sperabat magna, quibus frui coeperat. At id quidem ipsum in caeteris rebus melius putatur, aliquam partem, quam nullam attingere; cur in vita secus? Quamquam non male ait Callimachus, multo saepius lacrymasse Priamum, quam Troilum: eorum autem, qui exacta aetate moriuntur, fortuna laudatur: Cur? nam, reor, nullis, si vita longior daretur, posset esse jucundior. Nihil est enim profecto homini prudentia dulcius: quam, ut caetera, auferat, affert certe senectus. Quae vero aetas longa est? aut quid omnino homini longum? nonne modo pueros, modo adolescentes in cursu, a tergo insequens,

nec

nec opinantes assecuta est senectus? sed quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus; omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte aut longa, aut brevia dicuntur. Apud Hypanin fluvium, (1) qui ab Europae parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quae unum diem vivant; ex his igitur, hora octava quae mortua est, provecta aetate mortua est; quae vero occidente sole, decrepita; eo magis, si etiam solstitiali die. Confer nostram longissimam aetatem cum aeternitate: in eadem propemodum brevitate, qua illae bestiolae, reperiemur.

Contemnamus igitur omnes ineptias; quod enim levius huic levitati nomen imponam? totamque vim bene vivendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemptione, ac despicientia, & in omni virtute ponamus; nam nunc quidem cogitationibus molestissimis effoeminamur, ut, si ante mors adventet, quam Chaldaeorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutique videamur. Quod si expectando, & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur; proh dii immortales! quam iter illud jucundum esse debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit? quam me delectat Theramenes! quam elato animo est! etsi enim flemus, cum legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur; qui cum coniectus in carcerem triginta jussu tyrannorum (2) venenum, ut sitiens obduxisset (3) reliquum sic è poculo eje-

(1) *Ex magna Scytiae palude profluit: hunc Solinus ait principem esse omnium Scyticorum.* Beroald.

(2) *Hic Theramenis exitus accurate narratur a Xenophonte Lib. II de reb. Graec.*

(3) *Idest* exsorbuisset. *Sic Horatius Lib. I. Od.* Hic innocentis pocula Lesbii-Duces sub umbra.

ejecit, ut id resonaret (1) quo sonitu reddito, ridens, *propino*, inquit, *hoc pulchro Critiae*, qui in eum fuerat teterrimus. Graeci enim in conviviis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Lusit vir egregius extremo spiritu, cum jam praecordiis conceptam mortem contineret; vereque ei, qui venenum praebuerat mortem est eam auguratus, quae brevi consecuta est. (2) Quis hanc animi maximi aequitatem in ipsa morte laudaret, si mortem malum judicaret? vadit in eumdem carcerem, atque in eumdem paucis post annis scyphum Socrates, eodem scelere judicum, quo tyrannorum, Theramenes. Quae est igitur ejus oratio, qua facit eum Plato usum apud judices, jam morte mulctatum. (3)

Magna me, inquit, *spes tenet, iudices, bene mihi evenire, quod mittar ad mortem; necesse est enim sit alterum de duobus; ut aut sensus omnino mors omnes auferat, aut in alium quemdam locum ex his locis morte migretur; quamobrem, sive sensus extinguitur, morsque*

(1) *Erat hic lusus, quem* κότταβον *Graeci appellabant, talis. Collocabant vas in medio, & reliquum vini, quod erat in poculo cum bibissent, ita in illud proiciebant, ut magnum sonum ederet. Athenaeus Lib. X.* Δειπνοσοφιστῶν *a Siculis hoc genus lusus fluxisse tradit. Libabant a primo hoc merum pueris, quos amabant*. Victorius.

(2) *Thrasibulus extorris patria agressus est liberare Athenas a servitute triginta tyrannorum. Itaque adnatis exulibus Atticam regionem ingressus, conflixit adversus eos prospero praelio, qui victi in urbem refugerunt. Mox iterato praeliantur; quo secundo praelio cecidit Critias dux saevissimus tyrannorum*. Beroald.

(3) *Quae sequuntur extant in Apologia pag.* 368. *Ed. Lugdun.* Davis.

ſque ei ſomno ſimilis eſt, qui nonnunquam, etiam, ſine viſis ſomniorum, placatiſſimam quietem affert; dii boni, quid lucri eſt emori? aut quam multi dies reperiri poſſunt, qui tali nocti anteponantur, cui ſimilis futura eſt perpetuitas omnis conſequentis temporis? quis me beatior? ſin vera ſunt, quae dicuntur, migrationem eſſe mortem in eas oras, quas, qui è vita exceſſerunt, incolunt; id multo iam beatius eſt, te, cum ab iis, qui ſe judicum numero haberi volunt, evaſeris, ad eos venire, qui vere iudices appellentur, Minoem, Rhadamantum, Aeacum, Triptolemum; convenireque eos, qui iuſte, & cum fide vixerint. Haec peregrinatio mediocris vobis videri poteſt? ut vero colloqui cum Orpheo, Muſaeo, Homero, Heſiodo liceat, quanti tandem, aeſtimatis? equidem ſaepe emori, ſi fieri poſſet, vellem, ut ea, quae dico, mihi liceret invenire; quanta delectatione autem afficerer, cum Palamedem, cum Aiacem, cum alios, iudicio iniquorum circumventos, convenirem? tentarem etiam ſummi Regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, & Ulyxi, Siſyphique prudentiam; nec ob eam rem, cum haec exquirerem, ſicut hic faciebam, capite damnarer. Ne vos quidem iudices, ii, qui me abſolviſtis, mortem timueritis. Nec enim cuiquam bono mali quidquam evenire poteſt, nec vivo, nec mortuo; nec unquam eius res a diis immortalibus negligentur, nec mihi ipſi hoc accidit fortuito. Nec vero ego iis, a quibus accuſatus ſum, aut a quibus condemnatus, habeo quod ſuccenſeam, niſi quod mihi nocere ſe crediderunt, & haec quidem hoc modo: nihil autem melius aeſtimo. *Sed tempus eſt*, inquit, *iam hinc abire me, ut moriar; vos ut vitam agatis. Utrum autem ſit melius, dii immortales ſciunt; hominem quidem ſcire arbitror neminem.*

Nae ego haud paulo hunc animum malim, quam eorum omnium fortunas, qui de hoc judicaverunt. Etſi, quod praeter deos negat ſcire quemquam, id

ſcit ipſe, utrum melius ſit; nam dixit ante, ſed ſuum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. Nos autem teneamus, ut nihil cenſeamus eſſe malum, quod ſit a natura datum omnibus; intelligamuſque, ſi mors malum ſit, eſſe ſempiternum malum; nam vitae miſerae mors finis eſſe videtur; mors ſi eſt miſera, finis eſſe nullus poteſt. Sed quid ego Socratem, aut Theramenem, praeſtantes viros virtutis, & ſapientiae gloria, commemoro, cum Lacedaemonius quidam, cujus ne nomen quidem proditum eſt, mortem tantopere contempſerit, ut, cum ad eam duceretur damnatus ab Ephoris, (1) & eſſet vultu hilari, atque laeto, dixiſſetque ei quidam inimicus, contemnisne leges Licurgi? reſpondit, Ego vero illi maximam gratiam habeo, qui me ea poena mulctaverit, quam ſine mutatione, & ſine verſura, poſſem diſſolvere. O virum Sparta dignum; ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus eſſe videatur. Tales innumerabiles noſtra civitas tulit. Sed quid duces, & principes nominem, cum legiones ſcribat Cato ſaepe alacres in eum locum profectas, unde redituras ſe non arbitrarentur? pari animo Lacedaemonii in Thermopylis occiderunt, in quos Symonides,

Dic

(1) *Apud Lacedaemonios tales ferme erant Ephori, quales apud Romanos Tribuni plebis; qui a Theopompo ſic appoſiti regibus ſunt, ut apud Romanos Conſulibus tribuni. Satis conſtat, ab Ephoris reges alios eiectos fuiſſe, alios interemptos. Olim pro Miniſtris regum fuerunt; paulatim deinde omnem potentiam in ſe transferentes ad id licentiae pervenerunt, ut ſeorſum a rege Magiſtratum proprium conſtituerint, nomine* Ἐφορίαν. Ἔφορος *Graecè* Praeſes. *Et* Epiſcopus *dicitur*, ἐφορία tutela. *De Ephoris multa Hiſtorici, plurima Plutarcus*. Beroald.

Dic hospes Spartae, nos te hic vidisse iacentes,
Dum sanctis patriae legibus obsequimur.

Quid ille dux Leonidas dicit? pergite animo forti Lacedaemonij: hodie apud inferos fortasse coenabimus; fuit haec gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant, è quibus unus, cum Perses hostis in colloquio dixisset glorians, Solem prae jaculorum multitudine & sagittarum non videbitis. In umbra igitur, inquit, pugnabimus. Viros commemoro; qualis tandem Lacaena? quae cum filium in praelium misisset, & interfectum audisset, *idcirco*, inquit, *genueram. ut esset qui pro patria mortem non dubitaret occumbere.*

Esto; fortes, & duri Spartiatae; magnam habet vim Reip. disciplina. Quid Cyrenaeum Theodorum, philosophum non ignobilem, nonne miramur? cui cum Lysimachus Rex crucem minaretur, *istis quaeso*, inquit, *ista horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil interest, humine, an sublime putrescat.* Cujus hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione, & sepoltura dicendum existimem; rem non difficilem, iis praesertim cognitis, quae de nihil sentiendo paulo ante dicta sunt. De qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur; de quo jam tam multa diximus. Cum enim de immortalitate animorum disputavisset, & jam moriendi tempus urgeret, rogatus a Critone, quemadmodum sepeliri vellet. „ *Multam vero*, inquit, *operam, amici, frustra consumpsi: Critoni enim nostro non persuasi, me hinc avolaturum, neque quidquam mei relicturum. Verumtamen, Crito, si me assequi potueris, aut sicubi nactus eris, ut tibi videbitur, sepelito. Sed mihi crede, nemo me vestrum, cum hinc excessero, consequetur.* „ (1)

D Prae-

(1) *Haec latine reddita sunt ex Platonis Phaedone pag.* 401. *Ed. Lugd.*

Praeclare id quidem, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. Durior Diogenes, & id quidem sentiens, sed, ut Cynicus (1) asperius, proiici se jussit inhumatum. Tum amici, volucribusne & feris? Minime vero, inquit; sed bacillum propè me, quo abigam, ponitote. Qui poteris? illi, non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit, nihil sentienti? Praeclare Anaxagoras, qui cum Lampsaci moreretur, quaerentibus amicis, velletne Clazomenas in patriam, si quid accidisset, afferri, nihil necesse est, inquit, undique enim ad inferos tantundem viae est. Totaque de ratione humationis unum tenendum est; ad corpus illam pertinere, sive occiderit animus, sive vigeat. In corpore autem perspicuum est, vel extincto animo, vel elapso, nullum residere sensum.

Sed plena errorum sunt omnia. Trahit Hectorem ad currum religatum Achilles; lacerari eum, & sentire credo, putat. Ergo hic ulciscitur, ut, quidem sibi videtur. At illa sicut acerbissimam rem moeret.

Vidi, videre quod me passa aegerrime,
Curru Hectorem quadriiugo raptarier.

Quem Hectorem? aut quandiu ille erit Hector? melius Accius, & aliquando sapiens Achilles. „ *Immo enim vero corpus Priamo reddidi, Hectorem abstuli.* „ Non igitur Hectora traxisti, sed corpus, quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur è terra, qui matrem dormire non sinat.

Mater, te appello, tu quae curam somno suspenso levas.
Neque te mei miseret; surge, & sepeli natum.

Haec

(1) *Cynica secta, quae a canibus, quorum mores imitatur, nomen traxit, explosa est veluti aspera nimis, & inverecunda; huius principes fuerunt Hercules Antisthenes, & Diogenes,* Beroald.

Haec cum pressis & flebilibus modis, qui totis theatris moestitiam inferant, concinuntur; difficile est non eos qui inhumati sunt, miseros judicare;

- priusquam ferae - volucresque;

metuit, ne laceratis membris minus bene utatur; ne combustis, non extimescit.

Heu reliquias semiassi Regis, denudatis ossibus,
Per terram sanie delibutas foede divexarier. (1)

Non intelligo, quid metuat, cum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. Tenendum est igitur, nihil curandum esse post mortem, cum multi inimicos etiam mortuos poeniantur. Execratur luculentis sanè versibus apud Ennium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus. Durum hoc sanè; talis enim interitus non est sine gravi sensu; illa inania,

Ipse summis saxis fixus asperis,
Evisceratus, latere pendens, saxa spargens tabo,
Sanie, & sanguine atro,

Non ipsa saxa magis sensu omni vacabunt, quam ille latere pendens, cui se hic cruciatum censet optare. Quam essent dura, si sentiret? nulla sine sensu. Illud vero per quam inane;

Neque sepulcrum, quo recipiat, habeat, portum corporis;
Ubi remissa humana vita corpus requiescat malis.

Vides, quanto haec in errore versentur. Portum esse corporis, & requiescere in sepulcro putat mortuum. Magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit quatenus esset quidque curandum.

Sed quid singulorum opiniones animadvertam, nationum varios errores perspicere cum liceat? Condiunt Aegyptii mortuos, & eos domi servant; Persae

(1) *Mirum Ciceronem hosce septenarios vocasse, cum sint Jambici Tetrametri, ut notat J. C. Scaliger, & G. J. Vossius.*

etiam caera circumlitos condunt, ut quam maxime permaneant diuturna corpora. Magorum mos est non humare corpora suorum, nisi a feris sint antea laniata. In Hyrcania plebs publicos alit canes; optimates domesticos. Nobile autem genus canum illud scimus esse. Sed pro sua quisque facultate parat, a quibus lanietur; eamque optimam illi esse censent sepulturam; permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni historia curiosus; sed ita tetra sunt quaedam, ut ea fugiat, & reformidet oratio. Totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris; ita tamen, ut mortuorum corpora nihil sentire vivi sentiamus. Quantum autem consuetudini, famaeque dandum sit, id curent vivi, sed ita, ut intelligant, nihil ad mortuos pertinere; sed profecto mors tum aequissimo animo oppetitur, cum suis se laudibus vita occidens consolari potest. Nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectae perfecto functus est munere. Multa mihi ipsi ad mortem tempestiva fuerunt: quae utinam potuissem obire! nihil enim jam acquirebatur; cumulata erant officia vitae; cum fortuna bella restabant. Quare si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus; at vita acta perficiat, ut satis superque vixisse videamur. Quanquam enim sensus abierit, tamen summis, & propriis bonis & laudis, & gloriae, quamvis non sentiant, mortui non carent. Etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur, tamen virtutem tanquam umbra sequitur. Verum multitudinis judicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quam illi ob eam rem beati.

Non possum autem dicere, quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem, legum & publicae disciplinae carere gloria, Themistoclem, Epaminondam bellicae virtutis. Ante enim Salaminam ipsam Neptunus obruet, quam Salaminii trophaei memoriam; priusque

priusque Boeotia Leuctra tollentur, quam pugnae Leuctricae gloria. Multo etiam tardius fama deferet Curium, Fabricium, Calatinum, duo Scipiones, duo Africanos, Maximum, Marcellum, Paulum, Catonem, Laelium, innumerabiles alios. Quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem: in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognovimus; secundis vero suis rebus volet etiam mori; non enim tam cumulus bonorum jucundus esse potest, quam molesta decessio. Hanc sententiam significare videtur Laconis illa vox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duo suos filios victores Olympiae vidisset, accessit ad senem, & gratulatus, *morere Diagora*, inquit, *non enim in coelum ascensurus es*. Magna haec, & nimium fortasse Graeci putant, vel tum potius putabant; isque, qui hoc Diagorae dixit, per magnum existimans tres Olympionicas una ex domo prodire (1) cunctari illum diutius in vita, fortunae obiectum, inutile putabat ipsi. Ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis verbis, ut mihi videbar, responderam; concesseras enim, nullo in malo mortuos esse; sed ob eam causam contendi, ut plura dicerem, quod in desiderio, & luctu haec est consolatio maxima; nostrum enim & nostra causa susceptum dolorem modice ferre debemus, ne & nosmetipsos amare videamur. Illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo

D 3 sensu

(1) *Traditum est Diagoram una cum filiis duobus, Acusilao, & Damageto in Olympiam venisse, victoresque hos patrem per caetum totum, & coronam spectatorum circumtulisse, cum floribus ipse undique conspergeretur, & ab universis beatus praedicaretur*. Camer.

sensu in iis malis, quibus vulgo opinantur; hanc excutere opinionem mihimet radicitus volui, eoque fui fortasse longior.

A. Tu longior? non mihi quidem. Prior enim pars orationis tuae faciebat, ut mori cuperem; posterior, ut modo non nollem, modo non laborarem; omni autem oratione illud certe perfectum est, ut mortem non ducerem in malis. M. Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus? an iam hanc artem plane relinquimus? A. Tu vero istam nunc relinquis, quam semper ornasti? & quidem jure; illa enim te, si vere loqui volumus, ornaverat. Sed quinam est iste epilogus? aveo enim audire, quidquid est. M. Deorum immortalium judicia solent in scholis proferre de morte, nec vero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, aliisque pluribus. Primum Argiae sacerdotis Cleobis & Biton filii praedicantur. Nota fabula est; cum enim illam ad solemne, & statum sacrificium curru vehi jus esset, satis longe ab oppido ad fanum, morarenturque jumenta; tunc juvenes ij, quos modo nominavi, veste posita, corpora oleo perunxerunt, ad jugum accesserunt. Ita sacerdos advecta in fanum, cum currus esset ductus a filiis, precata a dea dicitur, ut illis praemium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset a deo; post epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inventos esse mortuos. Simili precatione Trophonius & Agamedes usi dicuntur; qui, cum Apollini Delphis templum exaedificassent, venerantes Deum, petierunt mercedem non parvam quidem operis, & laboris sui, nil certi, sed quod esset optimum homini. Quibus Apollo se id daturum ostendit post ejus diei diem tertium; qui ut illuxit, mortui sunt reperti. Judicavisse Deum dicunt, & eum quidem Deum, cui reliqui dij concessissent, ut praeter caeteros divinaret.

Affer-

Affertur etiam de Sileno fabella quaedam; qui cum a Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur; docuisse Regem, non nasci homini longe optimum esse; proximum autem, quamprimum mori. Qua est sententia in Cresphonte (1) usus Euripides.

Nam nos decebat coetus celebrantis domum,
Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
Humanae vitae varia reputantis mala;
At, qui labores morte finisset gravis.
Omnes amicos laude, & laetitia exequi.

Simile quiddam est in consolatione Crantoris; ait enim Terinaeum (2) quendam Elisium, cum graviter filii mortem moereret, venisse in Psycomantium quaerentem, quae fuisset tantae calamitatis causa, huic in tabellis tris hujusmodi versiculos datos;

Ignaris homines in vita mentibus errant.
Euthynous potitur fatorum munere, laetho
Sic fuit utilius finiri ipsique, tibique.

His & talibus auctoribus usi, confirmant, causam rebus a diis immortalibus judicatam. Alcidamus quidam (3) rhetor antiquus, in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, quae constat ex enumeratione malorum humanorum. Cui rationes eae, quae exquisitius a philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. Clarae vero mortes pro patria

(1) *Inter Tragicos poetas Graecos egregius est Euripides vi, & sermone, & sententiarum crebritate. Hic scripsit tragoediam titulo Cresphontem, a nomine adolescentis, cuius in* 11. *Rhet. ad Her. mentio fit.* Beroald.

(2) *Terina urbs fuit in agro Crotoniensi.*

(3) *Huius meminit Suidas, eiusque nomen prae se fert oratio, quae est inter Henr. Stephan. Orat. Graec. pag.* 184. Davis.

tria oppetitae non solum gloriosae rhetoribus; sed etiam beatae videri solent; repetunt ab Erichtheo (1) cujus etiam filiae cupide mortem expetiverunt pro vita civium. Codrum, qui se in medios immisit hostes famulari veste, ne posset agnosci, si esset ornatu regio; quod oraculum erat datum, si Rex interfectus esset, victrices Athenas fore. Menaeceus (2) vero non praetermittitur; qui oraculo edito largitus est patriae suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandam jubet, ut hostium sanguis eliciatur suo.

Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Aristogiton, Lacedaemonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent. Nostros vero non norunt; quos enumerare magnum est, ita sunt multi, quibus videmus optabiles fuisse mortes cum gloria. Quae cum ita sint, magna tamen eloquentia est utendum, atque ita velut superiore è loco concionandum, ut homines mortem vel optare incipiant, vel certe timere desistant. Nam si supremus ille dies non extinctionem, sed commutationem affert loci, quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino, quid melius, quam in mediis vitae laboribus obdormiscere, & ita conniventem somno consopiri sempiterno? quod si fiat, melior Ennii, quam Solonis oratio. Hic enim noster, *Ne-*

(1) *Ex his colligere possumus responsa in tabellis ab Oraculo dari solita fuisse*. Ursin.

(2) *Luculentis versibus in X. Thebaidos copiosè, graphiceque perscribit Stat. Pap. quemadmodum in bello Thebano Tiresias fatidicus dixit, ad Thebas liberandas deposci a fatis novissimum generis viperei; tunc Menoeceus, Creonis filius vitam devovit pro patriae salute, sibique ferro mortem conscivit. Lactantius quoque in III. inquit*; Nam illi, qui pro salute civium voluntariae se neci obtulerunt, sicut Thebis Menoeceus, Athenis Codrus, Romae Curtius. Beroald.

Nemo me lacrymis decoret, (inquit) *nec funera fletu Faxit*. -- At vero ſapiens ille,

Mors mea ne careat lachrymis; linquamus amicis
Moerorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Nos vero, ſi quid tale acciderit, ut a Deo denuntiatum videatur, ut exeamus è vita, laeti & agentes gratias pareamus, emittique nos è cuſtodia, & levari vinculis arbitremur, ut aut in aeternam, & planè in noſtram domum remigremus, aut omni ſenſu, moleſtiaque careamus; ſin autem nihil denuntiabitur, eo tamen ſimus animo, ut horribilem illum diem aliis, nobis fauſtum putemus; nihil in malis ducamus, quod ſit vel a diis immortalibus, vel a natura parente omnium conſtitum; non enim temere, nec fortuito ſati, & creati ſumus; ſed profecto fuit quaedam vis, quae generi conſuleret humano; nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exanclaviſſet (1) omnes labores, tum incideret in mortis malum ſempiternum; portum potius paratum nobis, & perfugium putemus. Quo utinam velis paſſis pervehi liceat! ſin reflantibus ventis reiiciemur, tamen eodem paulo tardius referamur neceſſe eſt. Quod autem omnibus neceſſe eſt, idne miſerum eſſe uni poteſt? habes epilogum, ne quid praetermiſſum, aut relictum putes. A. Ego vero: & quidem fecit etiam iſte me epilogus firmiorem. M. Optime, inquam, ſed nunc quidem valetudini tribuamus aliquid; cras autem & quot dies erimus in Tuſculano, agamus haec, & ea potiſſimum, quae levationem habeant aegritudinum, formidinum, cupiditatum; qui omni è philoſophia eſt fructus uberrimus.

M. TULLII

(1) *Eſt verbum ab* anculando, *quod valet miniſtrare, & miniſteria laborioſa ſubire; ex quo ancilla dicta eſt. Quo circa* exanclare labores, *pro* ſubire labores, *videtur etiam pulchrè, & eleganter dictum*. Lambin.

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM *QUAESTIONUM* AD M. BRUTUM

LIBER SECUNDUS.

DE TOLERANDO DOLORE.

NEoptolemus quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis; nam omnino haud placere. Ego autem, Brute, necesse quidem mihi esse arbitror philosophari: nam quid possum, praesertim nihil agens, agere melius? sed non paucis, ut ille; difficile est enim in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint, aut pleraque, aut omnia: nam nec pauca, nisi è multis, eligi possunt, nec, qui pauca percepit, non idem reliqua eodem studio persequetur. Sed in vita tamen occupata, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multum saepe prosunt, & ferunt fructus: si non tantos, quanti ex universa philosophia percipi possunt; tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut aegritudine, aut metu liberemur: velut ex ea disputatione, quae mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemptio; quae non minimum valet

ad

ad animum metu liberandum: nam qui id, quod vitari non poteſt, metuit, is vivere animo quieto nullo modo poteſt; ſed qui, non modo quia neceſſe eſt mori, verum etiam quia nihil habet mors, quod ſit horrendum, mortem non timet, magnum is ſibi praeſidium ad beatam vitam comparat. Quanquam non ſumus ignari, multos ſtudioſe contra eſſe dicturos, quod vitare nullo modo potuimus; niſi nihil omnino ſcriberemus; etenim ſi orationes, quas nos multitudinis judicio probari volebamus (popularis eſt enim illa facultas, & effectus eloquentiae eſt audientium approbatio) ſed ſi reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe confiderent; quemque ſperandi ſibi, eundem & bene dicendi finem proponerent; & cum obruerentur copia ſententiarum, atque verborum, jejunitatem, & famem ſe malle, quam ubertatem, & copiam dicerent; unde erat exortum genus Atticorum, (1) iis ipſis, qui id ſequi ſe profitebantur, ignotum; qui jam conticuere penè ab ipſo foro irriſi. Quid futurum putamus, cum adjutore populo,

(1) *Antiqua orationum diviſio fuit inter Atticos, & Aſiaticos; ex quibus Attici preſſi, limati, emuncti habebantur, nihil inane, aut redundans ferentes: contra Aſiani inflati, tumidi, ac iactantes. Mox tertium genus adiecerunt Rhodium, quod velut medium eſſe, atque ex utroque miſtum voluerunt. Neque enim Rhodii oratores Atticè preſſi, neque Aſianè ſunt abundantes. Optimum autem genus eſſe Atticorum nemo inficiatur, de quo Quintilianus, Cicero, & ceteri ſatis multa. Nunc M. Tullius taxat, illuditque eos, qui dum volunt videri preſſi, & limati inſtar Atticorum, ſiunt ieiuni, aridi, & exangues, & (quod conſequens) pro ridiculis repudiantur; ſubrepunt enim pro virtutibus vitia proximitate fallentia*. Beroald.

pulo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti posse videamus? est enim philosophia paucis contenta judicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique ipsi & suspecta, & invisa; ut vel, si quis universam velit vituperare, secundo id populo facere possit; vel, si in eam, quam nos maxime sequimur, conetur invadere, magna habere possit auxilia reliquorum philosophorum disciplinis, nos autem universae philosophiae vituperatoribus respondimus in Hortensio. (1)

Pro Academia autem quae dicenda essent, satis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur: sed tamen tantum abest ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus; in ipsa enim Graecia philosophia tanto in honore nunquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusque viguisset. Quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, ut hujus quoque generis laudem jam languenti Graeciae eripiant, & perferant in hanc urbem, sicut reliquas omnes, quae quidem erant expetendae, studio atque industria sua majores nostri transtulerunt. (2) Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad summum, ut jam quod natura fert in omnibus ferè rebus, senescat, brevique tempore ad nihilum ven-

(1) Philosophiae vituperatoribus satis responsum est eo libro, quo a nobis Philosophia defensa, & collaudata est, cum esset culpata, & vituperata ab Hortensio, *sic Cicero Lib. I. de Fin.*

(2) *Apollonius Rhetor Graecus cum aliquando Ciceronem audivisset graecè declamantem diù tacitus ex admiratione conticuit, mox erupit in haec verba;* Te nempe, Cicero, & laudo, & admiror: sed Graecorum fortunae me miseret, cum videam eruditionem, & eloquentiam, quae sola nobis bonorum relicta erant per te Romam transferri. Beroald.

ventura videatur. Philosophia nascatur Latinis quidem litteris ex his temporibus, eamque nos adjuvemus; nosque ipsos redargui, refellique patiamur. Quod ij ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam, destinatisque sententiis quasi addicti, & consecrati sunt, eaque necessitate constricti, ut, etiam quae non probare soleant, ea cogantur constantiae causa defendere. Nos, qui sequimur probabilia, nec ultra id, quod verisimile occurrerit, progredi possumus, & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus; Quod si haec studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidem Graecis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt; eadem enim dicuntur a multis; ex quo libris omnia referserunt. Quod accidet etiam nostris, si ad haec studia plures confluxerint. Sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam disserendi elegantia, ratione, & via philosophantur.

Est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari volunt, quorum dicuntur esse Latini sanè multi libri; quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim; sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distincte, neque distribute, neque eleganter, neque ornate scribere, lectionem sine ulla delectatione negligo; quid enim dicant, & quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. Quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant, cur legendi sint, nisi inter se, qui idem sentiunt, non intelligo. Nam ut Platonem, reliquosque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissime consectantur; Epicurum autem, & Metrodorum non fere praeter suos, quisquam in ma-
nus

nus sumit? sic hos Latinos ij soli legunt, qui illa recte dici putant. Nobis autem videtur, quidquid literis mandetur, id commendari omnium eruditorum lectione decere. Nec, si ipsi minus consequi possumus, idcirco minus id ita faciendum esse sentimus. Itaque mihi semper Peripateticorum, Academiaeque consuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes disserendi, non ob eam causam solum placuit, quod aliter non posset, quid in quaque re verisimile esset, inveniri; sed etiam quod esset ea maxima dicendi exercitatio, qua princeps usus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt; nostra autem memoria Philo (1) quem nos frequenter audivimus, instituit alio tempore rhetorum praecepta tradere, alio philosophorum, ad quam nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumpsimus. Itaque cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus; post meridiem in Academiam descendimus, in qua disputationem habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem ferè verbis, ut actum, disputatúmque est.

Est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus, & a tali quodam inductus exordio. A. Dici non potest, quam sim hesterna disputatione tua delectatus, vel potius adjutus; & si enim mihi conscius sum, nunquam me nimis cupidum fuisse vitae; tamen objiciebatur interdum animo metus quidam, & dolor, cogitanti fore aliquando finem hujus lu-

(1) *Tullius se totum tradidit Philoni, Academiae principi, cum ille in bello Mithridatico domo profugisset, Romamque venisset. Antiochus discipulus contra Philonem doctorem suum librum edidit, disserens contra Academicos, cui operam quoque M. Tullius se dedisse refert*. Beroald.

lucis, & amissionem omnium vitae commodorum. Hoc genere molestiae sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minus curandum putem. M. Minime mirum id quidem; Nam efficit hoc philosophia, medetur animis, inanes sollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. Sed haec ejus vis non idem potest apud omnes: tum valet multum, cum est idoneam complexa naturam. Fortes enim non modo fortuna adjuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quae quibusdam quasi praeceptis confirmat vim fortitudinis, te natura excelsum quendam videlicet, & altum, & humana despicientem genuit; itaque facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio, sed haec eadem num censes apud eos ipsos valere; nisi admodum paucos, a quibus inventa, disputata, conscripta sunt? quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo, ac vita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam suam non ostentationem scientiae, sed legem vitae putet. Qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat? videre licet alios tanta levitate, & jactatione, iis, ut fuerit non didicisse melius; alios pecuniae cupidos, gloriae nonnullos; multos libidinum servos; ut cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio: quod quidem mihi videtur esse turpissimum. Ut enim si grammaticum se professus quispiam, barbare loquatur; aut si absurde canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cujus profitetur scientiam: sic philosophus in ratione vitae peccans, hoc turpior est, quod in officio, cujus magister esse vult, labitur, artemque vitae professus delinquit in vita.

A. Nonne verendum igitur, si est ita, ut dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim majus argumentum, nihil eam prodesse, quam quosdam perfe-

perfectos philosophos turpiter vivere? M. Nullum vero id quidem argumentum est. Nam ut agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur, falsumque illud, ac improbe,

Etsi in segetem sunt deteriorem datae
Fruges, tamen ipsae suapte natura enitent:

sic animi non omnes culti fructum ferunt. Atque ut in eodem simili verser, ut ager, quamvis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus, ita est utraque res sine altera debilis. Cultura autem animi philosophia est: haec extrahit vitia radicitus, & praeparat animos ad satus accipiendos; eaque mandat his, &, ut ita dicam, serit, quae adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur, ut coepimus. Dic, si vis, de quo disputari velis. A. Dolorem existimo maximum malorum omnium. M. Etiamne majus, quam dedecus? A. Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam cito de sententia esse dejectum. M. Magis esset pudendum, si in sententia permaneres; quid enim minus est dignum, quam tibi quidquam pejus videri dedecore, flagitio, turpitudine? quae ut effugias, quis est non modo non recusandus, sed ultro appetendus, subeundus, excipiendus dolor? A. Ita prorsus existimo. Quare ne sit sanè summum malum dolor: malum est certe. M. Videsne igitur, quantum, breviter admonitus, de doloris terrore dejeceris? A. Video planè; sed plus desidero. M. Experiar equidem: sed magna res est, animoque mihi opus est non repugnante. A. Habebis id quidem; ut enim heri feci, sic nunc rationem, quo ea me cumque ducet, sequar.

Primum igitur de imbecillitate multorum, & de variis disciplinis philosophorum loquar. Quorum princeps & auctoritate, & antiquitate Socraticus Aristippus non dubitavit summum malum dolorem dicere.

Dehinc

Dehinc ad hanc enervatam, muliebremque sententiam satis docilem se Epicurus praebuit. Hunc post Rhodius Hieronymus, dolore vacare, summum bonum dixit; tantum in dolore duxit mali. Caeteri, praeter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem ferè, quód modo tu: malum illud quidem, sed alia pejora. Ergo id, quod natura ipsa, & quaedam generosa virtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceres, oppositoque dedecore sententia depellerere, in eo magistra vitae tot saecula permanet philosophia. Quod huic officium, quae laus, quod decus erit tanti, quód adipisci cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse decreverit? quis autem non miser non modo tunc, cum praemetur summis doloribus, si in his est summum malum; sed etiam cum sciet id sibi posse evenire? & quis est cui non possit? Ita fit, ut omnino nemo possit esse beatus. Metrodorus (1) quidem, eum perfectè putat beatum, cui corpus bene constitutum sit, & exploratum ita semper fore. Quis autem est iste, cui id exploratum possit esse?

Epicurus vero ea dicit, ut mihi quidem risus captare videatur. Affirmat enim quodam loco, si uratur sapiens, si crucietur: expectas fortasse, dum dicat, patietur, perferet, non succumbet; magna mehercule

(1) *Huius & alibi meminit Cicero; fuit de praecipuis sectatoribus, atque amicis Epicuri, cuius memoriam coli cum suo testamento iussit. Hic Atheniensis, non ille posterior Scepsius, fuit praestanti memoria, cuius mentio fit in* 1. *Tusc. Fuit alius Metrodorus Stratonicensis, desertor Epicuri; itemque alius vetustior, magister Anaxarchi*. Camer.

laus, & eo ipso, per quem juravi, Hercule digna - sed Epicuro homini aspero, & duro non est hoc satis. In Phalaridis tauro si erit, dicet, *quam suave est hoc! quam hoc non curo!* Suave etiam? an parum est non amarum? At id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suave esse cruciari; asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. Hic, qui solum hoc malum dicit, & malorum omnium extremum, sapientem censet id suave dicturum. Ego a te non postulo, ut dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem, homo, ut scis, voluptarius. Ille dixerit sane idem in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo. Ego tantam vim non tribuo sapienti contra dolorem; si fortis in perferendo, officio satis est; ut laetetur etiam, non postulo; tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturae, ad patiendum, tolerandumque difficilis. Aspice Philoctetam. (1) Cui concedendum est gementi; ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorum ejulantem. Nihil igitur hunc virum sagittae, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur; cum

E viperino morsu venae viscerum
Veneno imbutae taetros cruciatus cient.
Itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens;
Heu quis salsis fluctibu' mandet
Me ex sublimi vertice saxi?
Jam iam absumor; conficit animam
Vis vulneris, ulceris aestus.

difficile dictu videtur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed

(1) *Nonnulli Scriptores Poeanti tribuunt, quod Philoctetae Tullius, sed non desunt qui cum Tullio concordent, ut Diodorus Siculus Bibl. Lib. IV., Ovid. Metam. IX.* Davis.

Sed videamus Herculem ipsum; qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipsa morte quaerebat. Quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit? (1) cui cum Deianira sanguine Centauri tinctam tunicam induisset, inhaesissetque ea visceribus, ait ille.

O multa dictu gravia, perpessu aspera,
Quae corpore exanclato, ac animo pertuli.
Nec mihi Junonis terror implacabilis,
Nec tantum invexit tristis Eurystheus mali,
Quantum una vecors Oenei partu edita. (2)
Haec me irretivit veste furiali inscium;
Quae lateri inhaerens morsu lacerat viscera,
Urgensque graviter pulmonum haurit spiritus;
Jam decolorem sanguinem omnem exorbuit;
Sic corpus clade horribili absumptum extabuit.
Ipse illigatus peste interimor textili.
Hos non hostilis dextra, non terra edita
Moles gigantum, non biformato impetu
Centaurus ictus corpori infixit meo,
Non Graia vis, non barbara ulla immanitas,
Non saeva terris gens relegata ultimis;
Quas peragrans, undique omnem hinc feritatem expuli;
Sed foeminea vi, foeminea interimor manu.
O nate, vere hoc nomen usurpa patri,

 Nec

(1) *Sophocles, tragici cothurni apud Graecos princeps, tragoediam scripsit, dolores Herculis, mortemque aerumnosam continentem, cui titulum fecit Trachyna, a Civitate Thessaliae, quae Heraclea ab Hercule cognominata est, quam Sophocles in ea tragoedia Phthioticam nominavit, tamquam ditioni Phthiotarum subiectam.* Beroald.

(2) *Notandum est Oeneum fuisse Deianirae patrem; unde liquet partum hic de masculo dici, quae rarissima est eius significatio.* Davis.

Nec me occidentem matris superet charitas.
Heu arripe ad me manibus abstractam piis,
Jam cernam, mene, an illam potiorem putes.
Perge, aude nate, illacryma patris pestibus:
Miserere. Gentes nostras flebunt miserias,
Heu virginalem me ore ploratum edere,
Quem vidit nemo ulli ingemiscentem malo.
Sic foeminata virtus afflicta occidit.
Accede, nate, assiste, miserandum aspice
Eviſceratum corpus lacerati patris.
Videte cuncti; tuque coelestum sator
Jace, obsecro, in me vim coruscam fulminis.
Nunc nunc dolorum anxiferi torquent vertices;
Nunc serpit ardor. O ante victrices manus,
O pectora, o terga, o lacertorum tori!
Vestrone pressu quondam Nemaeus Leo
Frendens afflavit graviter extremum halitum?
Haec dextra Lernam taetram, mactata excetra
Placavit: haec bicorporem afflixit manum;
Erymanthiam haec vastificam abiecit beluam;
Haec a Tartarea tenebrica abstractum plaga
Tricipitem eduxit Hydra generatum canem;
Haec interemit tortu multiplicabili
Draconem, auriferam obtutu observantem arborem.
Multa alia victrix nostra lustravit manus,
Nec quisquam è nostris spolia cepit laudibus.

Possumusne nos contemnere dolorem, cum ipsum Herculem tam intoleranter dolere videamus?

Veniat Aeschilus (1) non poeta solum, sed etiam Pytha-

(1) *Hic locus autem est de Prometheo, ut apparet,* λυομένῳ *Aeschyli; quae fabula nunc non exstat. Tragoedias primum in lucem edidit, sublimis, & gravis, & grandiloquus saepe usque ad vitium. Fuit hic si Horatio credimus repertor pallae vestis, & personae.* Beroald.

Pythagoreus: sic enim accepimus. Quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium (1), unde ignis lucet mortalibus, clam divisus? eum Prometheus doctus clepsisse dolo, penasque Jovi fato expendisse supremo. Has igitur paenas pendens, affixus ad Caucasum haec dicit.

Titanum soboles, socia nostri sanguinis
Generata coelo, aspicite religatum asperis
Vinctumque saxis, navem ut horrisono freto
Noctem paventes timidi adnectunt navitae.
Saturnius me sic infixit Jupiter,
Jovisque numen Mulcibri adscivit manus.
Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
Perrupit artus: qua miser sollertia
Transverberatus, castrum hoc furiarum incolo.
Jam tertio me quoque funesto die,
Tristi advolatu, aduncis laterans unguibus
Jovis satelles pastu dilaniat fero.
Tum iecore opimo farta, & satiata affatim
Clangorem fundit vastum, & sublime advolans
Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
Cum vero adesum inflatu renovatum est iecur,
Tum rursus taetros avida se ad pastus refert.
Sic hunc custodem moesti cruciatus alo;
Qui me perenni vivum foedat miseria.
Namque, ut videtis, vinclis constrictus Jovis,
Arcere nequeo diram volucrem a pectore.
Sic me ipse viduus pestes excipio anxias,

 Amo-

(1) *A Lemno insula taeterrima quaeque facinora apud Graecos Lemnia appellantur, ex facinore, quod memorat Herodotus, & ex scelere foeminarum quae viros suos interemerunt. In ea insula colitur Vulcanus, Deus ignis. Itaque* Lemnium furtum *intellige ignis furtum, a Lemnio Vulcano sic dictum*, A. Manut.

Amore mortis terminum inquirens mali.
Sed longe a leto numine aspellor Jovis.
Atque haec vetusta saeclis glomerata horridis,
Luctifica clades nostro infixa est corpori;
Ex quo liquatae solis ardore excidunt (1)
Guttae, quae saxa assidue instillant Caucasi.

Vix igitur posse videmur ita affectum non miserum dicere; & si hunc miserum, certe dolorem malum. A. Tu quidem adhuc meam causam agis, sed hoc mox videro. Interea unde isti versus? non enim agnosco. M. Dicam Hercule: etenim recte requiris, videsne abundare me otio? A. Quid tum? M. Fuisti saepe credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum. A. Vero, ac libenter quidem. M. Animadvertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, veruntamen versus ab his admisceri orationi. A. Ac multos quidem a Dionysio Stoico. M. Probe dicis. Sed is quasi dictata, nullo delectu, nulla elegantia. Philo noster, & proprium numerum, & electa poemata, & loco adjungebat. Itaque postquam adamavi hanc quasi senilem declamationem, studiose equidem utor nostris poetis. Sed, sicubi illi defecerunt, verti ipse multa de Graecis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret latina oratio. Sed videsne, poetae quid mali afferant? lamentantes inducunt fortissimos viros; molliunt animos nostros; ita sunt deinde

(1) *Temporis longitudinem maximam significat, quod metitur a prima mundi origine, ex quo vel pluvia Caucasus irrigetur. Nam & pluvia liquescentes quaedam stillae sunt, a solis lumine; vel ex quo solis aestu nives liquefiant Caucasi.* Camer. *Hasce voces temporis longitudinem denotare perperam iudicavit Joach. Camerarius, cum ad ipsum Promethei corpus respiciant.* Davis.

de dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. Sic ad malam domesticam disciplinam, vitamque umbratilem, & delicatam cum accesserunt etiam poetae, nervos omnes virtutis elidunt: recte igitur a Platone educuntur ex ea civitate, (1) quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum Reipub. statum exquireret. At vero nos docti scilicet a Graecia, haec & a pueritia legimus, & didicimus; hanc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus.

Sed quid poetis irascimur? virtutis magistri philosophi inventi sunt, qui summum malum dolorem dicerent. At tu adolescens, cum id tibi paulo ante dixisses videri, rogatus a me, etiamne majus quam dedecus, verbo de sententia destitisti. Rogo hoc idem Epicurum; majus dicet esse malum mediocrem dolorem, quam maximum dedecus; in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. Quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem, quo dedecus majus a philosopho nullum expecto? quare satis mihi dedisti, cum respondisti, majus tibi videri malum dedecus, quam dolo-

(1) *Censet submovendos poetas tamquam dedecoratores Deorum. Sic enim inquit in secundo de Repub.* Improbe mentitus est Hesiodus, quando fingit quemadmodum Saturnus Coelium patrem punivit, quaeve a filio Jove perpessus est ipse Saturnus; quae quidem si vera essent, non tamen putarem esse proferenda, sed tacenda potius. *Sic paulo post reiiciendum, ait, Homerum propter pugnas, contentionesque Deorum. Ceterum Plato alibi extollit poetas, scribens in III. de Leg.* Poetarum genus divinum est; diis agitur, & sacros concinit hymnos. *Idem in VII. electos de poetis versus iuvenibus ediscendos esse praecipit, ut variorum poetarum peritia facundi reddantur.* Beroald.

dolorem: hoc ipsum enim si tenebis, intelliges, quam sit obsistendum dolori. Nec tam quaerendum est, dolor, malumne sit; quam firmandus animus ad dolorem ferendum. Concludunt ratiunculis Stoici, cur non sit malum: quasi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis Zeno? nam cum id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas, capior, & scire cupio quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. Nihil est, inquit, malum nisi quod turpe, & vitiosum est. A. Ad ineptias redis: illud enim, quod me angebat, non eximis. Scio dolorem non esse nequitiam. Desine id me docere; hoc doce, doleam, necne doleam, nihil interesse. M. Nunquam quidquam, inquit, ad beate quidem vivendum, quod est in una virtute positum, sed tamen est, reiiciendum. Cur? asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum.

Haec copia verborum est: quod omnes uno verbo malum appellamus, id tot modis posse dicere, definis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri, tolerarique possit: nec mentiris; sed re succumbere non oportebat, ut verbis gloriantem, dum nihil bonum, nisi quod honestum, nihil malum, nisi quod turpe. Optare (1) hoc quidem est non docere, illud & melius, & verius; omnia, quae

(1) *P. Faber Tholos. legendum putat* captare; *quod mihi probatur. Neque illi obstant similia loquendi genera, unum in Lucullo*: somnia censet haec esse Democriti, non docentis, sed optantis. *Alterum in Lib. de Fato;* optare hoc quidem est, non disputare. *Illa enim dicuntur in Democritum, & Epicurum, qui quasi provincias atomis dabant; haec in Zenonem, qui conclusiunculis spinosis, & argutis captabat. Itaque dixit supra non longè;* Quid me decipis, Zeno? Lambin.

quae natura aspernatur, in malis esse; quae ascificit, in bonis. Hoc posito, & verborum concertatione sublata, tantum tamen excellet illud, quod recte amplexantur isti, quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum virtutis nomine amplectimur; ut omnia praeterea, quae bona corporis, & fortunae putantur, perexigua, & minuta videantur; ne malum quidem ullum, nec, si unum in locum collata omnia sunt, cum turpitudinis malo comparanda. Quare, si, ut initio concessisti, turpitudo pejus est, quam dolor; nihil est planè dolor. Nam dum tibi turpe, nec dignum viro videbitur, gemere, ejulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere, tum honestas, tum dignitas, tum decus aderit; tuque in ea intueberis, te continebis; cedet profecto virtuti dolor, & animi inductione languescet; aut enim nulla virtus est, aut contemnendus est omnis dolor. Prudentiamne vis esse, sine qua ne intelligi quidem ulla virtus potest? quid ergo ea? patieturne te quidquam facere nihil proficientem, & laborantem? an temperantia sinet te immoderate facere quidquam? an coli justitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? Quid? fortitudini, comitibusque ejus, magnitudini animi, gravitati, patientiae, rerum humanarum despicientiae, quo modo respondebis? afflictusne, & jacens, & lamentabili voce deplorans, audies, O virum fortem? te vero ita affectum ne virum quidem dixerit quisquam. Amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor.

Ecquid scis igitur, si quid de Corinthiis tuis (1) amiseris, posse habere te reliquam suppellectilem salvam

(1) *Subaudit Gulielmius* Matellionem: *aut* Scyphum. Gebhardus.

vam; virtutem autem si unam amiseris, etsi amitti non potest virtus; sed si unam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? Num igitur fortem virum, num magno animo, num patientem, num gravem, num humana contemnentem potes dicere, aut Philoctetam (1) illum? A te enim malo discere; sed ille certe non fortis qui jacet in lectulo humido, qui

Eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando, multum flebiles voces refert,

non ego dolorem, dolorem esse nego; cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia, si modo est aliqua patientia; si nulla est, quid exornamus philosophiam? aut quid ejus nomine gloriosi sumus? Pungit dolor, vel fodiat sanè, si nudus es, da jugulum; sin tectus Vulcaniis armis, idest fortitudine, resiste: haec enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet, & deseret. Cretum quidem leges, quas sive Jupiter, sive Minos sanxit, de Jovis quidem sententia, ut poetae ferunt; itemque Lycurgi, laboribus erudiunt juventutem, venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, aestuando. Spartae vero pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, ut multus è visceribus sanguis exeat; (2) nonnunquam etiam, ut, cum ibi essem, audiebam, ad necem; quorum non

(1) *Lib. II. de Fin. sequentes versus non ad Philoctetam, sed ad saxum Lemnium referuntur. Sed Ciceroni usitatum est, antiquorum poetarum versus paullum quandoque immutatis verbis, ad suam sententiam traducere, ut Lib. XIV. Ep. ad Att. in Homeri versu;* P. Manut.

(2) *De more Laconum, ad aram Dianae Orthiae pueros verberantium, ne plures memorem, Noster de Fin. Lib. V. Cap. 27. & Tertullianus Apolog. Cap. 50.* Davis.

non modo nemo exclamavit umquam, ſed ne ingemuit quidem. Quid ergo? hoc pueri poſſunt, viri non poterunt? & quod mos valet, ratio non valebit?

Intereſt aliquod inter laborem, & dolorem. Sunt finitima omnino, ſed tamen differt aliquid. Labor eſt functio quaedam, vel animi vel corporis gravioris operis, & muneris; dolor autem motus aſper in corpore, a ſenſibus alienus. Haec duo Graeci illi, quorum copioſior eſt lingua, quam noſtra uno nomine appellant πόνον (1) itaque induſtrios homines, illi ſtudioſos; vel potius amantes doloris appellant; nos commodius laborioſos; aliud eſt enim laborare, aliud dolere. O verborum inops interdum, quibus abundare te ſemper putas, Graecia! aliud, inquam, eſt dolere, aliud laborare. Cum varices ſecabantur C. Mario, dolebat, cum aeſtu magno ducebat agmen, laborabat. Eſt inter haec quaedam tamen ſimilitudo; conſuetudo enim laborum perpeſſionem dolorum efficiet faciliorem. Itaque illi, qui Graeciae formam rerum publicarum dederunt, corpora juvenum firmari labore voluerunt. Quod Spartiatae etiam in foeminas tranſtulerunt: quae caeteris in urbibus, molliſſimo cultu, parietum umbris occuluntur. Illi autem voluerunt Ni-

(1) *Hic Cicero ſuos temere anteponit Graecis. Nam Graeci aliud nomen habent, quo dolorem ſignificant λύπην, aliud quo laborem πόνον*. Lambin. *Iniquus erga Graecos fuit Cicero. Nam (praeterquam quod apud illos ὀδύνη, ἄλγος dolorem ſolum denotant) non erat, cur Tullius hac in parte linguam Graecam vocaret inopem, ſiquidem labor inter Latinos etiam doloris obtinet poteſtatem. Plautus Curcul. Act. 2. Sc. 1, 4.* Valetudo decreſcit, accreſcit labor. *Idem Caſin. Act. II. Sc.* 111, 63. De labore pectus tundit. *Plura non deſunt; ex hiſce vero ſatis conſtat, Noſtrum amore patrii ſermonis actum fuiſſe tranſverſum*. Davis.

Nihil horum simile esse apud Lacaenas virgines:
Quibu' magi' palaestra, Eurotas, sol, pulvis, labos,
Militia in studio est, quam fertilitas barbara.

Ergo his laboriosis exercitationibus, & dolor intercurrit nonnunquam, impelluntur, feriuntur, abiiciuntur, cadunt; & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori.

Militiae (1) vero (nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit mora ad tibiam, nec adhibetur ulla sine anapaestis pedibus (2) hortatio) nostri exercitus primum unde nomen habeant, vides; deinde qui labor, & quantus agminis, ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad usum velint; ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam in onere nostri

---

(1) *Omnino persuasus ita Ciceronem scripsisse reieci vulgata, quae haec erant*, militiam vero nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam &c. *Scripsit de ea Lib. III. Observat. Cap. 6. Gronovius*. Verburgius. Mora *Latinis etiam est Lacedaemoniorum Cohors ut patet ex Com. Nepotis Iphicr. Cap.* 2. Davis.

(2) *Non modo ad tibiam, sed citharam quoque contixisse Spartanos accepimus. Anapaestos autem modos fuisse Cicero plane hoc loco dicit, & sane sunt, ad quandam veluti stabilitatem & aequabilitatem appositi, cum deponantur in longam syllabam, admiscuisse tamen crebros spondaeos accepimus, ut Syzygiae spondaicae reperiantur, Laconicae appellatae. Sed de Anapaestis haec metrici tradidere: Anapaesticum trimetrum Catalecticum in syllabam appellatum Messeniacum, &* ἐμβατήριον, *quod esset proprium carmen Lacedaemoniorum, idque ad tibias illos accinuisse in praeliis, incedentes ante conflictum ad numeros, non tam incendendos, quam regendos animos*. Camerar.

ſtri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus; arma enim membra militis eſſe dicunt. Quae quidem ita geruntur apte, ut, ſi uſus foret, abjectis oneribus, expeditis armis, ut membris pugnare poſſint. Quid exercitatio legionum? quid? ille curſus, concurſus, clamor, quanti laboris eſt? ex hoc ille animus in praeliis paratus ad vulnera. Adduc pari animo inexercitatum militem; mulier videbitur. Cur? tantum intereſt inter novum, & veterem exercitum, quantum experti ſumus: aetas tyronum plerunque melior; ſed ferre laborem, contemnere vulnus, conſuetudo docet; quin etiam videmus ex acie efferri ſaepe ſaucios, & quidem rudem illum, & inexercitatum, quamvis levi ictu, ploratus turpiſſimos edere. At vero ille exercitatus, & vetus, ob eamque rem fortior, medicum modo requirens a quo obligetur,

O Patrocle, inquit, *ad vos adveniens auxilium, & veſtras manus peto,*
Priuſquam oppeto malam peſtem, mandatam hoſtili manu:
Neque ſanguis ullo potis eſt pacto profluens conſiſtere,
Si qua ſapientia magis veſtra devitari mors poteſt.
Namque Aeſculapii liberorum ſaucii opplent porticus.
Non poteſt accedi.

Certe Eurypylus hic quidem eſt. hominem exercitatum! ubi tantum luctus continuatur? Vide, quam non flebiliter reſpondeat: rationem etiam afferat, cur aequo animo ſibi ferendum ſit.

Qui alteri exitium parat,
Eum ſcire oportet ſibi paratam peſtem ut participet parem.

Abducet Patrocles, credo, ut collocet in cubili, ut vulnus obliget, ſi quidem homo eſſet, ſed nihil vidi minus: quaerit enim, quid actum ſit.

Elo-

Eloquere; res Argivum praelio ut se sustinet. (1) Non potest effari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris.

Quiesce igitur, & vulnus alliga; (2)

Etiam si Eurypylus posset, non posset Aesopus.

ubi fortuna Hectoris.

Nostram acrem aciem inclinatam:

& caetera explicat in dolore; sic est enim intemperans militaris in forti viro gloria. Ergo haec veteranus miles facere poterit, doctus vir, sapiensque non poterit? ille vero melius, ac non paullo quidem. Sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor; non dum de ratione, & sapientia. Aniculae saepe inediam biduum, aut triduum ferunt. Subduc cibum unum diem athletae (3): Jovem Olympium, eum ipsum, cui se exer-

(1) *Haec ita restituit Bentleius.*

PAT. Eloquere res Argivorum praelio ut se sustinet.

EUR. Non potest effari dictis, quantum factis suppetit.

PAT. Laberis; quiesce igitur, & vulnus alliga: tace.

Etiamsi Eurypylus posset, non posset Aesopus;

EUR. Ubi fortuna Hectoris nostram aciem inclinatam.

Et cetera explicat in dolore.

(2) *Haec sententia est, etiamsi Eurypylus posset tot verba facere, & percuntanti Patroclo singillatim respondere, ut vir fortis, & homo militaris; tamen Aesopus, qui eius partes agit, non posset*: Lambin.

(3) *Athletarum vita, & ars sagina est. Athletae nisi largo cibo roborentur fatiscunt: quem ob Athleticum vocat Cor. Cels. aitque hominibus bene moratis tales cibos esse supervacuos. De pane athletarum loquitur Gal.* in

exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit; Consuetudinis magna vis est; pernoctant venatores in nive; in montibus uri se patiuntur; inde pugiles cestibus contusi, ne ingemiscunt quidem. Sed quid hos, quibus Olympiorum victoria Consulatus ille antiquus videtur? (1) gladiatores, aut perditi homines, aut barbari quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quam turpiter vitare? quam saepe apparet nihil eos malle, quam vel domino satisfacere, vel populo? mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quaerant quid velint; si satisfactum his sit, se velle decumbere. Quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutavit umquam; quis non modo stetit, verum etiam decubuit turpiter? quis cum decubuisset, ferrum recipere jussus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet; ergo hoc poterit,

,, *Samnis spurcus homo, vita illa dignu' locoque*

vir natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione, & ratione corroboret? crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum nonnullis videri solet; & haud scio an ita sit, ut nunc fit. Cum vero sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multae, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem, & mortem disciplina.

De

---

in Lib. de Cacochymia. De athletis plura in Commentariis Svetonii. Beroald. *Athletis non modo cibi genus, atque copia, verum etiam horae, quibus cum sumerent, erant praescriptae; unde factum ut Graecis dicatur ἀναγκοφαγία*. Davis.

(1) *Alii* nihil antiquius videtur *Cic. pro Flac.* Acinas pugil Olympionices? hoc est apud Graecos (quoniam de eorum gravitate dicimus) prope majus, & gloriosius quam Romae triumphasse. Davis.

De exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi. Agesis, nunc de ratione videamus: nisi quid vis ad haec. A. Egone ut te interpellem? ne hoc quidem vellem; ita me ad credendum tua ducit oratio. M. Sitne igitur malum dolor, nec ne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, nec ad sensus permanantibus, effici volunt non esse malum dolorem. Ego illud, quidquid sit tantum esse, quantum videatur, non puto; falsaque ejus visione, & specie moveri homines dico vehementius, doloremque ejus (1) omnem esse tolerabilem. Unde igitur ordiar? an eadem breviter attingam, quae modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius? Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos, virorum esse fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana vincentium, toleranter dolorem pati, nec vero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. Quod ergo & postulatur a fortibus, & laudatur, cum fit; id aut extimescere veniens, aut non ferre praesens, nonne turpe est? Atqui vide, ne, cum omnes rectae animi affectiones virtutes appellentur, non sit hoc proprim nomen omnium; sed ab ea una, quae caeteris excellebat omnes nominatae sint: appellata est enim a viro virtus; viri autem propria maxime est fortitudo; cujus munera duo maxima sunt, mortis, dolorisque contemptio. Utendum est igitur his, si virtutis compotes, vel potius si viri volumus esse, quoniam a viris virtus nomen est mutuata.

Quaeres fortasse, quomodo; & recte: talem enim medicinam philosophia profitetur. Venit Epicurus, homo minime malus, vel potius vir optimus; tantam monet, quantum intelligit; Neglige, inquit, dolorem. Quis

(1) *Alii* eis.

Quis hoc dicit? Idem, qui dolorem summum malum; vix satis constanter audiamus. Si summus dolor est, inquit, brevem esse necesse est. A. *Itera dum eadem ista mihi*; non enim intelligo, quid summum dicas esse, quid breve. M. Summum, quo nihil sit superius; breve, quo nihil brevius. Contemno magnitudinem doloris, a qua me brevitas temporis vindicabit ante penè, quam venerit. Sed si est tantus dolor, quantus Philoctetae bene planè magnus mihi quidem videtur, sed tamen non summus; nihil enim dolet, nisi pes; possunt oculi; potest caput, latera, pulmones; possunt omnia. Longe igitur abest a summo dolore. Ergo, inquit, dolor diuturnus habet laetitiae plus, quam molestiae. Nunc ego non possum tantum hominem nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. Ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est major alius) non continuo dico esse brevem: multosque possum bonos viros nominare, qui complures annos doloribus podagrae crucientur maximis. Sed homo cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, ut sciam quid summum dicat in dolore, quid breve in tempore. Omittamus igitur hunc, nihil prorsus dicentem; cogamusque confiteri non esse ab eo doloris remedia quaerenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit. Quamvis idem forticulum se in torminibus, & in stranguria sua praebeat. Aliunde igitur est quaerenda medicina; & maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quaerimus ab iis, quibus, quod honestum sit, summum bonum; quod turpe, summum videtur malum. His tu praesentibus gemere, & te jactare non audebis profecto. Loquetur enim eorum voce virtus ipsa tecum.

Tunc, cum pueros Lacedaemone, adolescentes Olympiae, barbaros in arena videris excipientes gra-

 vissi-

vissimas plagas, & ferentes silentio; si te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis ut mulier? non constanter, & sedate feres? fieri non potest; natura non patitur. Audio. Pueri ferunt gloria ducti, ferunt pudore alii; multi metu; & tamen veremur, ut hoc, quod a tam multis, & quod tot locis perferatur, natura non patiatur? Illa vero non modo patitur, verum etiam postulat; nihil enim habet praestantius, nihil, quod magis expetat, quam honestatem, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. Hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo, sed utor, ut quam maxime significem, pluribus. Volo autem dicere, illud homini longe optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, a virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile; quod quidem citius dixerim solum, quam summum bonum. Atque ut haec de honesto, sic de turpi contraria. Nihil tam taetrum, nihil tam aspernandum, nihil homine indignius. Quod si tibi persuasum est; Principio enim dixisti plus in dedecore mali tibi videri, quam in dolore; reliquum est, ut tute tibi imperes, quanquam hoc nescio, quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat; non inscite tamen dicitur.

Est enim animus in partes distributus duas; quarum altera rationis est particeps, altera expers. Cum igitur praecipitur, ut nobismetipsis imperemus, hoc praecipitur, ut ratio coerceat temeritatem. Est in animis omnium ferè natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodam modo, & languidum, senile, si nihil aliud; nihil esset homine deformius; sed praesto est domina omnium, & regina ratio, quae connixa per se, & progressa longius, fit perfecta virtus. Haec ut imperet illi parti animi, quae obedire debet, id videndum est viro. Quonam modo? in-

inquies. Velut servo dominus, velut imperator militi, velut parens filio. Si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem, si se lamentis muliebriter, lacrymisque dedet, vinciatur, & constringatur amicorum, propinquorumque custodiis; saepe enim videmus fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur. Ergo hos quidem, ut famulos, vinclis, ac custodia arceamus. Qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi, hos admonitu simili oportebit, ut bonos milites, revocatos, dignitatem tueri. Non nimis in Niptris (1) ille sapientissimus Graeciae saucius lamentatur, vel modice potius;

Pedetentim (inquit) *ite*, *& sedato nisu*,
Ne succussu arripiat maior dolor.

„ Pacuvius hoc melius, quam Sophocles. Apud illum enim per quam flebiliter Ulysses lamentatur in vulnere: tamen huic leviter gementi, illi ipsi, qui ferunt saucium, personae gravitatem intuentes non dubitarunt dicere,

- Tu quoque, Ulysses,
Quanquam graviter cernimus ictum,
Nimis es penè animo molli, qui
Consuetus in armis aevum agere.

Intelligit poeta prudens, ferendi doloris consuetudinem esse non contemnendam magistram. Atque ille non immoderate magno in dolore,

Retinete, *tenete*, *opprimite*,
Ulcus nudate. *Heu*, *miserum me*; *excrucior*.

Incipit labi; deinde illico desinit.

Operite, *abscedite*, *iam iam mittite*
Nam attactu & quassu saevum amplificatis dolorem.

Videsne, ut obmutuerit non sedatus corporis; sed

 casti-

(1) *Nomen est Sophoclae fabulae, translatae a Pacuvio*. Camer.

castigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat, idque moriens,

Conqueri fortunam adversam, non lamentari decet.
Id viri est officium; fletus muliebri ingenio additus.

Hujus animi pars illa mollior rationi sic paruit, ut severo imperatori miles pudens.

In quo viro erit perfecta sapientia (quem adhuc nos quidem vidimus neminem: sed philosophorum sententiis, qualis futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, si ea ratio, quae erit in eo perfecta, atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, ut justus parens probis filiis; nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla molestia; eriget ipse se, suscitabit, instruet, armabit, ut, tanquam hosti, sic obsistat dolori. Quae sunt ista arma? contentio, confirmatio, sermoque intimus, cum ipse secum, cave turpe quidquam, languidum, non virile. Obversentur species honestae animo; Zeno proponatur Eleates, qui perpessus est omnia potius, quam conscios delendae tyrannidis indicaret; de Anaxarcho Democritio cogitetur, qui cum in manu Cypri Nicocreontis Regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est, neque recusavit. Calanus Indus (1) indoctus, ac barbarus in radicibus Caucasi natus, sua voluntate vivus combustus est; nos, si pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere corpus, ferre non possumus. Opinio est enim quaedam effoeminata, ac levis, nec in dolore magis, quam eadem in voluptate; qua cum liquescimus, fluimusque mollitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus. At vero C. Marius, rusticanus vir, sed planè vir, cum secaretur, ut supra dixi, principio vetuit se alligari; nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. Cur ergo postea alii? valuit aucto-

ritas.

(1) *Vide Plutarchum in Alexandr. Tom. I.* Davis.

ritas. Videsne igitur opinionis esse non naturae malum? & tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit; crus enim alterum non praebuit. Ita & tulit dolorem, ut vir, & ut homo, majorem ferre sine causa necessaria noluit. Totum igitur in eo est, ut tibi imperes. Ostendi autem, quod esset imperandi genus; atque haec cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit.

55 Ut enim fit, in proelio, ut ignavus miles, ac timidus, simul ac viderit hostem, abjecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamque causam pereat nonnumquam, etiam integro corpore; cum ei, qui steterit, nihil tale evenerit: sic, qui doloris speciem ferre non possunt, abiiciunt se, atque ita afflicti, & exanimati jacent; qui autem restiterunt, discedunt saepissime superiores; sunt enim quaedam animi similitudines cum corpore; ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt; simillime animus intentione sua depellit praessum omnem ponderum; remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. Et si verum quaerimus, in omnibus officiis persequendis animi est adhibenda contentio. Ea est sola officii tamquam custodia. Sed hoc quidem in dolore maxime est providendum, ne quid abjectè, ne quid timidè, ne quid ignavè, ne quid serviliter, muliebriterve faciamus; in primisque refutetur, ac reiiciatur Philoctetaeus ille clamor. Ingemiscere nonnunquam viro concessum est, idque raro; ejulatus ne mulieri quidem. Et hic nimirum est fletus, quem duodecim tabulae in funeribus adhiberi vetuerunt. Nec vero unquam ne ingemiscit quidem vir fortis, ac sapiens, nisi forte ut se intendat ad firmitatem, ut in stadio cursores exclamant quam maxime possunt. Faciunt idem, cum

exercentur, athletae; pugiles vero, etiam cum feriunt adversarium in jactandis cestibus ingemiscunt; non quod doleant animove succumbant, sed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venitque plaga vehementior. Quid? qui volunt exclamare majus, num satis habent latera, fauces, linguam intendere, è quibus elici vocem, & fundi videmus? toto corpore, atque omnibus ungulis, ut dicitur contentioni vocis asserviunt. Genu mehercule M. Antonium vidi, (1) cum contentè ipse pro se lege Varia diceret, terram tangere. Ut enim balistae lapidum, & reliqua tormenta telorum eo graviores emissiones habent, quo sunt contenta, atque adducta vehementius; sic vox; sic cursus, sic plaga hoc gravior, quo est missa contentius. Cujus contentionis cum tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur; sin erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si abjectus, si flebilis; ei qui se dederit, vix eum virum dixerim. Qui quidem gemitus si levationis aliquid afferret, tamen videremus, quid esset fortis, & animosi viri. Cum vero nihil imminuat doloris, cur fru-

(1) *De hoc Valerius Maximus Lib. III. Cap. VII. scribit*; contra M. Antonius ille disertus; non enim respuendo, sed amplectendo causae ditionem, quam innocens esset, testatus est. Quaestor, proficiscens in Asiam, Brundisium jam pervenerat: ubi litteris certior factus incesti se postulatum apud L. Cassium Praetorem, cujus tribunal propter nimiam severitatem scopulus reorum dicebatur, cum id vitare beneficio legis Memmiae liceret, quae eorum, qui Reip. causa abessent, recipi nomina vetabat, in Urbem tamen recurrit; quo tam pleno fiduciae bonae consilio, cum absolutionem celerem, tum profetionem honestiorem consecutus est. *Davis*.

frustra turpes esse volumus? quid est enim fletu muliebri viro turpius? Atque hoc praeceptum, quod de dolore datur, patet latius: omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. Ira exardescit: libido concitatur. In eandem arcem confugiendum est; eadem sunt arma sumenda. Sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorem placide, & sedate, plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honestum sit. Sumus enim natura, ut ante dixi, (dicendum est enim saepius) studiosissimi, appetentissimique honestatis. Cujus si quasi lumen aliquod aspexerimus, nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. Ex hoc cursu, atque impetu animorum ad veram laudem, atque honestatem illa pericula adeuntur in praeliis, non sentiunt viri fortes in acie vulnera, vel sentiunt, sed mori malunt, quam tantum modo de dignitatis gradu dimoveri. Fulgentes gladios hostium videbant Decii, cum in aciem eorum irruebant. His levabat omnem vulnerum metum nobilitas mortis, & gloria. Num tum ingemuisse Epaminondam putas, cum una, cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedaemoniis relinquebat, quam acceperat servientem. Haec sunt solatia, haec fomenta summorum dolorum.

Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? ad Philosophos me revocas, qui in aciem non saepe prodeunt. E' quibus homo sane levis Heracleotes Dionisius, (1) cum a Zenone fortis esse didicisset, a do-

F 4

(1) *Hunc Graeci appellarunt* Μετατιθέμενον, *tanquam transfugam quod Stoicos deseruisset, & ad Cyrenaicos se transtulisset; tamen quoad genus morbi scribit idem Cicero Lib. V. de Fin. Desciviisse a Stoicis propter oculorum dolorem.* Victor.

a dolore devictus est. Nam cum ex renibus laboraret, ipso in ejulato clamitabat, falsa esse illa, quae anteá de dolore ipse sensisset. Quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quaenam ratio eum de sententia deduxisset, respondit „ Quia, cum tantum operae Philosophiae dedissem, dolorem tamen ferre non possem; satis esset argumenti, malum esse dolorem; plurimos autem annos in philosophia consumpsi, nec ferre possum; malum est igitur dolor. Tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, versum ex Epigonis ferunt dixisse, (1)

Audis ne haec Amphiarae sub terram abdite?

Zenonem significabat; a quo illum degenerare dolebat. At non noster Possidonius (2), quem & saepe ipse vidi, & id dicam, quod solebat narrare Pompejus, se, cum Rhodum venisset decedens ex Syria, audire voluisse Possidonium: sed cum audivisset eum graviter esse aegrum, quod vehementer ejus artus laborarent, voluisse tamen nobilissimum philosophum visere, quem ut vidisset, & salutavisset, honorificisque, verbis prosecutus esset, molesteque se dixisset ferre, quod eum non posset audire; at ille, Tu vero, inquit, potes; nec committam ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum graviter, & copiose de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputasse: cumque quasi faces ei doloris admoverentur, saepe dixisse. Nihil agis dolor: quamvis sis molestus, nunquam te esse confitebor ma-

(1) *Erat Aeschyli tragoedia, quam Accius in linguam Latinam videtur transtulisse.* Davis.

(2) *Scilicet deductus est de Stoicorum sententia. Strabo Lib. XIV. testatur, Possidonium fuisse Epamiensem ex Syria, sed Rhodium existimatum, quia Rhodi vixit, & Rhodi philosophatus est.* A. Manut.

malum. Omninoque omnes clari, & nobilitati labores contemnendo fiunt etiam tolerabiles.

Videmusne, apud quos eorum ludorum, qui gymnici nominantur (1) magnus honos sit, nullum ab iis, qui id in certamen descendant, devitari dolorem? apud quos autem venandi, & equitandi laus viget, qui hanc petessunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quae flamma est, per quam non cucurrerint ii, qui haec olim punctis singulis colligebant? (2) itaque, semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat, cujus in primis laudabat illud, quod diceret, eosdem labores non esse aeque graves imperatori, & militi, quod ipse honos laborem leviorem faceret imperatorium, sed tamen hoc evenit, ut in vulgus insipientium opinio valeat honestatis; cum ipsam videre non possint. Itaque fama & multitudinis judicio moventur, cum id honestum putent, quod a plerisque laudetur. Te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen ejus judicio stare nolim, nec, quod illa putet, idem te putare pulcherrimum; tuo tibi judicio est utendum, tibi si recta probanti placebis, tum non modo tu te viceris, quod paulo ante praecipiebam, sed omnes, & omnia. Hoc igitur tibi propone, amplitudinem, & quasi quandam exaggerationem quam altissimam animi, quae maxima eminet contemnendis, & dispiciendis doloribus; unam esse omnium rem pulcherrimam; eoque pul-

chrio-

(1) γυμνὸς *Graecè* nudus *significat*, *unde* gymnici *ludi dicti*; *quibus nudati exercent corpora*: *ut athleticis & palaestricis certaminibus*. *Nero princeps edidit certamen gymnicum in septis*. Beroald.

(2) *Ad consuetudinem ferendorum suffragiorum referendum*, *quae in tabella punctis designarentur*, *ut ex Planciana intelligi potest*. Camer.

thriorem, si vacet populo: neque plausum captans, se tantum ipsa delectet, quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quae sine venditatione, & sine populo teste fiunt; non quo fugiendus sit (omnia enim benefacta in luce se collocari volunt) sed tamen nullum theatrum virtuti conscientia majus est.

Atque in primis meditemur illud, ut haec patientia dolorum, quam saepe jam animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se aequabilem praebeat: saepe enim multi, qui aut propter victoriae cupiditatem, aut propter gloriae, aut etiam ut jus suum, & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter, & tulerunt, iidem omissa contentione dolorem morbi ferre non possunt: neque enim illum, quem facile tulerant, ratione aut sapientia tulerant, sed studio potius, & gloria. Itaque barbari quidam, & immanes ferro decertare acerrime possunt, aegrotare viriliter non queunt. Graeci autem homines non satis animosi, sed prudentes, ut est captus hominum; satis hostem aspicere non possunt: sed iidem morbos toleranter, atque humane ferunt. At Cymbri, & Celtiberi in proeliis exultant, lamentantur in morbo: nihil enim potest esse aequabile, quod non a certa ratione proficiscatur. Sed cum videas, eos, qui aut studio, aut opinione ducantur, in eo persequendo, atque adipiscendo dolore non frangi; debeas existimare aut non esse malum dolorem, aut, etiam si, quidquid asperum, alienumque a natura sit, id appellari placeat malum, tantillum tamen esse, ut a virtute ita obruatur, ut nusquam appareat. Quae meditare quaeso dies, & noctes; latius enim manabit haec ratio: & aliquanto majorem locum, quam de uno dolore, occupabit. Nam si omnia fugiendae turpitudinis, adipiscendaeque honestatis causa faciemus, non modo stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunae contemnamus licebit, praesertim cum paratum sit il-

lud

lud ex hesterna disputatione perfugium. Ut enim si cui naviganti, praedones insequantur, deus quis dixerit; Eiice te de navi, praesto est qui excipiat; vel delphinus, ut Arionem Methymnaeum, vel equi Pelopis illi Neptunii, (1) qui per undas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te, &, quo velis, perferent; omnem omittat timorem: sic urgentibus asperis & odiosis doloribus, si tanti non sint, ut ferendi sint, quo sit confugiendum, vides. Haec ferè hoc tempore putavi esse dicenda: sed tu fortasse in sententia permanes. A. Minime vero; meque biduo duarum rerum, quas maxime timebam, spero liberatum metu. M. Cras ergo ad clepsydram: sic enim duximus, & tibi hoc video non posse deberi. A. Ita prorsus. Et illud quidem ante meridiem, hoc eodem tempore. M. Sic faciemus, tuisque optimis studiis obsequemur.

(1) *Nota est fabula; quas leges Hippodamiae procis dederit Oenomaus; sed non ita proletarium videtur, Pelopa, ut eam uxorem duceret equos alatos a Neptuno impetrasse, quam rem hic respexit Cicero.* Davis.

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM *QUAESTIONUM* AD M. BRUTUM

LIBER TERTIUS.

DE AEGRITUDINE LENIENDA.

QUidnam esse, Brute, causae putem, cur, cum constemus ex animo, & corpore, corporis curandi, tuendique causa quaesita sit ars ejus, atque utilitas, deorum immortalium inventioni consecrata; animi autem medicina nec tam desiderata sit, antequam inventa, nec tam culta, posteaquam cognita est nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta & invisa? an quod corporis gravitatem, & dolorem animo judicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit, ut animus de se ipse tum judicet cum id ipsum, quo judicatur aegrotet. Quod si tales nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri & perspicere, eademque optima duce cursum vitae conficere possemus: haud erat sane, quod quisquam rationem ac doctrinam requireret. Nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibusque depravati, sic restinguimus, ut nusquam naturae lumen

men appareat: sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum; quae si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem, simul atque editi in lucem, & suscepti sumus, in omni continuo pravitate, & in summa opinionum perversitate versamur: ut penè cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. Cum vero parentibus redditi, demum magistris traditi sumus tum, ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatae natura ipsa caedat.

Accedunt etiam poetae; qui cum magnam speciem doctrinae, sapientiaeque praesetulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & inhaerescunt penitus in mentibus. Cum vero accedit eodem, quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis undique ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum pravitate, a naturaque ipsa desciscimus; ut nobis optimam naturam invidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil praestantius honoribus, imperiis, populari gloria judicaverunt, ad quam fertur optimus quisque, veramque illam honestatem expetens, quam unam natura maxime inquirit, in summa inanitate versatur, consectaturque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriae; est enim gloria, solida quaedam res, & expressa, non adumbrata. Ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium de excellente virtute. Ea virtuti resonat tanquam imago, quae quia recte factorum plerumque comes est, non est a bonis viris repudianda. Illa autem, quae se ejus imitatricem esse vult, temeraria, atque inconsiderata, & plerumque peccatorum vitiorumque laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam ejus, pulchritudinemque corrumpit. Qua caecitate homines, cum quaedam praeclara etiam cuperent, eaque nesci-

nescirent, nec ubi, nec qualia essent, funditus alii everterunt suas civitates, alii ipsi occiderunt, atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate, quam cursus errore falluntur. Quid, qui pecuniae cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur; quorum ita perturbantur animi, ut non multum absint ab insania, quod insipientibus omnibus contingit; his nullane est adhibenda curatio? Utrum quod minus noceant animi aegrotationes, quam corporis? An quod corpora curari possint, animorum nulla medicina sit?

At & morbi perniciosiores, pluresque sunt animi, quam corporis: hi enim ipsi odiosi sunt, quod ad animum pertinent, eumque sollicitant; animusque (1) aeger, ut ait Ennius, semper errat, neque pati, neque perpeti potest; cupere nunquam desinit, quibus duobus morbis, (ut omittam alios) aegritudine, & cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse graviores? qui vero probari potest, ut sibi mederi animus non possit, cum ipse medicinam corporis animus invenerit, cumque ad corporum sanationem multum ipsa corpora, & natura valeant, nec omnes, qui se curari passi sunt, continuo etiam convalescant; animi autem, qui se sanari voluerint, praeceptisque sapientium paruerint, sine ulla dubitatione sanantur? Est profecto animi medicina philosophia; cujus auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris, omnibusque opibus, viribusque ut nosmetipsi nobis mederi possimus, elaborandum est, quanquam de universa philosophia, quantopere & expetenda, & colenda esset, satis, ut arbi-

(1) Hoc modo sub senariorum leges videntur mittendi hi Enni versus.

Animusque aeger semper errat, neque pati,
Neque perpeti potest, cupere nunquam
Desinit. Davis

trор, dictum est in Hortensio de maximis autem rebus nihil fere intermisimus postea nec disputare, nec scribere, his autem libris exposita sunt ea, quae a nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. Sed quoniam duobus superioribus de morte, & de dolore dictum est tertius dies disputationis hoc tertium volumen efficiet. Ut enim in Academiam nostram descendimus, inclinato jam in postmeridianum tempus die, poposci eorum aliquem, qui aderant, causam disserendi. Tum res acta sic est.

A. Videtur mihi cadere in sapientem aegritudo. M. Num reliquae quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiae? haec enim fere sunt ejusmodi; quae Graeci πάθη appellant; ego poteram morbos, & id verbum esset e verbo; sed in consuetudinem nostram non caderet, nam misereri, invidere, gestire, laetari, haec omnia morbos Graeci appellant, motus animi rationi non obtemperantes; nos autem hos eosdem motus concitati animi recte, ut opinor, perturbationes dixerimus; morbos autem non satis usitate: nisi quod aliud tibi videtur. A. Mihi vero isto modo. M. Haeccine igitur cadere in sapientem putas? A. prorsus existimo. M. Nae ista gloriosa sapientia non magno aestimanda est, si quidem non multum differt ab insania. A. Quid? tibi omnisne animi commotio videtur insania? M. Non mihi quidem soli; sed id, quod admirari saepe soleo, majoribus quoque nostris hoc ita visum intelligo multis saeculis ante Socratem; a quo haec omnis, quae est de vita, & moribus, philosophia manavit. A. Quonam tandem modo? M. Quia nomen insaniae significat mentis aegrotationem, & morbum, idest insanitatem, & aegrotum animum, quam appellarunt insaniam. Omnes autem perturbationes animi, morbos Philosophi appellant; negantque, stultum quemquam his morbis vacare: qui

autem

autem in morbo sunt, sani non sunt: & omnium insipientium animi in morbo sunt, omnes insipientes igitur insaniunt: sanitatem enim animorum, positam in tranquillitate quadam, constantiaque censebant: his rebus mentem vacuam appellaverunt insaniam; propterea quod in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit.

Nec minus illud acute, quod animi affectionem, lumine mentis carentem, nominaverunt amentiam, eandemque dementiam. Ex quo intelligendum est, eos, qui haec rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod a Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt omnes insipientes esse non sanos: qui enim animus est, in aliquo morbo, (morbos autem hos perturbatos motus, ut modo dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quam id corpus, quod in morbo est. Ita fit ut sapientia sanitas sit animi; insipientia autem quasi insanitas quaedam, quae est insania, eademque dementia, multoque melius haec notata sunt verbis Latinis, quam Graecis: quod aliis, quoque multis locis reperiuntur, sed id alias: nunc, quod instat. Totum igitur id, quod quaerimus, quid, & quale sit, verbi vis ipsa declarat: eos enim sanos intelligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. Qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. Itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse e potestate dicimus eos, qui effraenati feruntur aut libidine, aut iracundia: quamquam ipsa iracundia libidinis est pars sic enim definitur iracundia, ulciscendi libido. Qui igitur exisse ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi a natura tributum est. Graeci autem μανίαν unde appellent, non facile dixerim; eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quam illi. Hanc enim insaniam, quae juncta stulti-

stultitiae patet latius; a furore disiungimus. Graeci volunt illi quidem, sed parum valent verbo: quèm nos furorem, μελαγχολίαν illi vocant; quasi vero atra bili solum mens, ac non saepe vel iracundia graviore, vel timore, vel dolore moveatur. Quo genere Athamantem, Alcmaeonem, Aiacem, Orestem furere dicimus. Qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant duodecim tabulae. Itaque non est scriptum, SI INSANUS, SED SI FURIOSUS ESSE INCIPIT: insaniam enim censuerunt esse inconstantiam mentis, sanitate vacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitae communem cultum, atque usitatum: furorem autem esse rati sunt mentis ad omnia caecitatem. Quod cum maius esse videatur, quam insania: tamen eiusmodi est, ut furor in sapientem cadere possit, non possit insania. Sed haec alia quaestio est. Nos ad propositum revertamur.

Cadere opinor in sapientem aegritudinem tibi dixisti videri. A. Ego vero ita existimo. M. Humanum id quidem quod ita existimas. Non enim silice nati sumus (1); sed est naturale in animis tenerum quiddam, atque molle, quod aegritudine, quasi tempestate quatiatur. Nec absurde Crantor ille, (2) qui in nostra Aca-

---

(1) *De humana origine ait, etiam sensum humanitatis non improbandum esse; est autem in fabulis primos quosdam homines de iactis a Deucalione saxis natos; & truncis ac duro robore quamdam gentem natam retulit in VIII. Virgilius, apud quem sic Evander.*

Haec nemora indigenae Fauni, nynphaeque tenebant
Gensque virum truncis, & duro robore nata. Camer.

(2) *Verba Graeca Crantoris ex aureolo illo (ut puto) libello de luctu inveni apud Plutarchum in commentario, quod scripsit ad Apollonium consolans illum de acerbo obitu filii.* Victor.

demia, vel in primis fuit nobilis. „ Minime, inquit, assentior iis, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant: quae nec potest ulla esse, nec debet. Ne aegrotus sim, inquit: sed, si fuerim, sensus adsit, sive secetur quid, sive avellatur a corpore; nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore. Sed videamus, ne haec oratio sit hominum assentantium nostrae imbecillitati, & indulgentium mollitudini: nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras evellere. Tamen aliquid relinquetur fortasse: ita sunt stirpes altae stultitiae. Sed relinquetur id solum, quod erit necessarium. Illud quidem sic habeto: nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest finem miseriarum nullum fore. Quamobrem, quoniam coepimus, tradamus nos ei curandos. Sanabimur, si volemus. Et progrediar quidem longius: non enim de aegritudine solum, quanquam id quidem primum, sed de omni animi, ut ego posui perturbatione, morbo, ut Graeci volunt, explicabo. Et primo si placet, Stoicorum more agamus, qui breviter astringere solent argumenta: deinde nostro instituto vagabimur.

Qui fortis est, idem est fidens: quoniam confidens mala consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum a confidendo, quod laudis est; qui autem est fidens, is profecto non extimescit: discrepat enim a timendo, confidere; atque in quem cadit aegritudo, in eundem timor: quarum enim rerum praesentia sumus in aegritudine, easdem impendentes, & venientes timemus. Ita fit, ut fortitudini aegritudo repugnet. Verisimile est igitur, in quem cadit aegritudo, in eundem cadere timorem, & infractionem quidem animi, & demissionem. Quae in quem cadunt, in eundem cadit ut serviat, ut victum quandoque se esse fateatur; quae qui recipit, recipiat idem necesse est timi-

timiditatem, & ignaviam. Non cadunt autem haec in virum fortem: igitur ne aegritudo quidem. At nemo sapiens, nisi fortis: non cadet ergo in sapientem aegritudo. Praeterea necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi; qui magni animi, invictum; qui invictus, eum humanas res despicere, atque infra se positas arbitrari. Despicere autem nemo potest eas res, propter quas aegritudine affici potest, ex quo efficitur, fortem virum aegritudine nunquam affici, omnes autem sapientes, fortes, non cadit igitur in sapientem aegritudo, & quemadmodum oculus conturbatus non est probe affectus ad suum munus fungendum, & reliquae partes, totumve corpus, statu cum est motum deest officio suo, & muneri; sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum. Munus autem animi est, ratione bene uti; & sapientis animus ita semper affectus est, ut ratione optime utatur? nunquam est igitur perturbatus: at aegritudo perturbatio est animi: semper igitur ea sapiens vacabit.

Verisimile etiam illud est, qui sit temperans, quem Graeci σώφρονα appellant, eamque virtutem σωφροσύνην vocant, quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nonnunquam etiam modestiam: sed haud scio, an recte ea virtus frugalitas appellari possit. Quod angustius apud Graecos valet, qui frugi homines χρησίμους appellant, idest tantummodo utiles (1). At illud latius est, omnis enim abstinentia, omnis innocentia, quae apud Graecos usitatum nomen nullum habet, sed habere potest ἀβλάβειαν; nam est innocentia affectio talis animi, quae noceat nemini; reliquas etiam virtutes frugalitas continet, quae nisi tanta esset, & si iis angustiis, quibus plerique putant, teneretur, nunquam esset L. Pisonis cognomen tantopere lau-

(1) *At rectè monet Cicero Quaest. Lib. 4. hanc vocem interdum latius patere.* Davis.

laudatum. Sed quia nec qui propter metum praesidium reliquit, quod est ignaviae; nec qui propter avaritiam clam depositum non reddidit, quod est injustitiae; nec qui propter temeritatem male rem gessit, quod est stultitiae, frugi appellari solet, eo tres virtutes, fortitudinem, justitiam, prudentiam, frugalitas complexa est: Etsi hoc quidem commune est virtutum. Omnes enim inter se nexae, & conjugatae sunt. Reliqua igitur, & quarta virtus ut sit ipsa frugalitas, necesse est; ejus enim videtur esse proprium motus animi appetentis regere, & sedare; semperque adversantem libidini, moderatam in omni reservare constantiam. Cui contrarium vitium nequitia dicitur. Frugalitas, ut opinor, a fruge; qua nihil melius è terra oritur. Nequitia ab eo (etsi hoc erit fortasse durius; sed temerius luxisse putemur, si nil sit) ab eo, quod nequidquam est in tali homine; ex quo idem, nihil dicitur: qui sit frugi igitur, vel, si mavis, moderatus, & temperans, eum necesse est esse constantem; qui autem constans, quietum; qui quietus, perturbatione omni vacuum; ergo etiam aegritudine. Et sunt illa sapientis: aberit igitur a sapiente aegritudo.

Itaque non inscitè Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quae apud Homerum Achilles quaeritur, hoc, ut opinor, modo,

Corque meum penitus turgescit tristibus iris,
Cum decore, atque omni me orbatum laude recordor.

Num manus affecta recte est, cum in tumore est? aut num aliquodpiam membrum tumidum, ac turgidum non vitiose se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus in vitio est. Sapientis autem animus semper vacat vitio, nunquam turgescit, nunquam tumet. At iratus animus ejusmodi est: nunquam igitur sapiens irascitur, nam si irascitur, etiam concupiscit, proprium est enim irati, cupere, a quo laesus videatur,
ei

ei quam maximum dolorem inurere; qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere laetari; ex quo fit, ut alieno malo gaudeat; quod quoniam non cadit in sapientem, ne ut irascatur quidem cadit. Sin autem caderet in sapientem aegritudo, caderet etiam iracundia; qua quoniam vacat, aegritudine etiam vacabit. Etenim si sapiens in aegritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam; posset in invidentiam; non dixi in invidiam, quae tum est, cum invidetur; ab invidendo autem invidentia recte dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen invidiae; quod verbum ductum est a nimis intuendo fortunam alterius, ut est in Menalippo,

Florem quisnam liberum invidit meum?

male Latine videtur. Sed praeclare Accius; ut enim videre sic invidere florem rectius, quam flori, dicitur. Nos consuetudine prohibemur; poeta jus suum tenuit & dixit audacius.

Cadit igitur in eundem, & misereri, & invidere. Nam qui dolet rebus alicujus adversis, idem alicujus etiam secundis dolet; ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur; itaque dicit Callisthenem incidisse in hominem summa potentia, summaque fortuna, sed ignarum, quemadmodum rebus secundis uti conveniret. Atqui quemadmodum misericordia aegritudo est ex alterius rebus adversis, sic invidentia aegritudo est ex alterius rebus secundis; in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam invidere, non cadit autem invidere in sapientem; ergo ne misereri quidem. Quod si hoc aegre ferre sapiens soleret, misereri etiam soleret. Abest ergo a sapiente aegritudo. Haec sic dicuntur a Stoicis, concludunturque contortius; sed latius aliquanto dicenda sunt, & diffusius; sententiis tamen utendum eorum potissimum, qui maxime forti, & ut ita di-

dam; vitili utuntur ratione, atque sententia. Nam Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil gravius, mediocritatem vel perturbationum, vel morborum animi, mihi non sanè probant, omne enim malum, etiam mediocre, magnum est; nos autem id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino. Nam ut corpus, etiam si mediocriter aegrum est, sanum non est: sic, si in animo est ista mediocritas, caret sanitate. Itaque praeclare nostri, ut alia multa, molestiam, sollicitudinem, angorem, propter similitudinem corporum aegrorum, aegritudinem nominaverunt. Hoc propemodum verbo Graeci omnem animi perturbationem appellant. Vocant enim πάθος, id est, morbum, quicunque est motus in animo turbidus; nos melius; aegris enim corporibus simillima est animi aegritudo. At non similis aegrotationis est libido, non immoderata laetitia, quae est voluptas animi elata, & gestiens. Ipse etiam metus non est morbi admodum similis, quanquam aegritudini est finitimus; sed proprie, ut aegrotatio in corpore, sic aegritudo in animo, nomen habet non sejunctum a dolore. Doloris igitur hujus origo nobis explicanda est, id est, causa efficiens aegritudinem in animo, tanquam aegrotationem in corpore. Nam, ut medici, causa morbi inventa curationem esse inventam putant; sic nos, causa aegritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus.

Est igitur causa omnis in opinione, nec vero aegritudinis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationum; quae sunt genere quatuor, partibus plures. Nam cum omnis perturbatio sit animi motus vel rationis expers, vel rationem aspernans, vel rationi non obediens, isque motus aut boni, aut mali opinione citetur; bifariam quatuor perturbationes aequaliter distributae sunt. Nam duae sunt ex opinione boni; quarum altera, voluptas gestiens, id est, praeter modum

dum elata laetitia, opinione praesentis magni alicujus boni: altera cupiditas quam recte, vel libido dici potest; quae est immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans. Ergo haec duo genera, voluptas gestiens; & libido, bonorum opinione turbantur, ut duo reliqua; metus & aegritudo, malorum. Nam & metus opinio magni mali impendentis; & aegritudo est opinio magni mali praesentis, & quidem recens opinio talis mali; ut in eo rectum videatur esse angi; id autem est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. His autem perturbationibus, quas in vita hominum stultitia quasi quasdam immittit furias, atque incitat, omnibus viribus, atque opibus repugnandum est, si volumus hoc, quod datum est vitae, tranquille placideque traducere. Sed caetera alias; nunc aegritudinem si possumus depellamus, id enim sit propositum; quandoquidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti. Quod ego nullo modo existimo, taetra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione velis, ut ita dicam, remisque fugienda.

Qualis enim tibi ille videtur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam a socero Oenomao Rege Hippodamiam raptis nactus nuptiis? Jovis iste quidem pronepos. Tamne ergo abjectus tamque fractus?

Nolite (inquit) *hospites adire ad me illico istic;*
Ne contagio mea bonis, umbrave obsit;
Tanta vis sceleris in corpore haeret;

Tu te, Thyesta, damnabis, orbabisque luce propter vim sceleris alieni? quid? illum filium solis nonne patris ipsius luce indignum putas?

Refugere oculi; corpus macie extabuit;
Lacrymae peredere humore exsanguis genas;
Situ nidoris barba paedore horrida;
Atque intonsa infuscat pectus illuvie scabrum.

Haec malo o stultissime Aeta, ipse tibi addidisti. Non ine-

inerant in his, quae tibi casus invexerat; & quidem inveterato malo, cum tumor animi resedisset. Est autem aegritudo, ut docebo, in opinione mali recentis: sed moeres videlicet regni desiderio, non filiae; illam enim oderas, & jure fortasse; regno non aequo animo carebas. Est autem impudens luctus moerore se conficientis, quod imperare non liceat liberis. Dionysius quidem tyrannus Syracusis expulsus, Corinthi pueros docebat, usque eo imperio carere non poterat. Tarquinio vero quid impudentius, qui bellum gereret cum iis, qui ejus non tulerant superbiam? is cum restitui in regnum nec Vejentium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inque ea urbe senio, & aegritudine esse confectus.

Hoc tu igitur censes sapienti accidere posse, ut aegritudine opprimatur; id est, miseria? nam cum omnis perturbatio miseria est, tum carnificina est aegritudo, habet ardorem libido, levitatem laetitia gestiens, humilitatem metus: sed aegritudo majora quaedam, tabem, cruciatum, afflictionem, foeditatem; lacerat, exest animum planeque conficit. Hanc nisi exuimus sic, ut abiiciamus, miseria carere non possumus. Atque hoc quidem perspicuum est, tum aegritudinem existere, cum quid ita visum sit, ut magnum quoddam malum adesse, & urgere videatur. Epicuro autem placet, opinionem mali aegritudinem esse natura, ut quicunque intueatur in aliquod majus malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuo in aegritudine; Cyrenaici non omni malo aegritudinem effici censent, sed insperato, & nec opinato malo; est id quidem non mediocre ad aegritudinem augendam; videntur enim omnia repentina graviora. Ex hoc & illa jure laudantur.

Ego cum genui, tum morituros scivi, & ei rei sustuli.

Praeterea ad Troiam cum misi ob defendendam
Graeciam,
Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas
mittere.

Haec igitur praemeditatio futurorum malorum lenit eorum adventum, quae venientia, longe ante videris. Itaque apud Euripidem a Theseo dicta laudantur. Licet enim, ut saepe facimus, in latinum illa convertere.

Nam, qui haec audita a docto meminissem viro,
Futuras mecum commentabar miserias;
Aut mortem acerbam, aut exilii moestam fugam,
Aut semper aliquam molem meditabar mali;
Ut, si qua invecta diritas casu foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens. (1)

Quod autem Theseus a docto viro se audisse dicit, id de se ipso loquitur Euripides, fuerat enim auditor Anaxagorae, quem ferunt, nunciata morte filii, dixisse, sciebam me genuisse mortalem, quae vox declarat iis esse haec acerba, a quibus non fuerint cogitata; ergo id quidem non est dubium, quin omnia, quae mala putantur, sint improvisa graviora; itaque quanquam non haec una res efficit maximam aegritudinem; tamen quoniam multum potest provisio animi, & praeparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata, & nimirum haec est illa praestans, & divina sapientia, perceptas penitus, & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cum acciderit, nihil antequam evenerit, non evenire posse arbitrari.

(1) *Graeci Euripidis versus, quos hic Cicero interpretatur, habentur apud Plutarchum in consolatione ad Apollonium.* Victor.

Quamobrem omnes, cum secundae res sunt maxime, tum maxime
Meditari secum oportet, quo pacto adversam aerumnam ferant;
Pericla, damna, peregrè rediens semper secum cogitet,
Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiae;
Communia esse haec, ne quid horum unquam accidat animo novum;
Quidquid praeter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro.

Ergo hoc Terentius à philosophia sumptum cum tam commode dixerit, nos, è quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantius sentiemus? hinc est enim ille vultus semper idem, quem dicitur Xanthippe praedicare solita in viro suo fuisse Socrate, eodem vultu semper se vidisse exeuntem illum domo & revertentem. Nec vero ea frons erat, quae M. Crassi illius veteris, quem semel ait in omni vita risisse Lucilius; (1) sed tranquilla, & serena; sic enim accepimus, jure autem erat semper idem vultus, cum mentis, à qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem a Cyrenaicis haec arma contra casus, & eventus, quibus eorum advenientes impetus diuturna praemeditatione frangantur; simulque judico, malum illud opinionis esse, non naturae. Si enim in re essent, cur fierent provisa leviora? sed est, iisdem de rebus quod dici possit subtilius, si prius

(1) *Imo ait Plinius H. N. VII*, 19. Ferunt Crassum, avum Crassi in Parthis interempti, nunquam risisse ob id Agelastum vocatum. *Solinus Polyh. cap.* 1. *pag.* 7. Crassus, avus ejus, quem rapuerunt bella Parthica, quod nunquam riserit Agelastus cognominabatur. Davis.

si prius Epicuri sententiam viderimus; qui censet necesse esse omnes in aegritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, sive illa ante provisa, & expectata sint, sive inveteraverint; nam neque vetustate minui mala, nec fieri praemeditata leviora; stultamque etiam esse meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidem; satis esse odiosum malum omne, cum venisset; qui autem semper cogitavisset, accidere posse aliquid adversi, ei fieri illud sempiternum malum; si vero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam voluntariam; ita semper angi, aut accipiendo, aut cogitando malo. Levationem autem aegritudinis in duabus rebus ponit, avocatione a cogitanda molestia, & revocatione ad contemplandas voluptates; parere enim censet animum rationi posse, &, quo illa ducat, sequi. Vetat igitur ratio intueri molestias; abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplandas; a quibus cum cecinit receptui, (1) impellit rursum, & incitat ad conspiciendas, totaque mente contrectandas varias voluptates, quibus ille & praeteritarum memoria, & spe consequentium sapientis vitam refertam putat. Haec nostro more nos diximus; Epicurei dicunt suo. Sed quae dicant, videamus; quo modo negligamus.

Principio male reprehendunt praemeditationem rerum futurarum. Nihil est enim quod tam obtundat enervetque aegritudinem, quam perpetua in omni vita

---

(1) *Proverbialiter, cum revocavit mentem a contemplatu miseriarum*. Canere receptui *verbum est militare, quod significat post conflictum milites a pugna esse revocandos, recipiendosque in tutum intra castra; quod fit cantu tubarum, & clangore; sicut canitur bellicum, cum initur ipse conflictus, & milites in pugnam prodeunt*. Gebhard.

vita cogitatio, nihil esse, quod accidere non possit, quam meditatio conditionis humanae, quam vitae lex, commentatioque parendi: quae non hoc affert, ut semper moereamus, sed ut nunquam: neque enim qui rerum naturam, qui vitae varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, moeret cum haec cogitat, sed tum vel maxime sapientiae fungitur munere; utrumque enim consequitur, ut & considerandis rebus humanis proprio philosophiae fruatur officio, & adversis casibus triplici consolatione sanetur; primum quod posse accidere diu cogitaverit, quae cogitatio una maxime molestias omnes extenuat, & diluit; deinde quod humanè ferenda intelligit; (1) postremo, quod videt nullum malum esse, nisi culpam; culpam autem nullam esse, cum id, quod ab homine non potuerit praestari, (2) evenerit. Nam revocatio illa, quam affert, cum a contuendis nos malis avocat, nulla est; non est (enim in nostra potestate) fodicantibus iis rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio, vel oblivio; lacerant, vexant, stimulos admovent, ignes adhibent, respirare non sinunt. Et tu oblivisci jubes, quod contra naturam est? quod a natura datum est auxilium, extorqueas inveterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam affert longinquitas, & dies. Jubes me bona cogitare, oblivisci malorum; diceres aliquid & magno quidem philosopho dignum, si ea bona sentires esse, quae essent homine dignissima.

Py-

(1) *Praefero lectionem Vaticanam, quod humana humanè ferenda, utpote liquidissimam, & Ciceroni propriam.* Gebhard.

(2) *Praestare verbum Jurisconsultorum, quod significat cavere, & satisfacere: qui identidem scribunt* praestandum esse dolum, praestandam noxam. Beroald.

Pythagoras mihi si diceret, aut Socrates, aut Plato: Quid jaces, aut quid moeres? aut cur succumbis, cedisque fortunae? quae pervellere te forsitan potuerit, & pungere; non potuerit certe vires frangere. Magna vis est in virtutibus, eas excita, si forte dormiunt; jam tibi aderit princeps fortitudo, quae te animo tanto esse coget, ut omnia, quae possint homini evenire, contemnas, & pro nihilo putes. Aderit temperantia; quae est eadem moderatio; a me quidem paulo ante appellata frugalitas? Quae te turpiter, & nequiter facere nihil patiatur. Quid est autem nequius, aut turpius effoeminato viro? ne justitia quidem sinet ista facere: cui minimum esse videtur in hac causa loci: quae tamen ita dicet, dupliciter esse te injustum, cum & alienum appetas, qui mortalis natus, conditionem postules immortalium, & graviter feras, te, quod utendum acceperis, reddidisse. Prudentiae vero quid respondebis, dicenti virtute se esse contentam, quo modo ad bene vivendum, sic & ad beatae? Quae si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur a se, & rursus ad se revertatur, & omnia sua complexa nihil quaerat aliunde; non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda, aut te tantopere expetenda videatur. Ad haec bona me si revocas, Epicure, pareo, sequor, utor te ipso duce, obliviscor etiam malorum, ut jubes; eoque facilius, quod ea ne in malis quidem ponenda censeo; sed traducis cogitationes meas ad voluptates: quas? corporis, credo, aut quae propter corpus vel recordatione, vel spe cogitentur, nunquid est aliud, recte interpretor sententiam tuam? Solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. Hoc dicit, & hoc ille acriculus, me audiente, Athenis senex Zeno, istorum acutissimus, contendere, & magna voce dicere solebat; eum esse beatum, qui praesentibus voluptatibus frueretur, confideretque se fruiturum aut in omni, aut

aut in magna parte vitae, dolore non interveniente, aut, si interveniret, si summus foret, futurum brevem; si productior, plus habiturum jucundi, quam mali: haec cogitantem fore beatum, praesertim si & ante perceptis bonis contentus esset, nec mortem, nec deos extimesceret.

Habes formam Epicuri vitae beatae, verbis Zenonis expressam, nihil ut possit negari. Quid ergo? hujusne vitae propositio, & cogitatio aut Thyestem levare poterit, aut Aeetam, de quo paulo ante dixi, ante Thelamonem pulsum patria, exulantem atque egentem? in quo haec admiratio fiebat:

Hiccine est Thelamo ille, modo quem gloria ad coelum extulit?

Quem spectabant? cuius ob os Graii ora obvertebant sua.

Quod si cui, ut ait idem, simul animus cum re concidit, a gravibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his voluptariis. Quam enim isti bonorum copiam dicunt? fac sane summum bonum esse, non dolere; quanquam id non vocatur voluptas. Sed non necesse est nunc omnia; idne est, quo traducti luctum levemus? Sit sane summum malum dolere: in eo igitur, qui non est, si malo careat, continuone fruitur summo bono? Quid tergiversamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere? sunt haec tua verba, nec ne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim jam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis haec. *Nec equidem habeo quod intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates, quae sapore percipiuntur, detrahens eas, quae auditu, & cantibus; detrahens eas etiam, quae ex formis percipiuntur oculis, suaves motiones, sive quae aliae*

aliae voluptates in toto homine gignuntur quolibet sensu. Nec vero ita dici potest, mentis laetitiam solam in bonis; laetantem enim mentem ita novi, spe eorum omnium, quae supra dixi fore, ut natura iis potiens dolore careat. Ante haec quidem his verbis, quivis ut intelligat quam voluptatem norit Epicurus. Deinde paulo infra. „ *Saepe quaesivi* (inquit) *ex iis, qui appellantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent, nisi si vellent voces inanes fundere: nihil ab his potui cognoscere: qui si virtutes ebullire volent* (1) *& sapientias; nihil aliud dicent, nisi eam viam, qua efficiantur eae voluptates, quas supra dixi.* Quae sequuntur, in eadem sententia sunt; totiusque liber, qui est de summo bono, refertus, & sententiis, & verbis talibus est. Ad hanccine igitur vitam Telamonem illum revocabis, ut leves aegritudinem? & si quem tuorum afflictum moerore videris, huic acipenserem potius, quam aliquem Socraticum libellum dabis? hydrauli (2) hortabere ut audiat voces po-

(1) *Non intelligo, qui virtutum, & sapientiarum jactatio in caussa esse posset, cur Epicuri bonum agnoscerent philosophi: immo vult Epicurus speciosa harum rerum nomina impedire, quominus corporeas voluptates pro unico bono habeant sapientes. Unde rescribo*, qui si virtutes ebullire nolent, & sapientias. *Noster de Fin. lib.* 5. Dixerit hoc idem Epicurus, semper beatum esse sapientem, quod quidem solet ebullire nonnunquam. *Hinc liquet, illi verbo metaphoricam jactandi seu fastuosè prae se ferendi potestatem inesse.* Davis.

(2) *Nomen hoc est nobilissimi instrumenti musici, cujus Ctesibius Alexandrinus repertor fuisse traditur; ita appellati quod eius fistulae ab aqua flatum acciperent. Nam in aquam ima parte versae erant, qua commota, & per-*

potius, quam Platonis? expones, quae spectet florida, & varia? fasciculum ad nares admovebis? incendes odores? & fertis redimiri jubebis, & rosa? Si vero aliquid etiam; tum plane luctum omnem absterseris?

Haec Epicuro confitenda sunt, aut ea, quae modo expressa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potius abiiciendus; est enim confertus voluptatibus. Quaerendum igitur, quemadmodum aegritudine privemus eum, qui ita dicat,

Pol-mihi fortuna magis nunc desit, quam genus;
Namque regnum suppetebat mihi: ut scias quanto è loco,
Quantis opibus, quibus de rebus, lapsa fortuna accidat.

Quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare desinat, aut aliquid ejusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta:

Ex opibus summis opis egens Hecuba tuae.

Huic subvenire debemus; quaerit enim auxilium.

Quid petam praesidi, aut exequar? quove nunc auxilio, aut fuga
Freta sim? arce, & urbe orba sum; quo accedam? quo applicem?
Cui nec arae patriae domi stant; fractae, & disiectae iacent:
Fana flamma deflagrata; tosti alti stant parietes
Deformati, atque abiete crispa.

Scis, quae sequantur; Et illud in primis, O pa-

& perturbata ab adulescentulo quopiam, in illa spiritus effundebatur, qui suavissimum sonum reddebat. Describitur hoc accuratissime à Vitruvio, & omnino valdè simile perspicitur fuisse ei, quod nunc nos communi omnium musicorum instrumentorum genere vulgo Organum *appellamus, nisi quod in nostro nullus aquae est usus.* Victor.

O pater, o patria, o Priami domus,
Septum altisono cardine templum,
Vidi ego te, adstante ope barbarica,
Tectis celatis, laqueatis,
Auro, ebore instructam regifice.

O poetam egregium! quanquam ab his cantoribus Euphorionis (1) contemnitur. Sentit omnia repentina, & nec opinata esse graviora. Exaggeratis igitur Regis opibus, quae videbantur sempiternae fore, quid adjungit?

Haec omnia vidi inflammari;
Priamo vi vitam evitari,
Iovis aram sanguine turpari

Praeclarum carmen: est enim & rebus, & verbis, & modis lugubre; eripiamus huic aegritudinem: quomodo? collocemus in culcitra plumea, psaltriam adducamus; hedychrum incendamus (2) demus scutellam dulciculae potionis; aliquid provideamus & cibi. Haec tandem bona sunt, quibus aegritudines gravissimae detrahantur? Tu enim paulo ante ne intelligere te quidem alia bona dicebas. Revocari igitur oportere a moerore ad cogitationem bonorum; conveniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conveniret.

(1) *Euphorion hic habebat quosdam ita debitos sibi amatores, ut eum praeferrent Ennio, & reliquis poetis, eiusque poemata studiose cantarent posthabitis aliorum poematibus.* Beroald.

(2) *Hedrychum σκευασια quaedam est rotularum, seu orbiculorum medicorum, quam illi appellant σκευασιαν ηδυχρὸν, quod eleganti, & iucundo colore esset. Etsi autem aromatica sit, idest odorata, tamen inter unguenta potius, quàm odoramenta a Medicis recensetur. Alii legunt cedrum.* Davis.

Dicet aliquis, quid ergo? tu Epicurum existimas ista voluisse, aut libidinosas ejus fuisse sententias? Ego vero minime; video enim ab eo dici multa severe, multa praeclare. Itaque, ut saepe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus; quamvis spernat voluptates eas, quas modo laudavit; ego tamen meminero, quod videatur ei summum bonum; non enim verbo solum posuit voluptatem, sed explanavit, quid diceret, *saporem*, inquit, *& corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi iucunde moveantur*. Num fingo? Cupio refelli; quid enim laboro, nisi ut veritas in omni quaestione explicetur? At idem ait, non crescere voluptatem dolore detracto, summamque voluptatem nihil dolere. Paucis verbis tria magna peccata; unum, quod secum ipse pugnat, modo enim ne suspicari quidem se quicquam bonum, nisi sensus quasi titillarentur voluptate, nunc autem, summam voluptatem esse, dolore carere. Poteстne magis secum ipse pugnare? alterum peccatum, quod, cum in natura tria sint, unum, gaudere; alterum, dolere; tertium nec gaudere, nec dolere, hic putat primum, & tertium idem esse, nec distinguit a non dolendo voluptatem. Tertium peccatum commune cum quibusdam, quod cum virtus maxime expetatur, ejusque adipiscendae causa philosophia quaesita sit, ille a virtute summum bonum separavit. At laudat, & saepe, virtutem. Et quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, & effudisset aerarium, verbis tamen defendebat aerarium. Quid verba audiam, cum facta videam? Piso ille frugi semper contra legem frumentariam dixerat. Is lege lata consularis ad frumentum accipiendum venerat, animadvertit Gracchus in concione Pisonem stantem. Quaerit audiente populo Romano, qui sibi constet, cum ea lege frumentum petat, quam dissuaserat. Nolim, inquit, mea bona, Gracche, tibi viritim dividere libeat,

sed

sed si facias, partem petam. Parumne declaravit vir gravis, & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dispensari? Lege orationes Gracchi: patronum aerarii esse dices. Negat Epicurus jucunde posse vivi, nisi cum virtute vivatur, negat ullam in sapientem vim esse fortunae, tenuem victum antefert copioso, negat ullum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. Omnia philosopho digna, sed cum voluptate pugnantia. Non istam dicit voluptatem. Dicat quamlibet, nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars insit. Age, si voluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? nego igitur ejus esse, qui dolorem summum malum metiamur, mentionem facere virtutis.

Et quaeruntur quidam Epicurei viri optimi (nam nullum genus est minus malitiosum) me studiose dicere contra Epicurum. Ita credo, de honore, aut de dignitate contendimus. Mihi summum in animo bonum videtur, illi autem in corpore; mihi in virtute, illi in voluptate. Et illi pugnant; & quidem vicinorum fidem implorant. Multi autem sunt, qui statim convolent; ego sum is qui dicam me non laborare, actum habiturum (1) quod egerint. Quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio umquam fuit; hi nimis iracunde agunt, prae-

 fer-

(1) *Proverbium est apud antiquos*: Actum agam, actum agis *pro eo quod est*, nihil agam, nihil agis. *Sic quando contendere nolumus, dicere solemus, habituros nos ratum, & actum quidquid egerint adversarii*. Beroald. *Lubens rescripserim*, actum non habiturum, *quod idem valet ac non approbaturum, aut in eorum sententiam pedibus non iturum. Sensus certe est commodus; neque enim Tullius illorum decreto calculum suum adderet; id quod prae se fert vulgata lectio*. Davis.

fertim cum ab his non sanè animosa defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in concione, non apud exercitum, neque apud Censores dicere audeant. Sed cum istis alias, & eo quidem animo, nullum, ut certamen instituam, verum dicentibus facile cedam. Tantum admonebo; si maxime verum sit, ad corpus omnia referre sapientem, sive, ut honestius dicam, nihil facere, nisi quod expediat; sive omnia referre ad utilitatem suam; quoniam haec plausibilia non sunt, ut in sinu gaudeat, gloriose loqui desinant.

Cyrenaicorum restat sententia; qui tum aegritudinem censent existere, si nec opinato quid evenerit. Est id quidem magnum, ut supra dixi, etiam Chrysippo ita videri scio, quod provisum ante non sit, id feri vehementius. Sed non sunt in hoc omnia; quanquam hostium repens adventus magis aliquanto conturbat, quam expectatus: & maris subita tempestas, quam ante provisa, terret navigantes vehementius; & ejusmodi sunt pleraque, sed cum diligenter nec opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia subita videri majora; & quidem ob duas causas; primum, quam quanta sint quae accidunt considerandi spatium non datur; deinde, cum videtur praecaveri potuisse, si provisum esset, quasi culpa contractum malum aegritudinem acriorem facit. Quod ita esse dies declarat, quae procedens ita mitigat, ut iisdem malis manentibus non modo laeniatur aegritudo, sed in plerisque tollatur. Carthaginenses multi Romae servierunt. Macedones rege Perse capto; vidi etiam in Peloponneso, cum essem adolescens, quosdam Corinthios. Hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare,

Haec omnia vidi.

Sed & jam decantaverunt fortasse; eo enim erant vultu, oratione, omni reliquo motu, & statu, ut eos Argivos

givos, aut Sicionios diceres; magisque me moverant Corinthi subito aspectae parietinae, (1) quam ipsos Corinthios, quorum aliis diuturna cogitatio callum vetustatis obduxerat. Legimus librum Clitomachi, quem ille eversa Carthagine misit consolandi causa ad captivos cives suos. In eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in commentarium retulisse. Cum ita positum esset, videri fore in aegritudine sapientem, patria capta; quae Carneades contra dixerit, scripta sunt. Tanta igitur calamitatis praesentis adhibetur a philosopho medicina, quanta inveteratae ne desideratur quidem; nec si aliquod annis post idem ille liber captivis missus esset, vulneribus mederetur, sed cicatricibus; sensim enim & pedetentim progrediens extenuatur dolor; non quo ipsa res immutari soleat, aut possit: sed id; quod ratio debuerat, usus docet, minora esse ea, quae sint visa majora.

Quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino consolatione ulla, qua solemus uti, cum levare dolorem merentium volumus? haec enim ferè tum habemus in promptu, nihil oportere inopinatum videri. Aut qui tollerabilius feret incommodum, qui cognoverit, necesse homini tale aliquid accidere? haec enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit: tantum modo affert, nihil evenisse; quod non opinandum fuisset. Neque tamen genus id orationis in consolando non valet: sed id haud sciam an plurimum. Ergo ista nec opinata non habent tantam vim, ut aegritudo ex his omnis oriatur: feriunt enim fortasse gravius: non id

H 3 effi-

(1) *Isidorus Orig. Lib. XV. cap.* 8. Parietinas dicimus quasi parietum ruinas. Sunt enim parietes stantes sine tecto, & sine habitantibus. *Haec vox reperitur etiam ad Familiares Epist.* 3. *ac Libr. III. Epist.* 1. *Davis.*

efficiunt, ut ea, quae accident majora videantur, quia recentia sunt, majora videntur, non quia repentina. Duplex est igitur ratio veri reperiendi, non in iis solum, quae mala, sed in iis etiam, quae bona videntur. Nam aut de ipsius rei natura, qualis, & quanta sit, quaerimus, ut de paupertate nonnunquam, cujus onus disputando levamus, docentes, quam parva, & quam pauca sint, quae natura desideret: aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. Hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Caecilianum illud,

Saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

Cum enim paupertatis una eademque sit vis, quidnam dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alii negent se ferre posse? Huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quae docet humana esse, quae acciderint. Non enim id solum continet ea disputatio, ut cognitionem afferat generis humani, sed significat tollerabilia esse, quae & tulerint, & ferant caeteri.

De paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter idipsum beatiores. Eorumque, qui privatum otium negociis publicis antetulerunt, nominatim vita laudatur: nec siletur illud potentissimi Regis Anapaestum, (1) qui laudat senem, & for-

(1) *Intelligit Agamemnonem. Est autem hoc carmen apud Euripidem Iphigenia in Aulide. Cum enim senex Agamemnoni fidelissimus vidisset illum silente nocte solum ambulantem extra tentorium, miratur rei novitatem, & hortatur ut intra tectum se referat, cui sic Agamemnon respondet.* Ζηλῶσε γέρων ζηλῶ δ' ἀνδρῶν ὃς ακίνδυνον βίον ἐξεπέράρ αγνως ἀκλέης τὺς δ' ἐντιμαῖς μαλλον ζηλῶ. *Quem locum hic Cicero eleganter expressit.* Victor.

& fortunatum esse dicit, quod inglorius sit atque ignobilis ad supremum diem perventurus. Similiter commemorandis exemplis orbitates quoque liberorum praedicantur, eorumque qui gravius ferunt luctus; aliorum exemplis leniuntur: sic perpessio caeterorum facit, ut ea quae acciderint, multo minora, quam quanta sint existimata, videantur. Ita fit sensim cogitantibus, ut quantum sit ementita opinio, appareat. Atque hoc idem & Telamo ille declarat,

Ego cum genui, & *Theseus*,

Futuras mecum commentabar miserias:

& Anaxagoras, sciebam me genuisse mortalem. Ii enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. Et mihi quidem videtur idem ferè accidere iis, qui ante meditantur, quod iis, quibus medetur dies: nisi quod ratio quaedam sanat illos, hos ipsa natura, intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere. Hoc igitur efficitur, ut ex illo nec opinato plaga major sit, non ut illi putant, ut cum duobus pares casus evenerint, is modo aegritudine afficiatur, cui, ille nec opinato casus evenerit. Itaque dicuntur nonnulli in moerore, cum de hac communi omnium conditione audissent, ea lege nos esse natos, ut nemo in perpetuum esse posset expers mali, gravius etiam tulisse.

Quo circa Carneades, ut video nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat, laudantem Euripideum carmen illud,

Mortalis nemo est, quem non attingit dolor,
Morbusque; multi sunt humandi liberi,
Rursum creandi: morsque est finis omnibus;
Quae generi humano angorem nequidquam afferunt,
Reddenda est terrae terra: tum vita omnibus.

 Me-

Metenda, ut fruges. Sic iubet necessitas. (1)

Negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad levandam aegritudinem pertinere: id enim ipsum dolendum esse dicebat, quod in tam crudelem necessitatem incidissemus; nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad malivolos consolandos esse accommodatam. Mihi vero longe videtur secus. Nam & necessitas ferendae conditionis humanae quasi cum deo pugnare cohibet, admonetque esse hominem: quae cogitatio magnopere luctum levat: & enumeratio exemplorum non ut animum malivolorum oblectet, affertur, sed ut ille, qui moeret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderate, & tranquille tulisse: Omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt, nec cohaerere possunt propter magnitudinem aegritudinis. Ex quo ipsam aegritudinem λύπην Chrysippus, quasi solutionem totius hominis appellatam putat. Quae tota poterit evelli explicata, ut principio dixi, causa aegritudinis: est enim nulla alia, nisi opinio, & judicium megni praesentis, atque urgentis mali. Itaque & dolor corporis, cujus est morsus acerrimus, perfertur spe proposita boni; & acta aetas honeste, ac splendide tantam affert consolationem, ut eos, qui ita vixerint, aut non attingat aegritudo, aut perleviter pungat animi dolor.

Sed hanc opinionem magni mali cum illa etiam opinio accessit, oportere; rectum esse; ad officium pertinere, ferre illud, aegre quod acciderit; Tum denique efficitur illa gravis aegritudinis perturbatio. Ex hac opinione sunt illa varia, & detestabilia genera lugen-

---

(1) *Euripidis sunt ex Hypsipyla, ut docet Stobaeus Serm. CVI. pag. 562., qui hosce versus parum emendatè laudat. Melius apud Plutarchum Consol. ad Apoll. pag.* 110. Davis.

gendi, paedores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percussiones. Hinc iile Agamemno Homericus, (1) & idem Accianus,

Scindens dolore identidem intonsam comam.

In quo facetum illud Bionis, perinde stultissimum Regem in luctu capillum sibi evellere, quasi calvitio moeror levaretur. Sed haec omnia faciunt opinantes ita fieri oportere. Itaque & Aeschines in Demosthenem invehitur, (2) quod is septimo die post filiae mortem hostias immolasset. At quam rhetorice? quam copiose? quas sententias colligit? quae verba contorquet? ut licere quid vis rhetori intelligas; quae nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu suorum quam gravissime moerere oportere. Ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte.

Qui miser in campis moerens errabat Aleis,
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans. (3)

& Nioba fingitur lapidea, propter aeternum credo in luctu silentium. Haecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam, & rabiem fingi in canem esse.

---

(1) *Agamemnon apud Homerum. Iliad. K. 15.*
Πολλὰς ἐκ κεφαλῆς προθελύμνυς ἕλκετο χαίτας. Davis.

(2) *Haec sunt verba Aeschinis in orat. contra Ctesiphontem. Huiusce facti caussam, atque fontem refert Plutarchus vit. Demosth. tom. II. pag. 847. Aeschines autem non modo hostias immolasse, sed etiam coronam gessisse Demostheni exprobavit, quod veteres in rebus tantum Laetioribus* νεφαςηφορίαν *adhibebant.* Davis.

(3) *Hosce versus ex Euripide convertit Ennius, qui Graecè sic leguntur Med. v. 59.*
Ὥσθ' ἵμερός μ' ὑπῆλθε γῇ τε κ' οὐρανῷ
Λέξαι μολούσῃ δεῦρο Μηδείας Τύχας. Davis.

esse conversam. Sunt autem alii quos in luctu cum ipsa solitudine loqui saepe delectat. Ut illa apud Ennium nutrix;

Cupido cepit miseram nunc me proloqui
Coelo atque terrae Medeae miserias.

Haec omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore Maximeque declaratur, hoc quasi officii judicio fieri. Quod si qui forte, cum in luctu esse vellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, revocant se rursus ad moestitiam, peccatique se insimulant, quod dolere intermiserint. Pueros vero matres, & magistri castigare etiam solent, nec verbis solum, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab iis factum est, aut dictum; plorare eos cogunt. Quid? ipsa remissio luctus cum est consecuta, intellectumque est nihil profici moerendo, nonne res declarat fuisse totum illud voluntarium? Quid ille Terentianus ipse se puniens, id est ἑαυτοντιμωρύμενος;

Decrevi tantisper me minus iniuriae
Chremes meo gnato facere, dum fiam miser.

Hic decernit, ut miser sit. Num quis igitur quidquam decernit invitus?

——*Malo quidem me quovis dignum deputem.*

malo se dignum deputat, nisi miser sit. Vides ergo opinionis esse, non naturae malum. Quid, quos res ipsa lugere prohibet? ut apud Homerum quotidianae neces, interitusque multorum sedationem moerendi afferunt; apud quem ita dicitur,

Nanque nimis multos, atque omni luce cadentes
Cernimus: ut nemo possit moerore vacare,
Quo magis est aequum tumulis mandare peremptos
Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

Ergo in potestate est abiicere dolorem, cum velis tempori servientem. An est ullum tempus, (quoniam quidem res in nostra potestate est) cui non ponendae curae,

curae, & aegritudinis causa serviamus? Constabat, eos qui concidentem vulneribus Cn. Pompejum vidissent, cum illo ipso acerbissimo, miserrimoque spectaculo sibi timerent, quod se classe hostium circumfusos viderent, nihil tum aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur, & ut salutem adipiscerentur fuga; posteaqnam Tyrum venissent, tum afflictari, lamentarique coepisse. Timor igitur ab iis aegritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia vera non poterit?

Quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, quam cum est intellectum nihil profici, & frustra esse susceptum? si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest. Voluntate igitur, & judicio suscipi aegritudinem confitendam est. Idque indicatur eorum patientia, qui cum multa sint saepe perpessi facilius ferunt, quidquid accidit; obduruisseque sese contra fortunam arbitrantur; ut ille apud Euripidem,

Si mihi nunc tristis primum illuxisset dies,
Nec tam aerumnoso navigassem salo,
Esset dolendi causa: ut iniecto equulei
Freno repente tactu exagitantur novo.
Sed iam subactus miseriis obtorpui.

Defatigatio igitur miseriarum aegritudines cum faciat leniores intelligi necesse est, non rem ipsam atque causam fontem esse moeroris. Philosophi summi, nec dum tamen sapientiam consecuti, nonne intelligunt in summo se malo esse? sunt enim insipientes; neque insipientia ullum majus malum est; neque tamen lugent; quid ita? quia huic generi malorum non affigitur illa opinio, rectum esse, & aequum, & ad officium pertinere, aegre ferre, quod sapiens non sis. Quod idem affigimus huic aegritudini, in qua luctus inest; quae omnium maxima est. Itaque Aristoteles, veteres philosophos accusans, qui existimavissent, philosophiam suis ingeniis esse perfectam; ait eos aut stultissimos, aut glo-

riosissimos fuisse; sed se videre, quod paucis annis magna accessio facta esset, brevi tempore philosophiam planè absolutam fore. Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis, & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset; quorum si aetas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Querebatur igitur se tum cum illa videre coepisset extingui. Quid? ex caeteris philosophis, nonne optimus, & gravissimus quisque confitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam atque etiam esse discenda? Neque tamen, cum se in media stultitia, qua nihil est pejus, haerere intelligant, aegritudine premuntur; nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. Quid, qui non putant lugendum viris? (1) qualis fuit Q. Maximus efferens filium consularem; qualis L. Paulus, duobus paucis diebus amissis filiis; qualis M. Cato, praetore designato, mortuo filio: quales reliqui, quos in consolatione collegimus? Quid hos aliud placavit, nisi quod luctum, & moerorem esse non putabant viri? ergo id, quod alii rectum opinantes aegritudini se solent dedere, id ii turpe putantes, aegritudinem repulerunt. Ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse aegritudinem.

Con-

(1) *Seneca viris nullum legittimum lugendi tempus constitutum esse tradit, quia nullum est honestum, cum annum foeminis ad lugendum instituerint maiores; non ut tam diu lugerent, sed ne longius. Laudant luculenti scriptores institutum illud Massiliensium, quo sine lamentatione, sine planctu cadavera efferuntur; luctus funeris die, domestico sacrificio, convivioque necessariorum addito finitur. Lycurgus in rebus funebribus sustulit luctus, & lamentationes.* Beroald.

Contra dicuntur haec. Quis tam demens, ut sua voluntate moereat? natura affert dolorem. Cui quidem Crantor, inquiunt, noster cedendum putat; premit enim, atque instat, nec resisti potest. Itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Ajacis morte consolatus esset, is cum audisset de suo fractus est. De cujus commutata mente sic dicitur:

Nec vero tanta praeditus sapientia
Quisquam est, qui aliorum aerumnam dictis allevans,
Non idem, cum fortuna mutata impetum
Convertat, clade ut subita frangatur sua,
Ut illa ad alios dicta & praecepta excidant. (1)

Haec cum disputant, hoc student efficere, naturae obsisti nullo modo posse. Ii tamen fatentur graviores aegritudines suscipi, quam natura cogat. Quae igitur amentia, ut nos quoque idem ab aliis requiramus? sed plures sunt causae suscipiendi doloris. Primum illa opinio mali, quo viso atque persuaso aegritudo insequitur necessario. Deinde etiam gratum se mortuis facere, si graviter eos lugeant, arbitrantur. Accedit superstitio muliebris quaedam; (2) existimant enim diis immortalibus se facilius satisfacturos, si eorum plaga perculsi, afflictos se & stratos esse fateantur. Sed haec inter se quam repugnent, plerique non vident: laudant enim eos, qui aequo animo moriantur; qui alterius mortem aequo animo ferant, eos putant vituperandos. Quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquam plus alterum diligat, quam se. Praeclarum illud est; &, si quaeris, re- ctum

(1) *Graeci versus apud Sophoclem non extant; mihi videntur ex deperdita fabula translati, cui nomen Αἴας Λοκρός. Ejus meminerunt A. Gellius N. A. Lib. XIII. Cap. 18. & Suidas v. σκολιῶς.* Davis.

(2) *Vide Tullium in II. de Nat. Deor.* Beroald.

ctum quoque, & verum, ut eos, qui nobis cariſſimi eſſe debeant, aeque ac noſmetipſos amemus; at vero plus, fieri nullo pacto poteſt. Ne optandum quidem eſt in amicitia, ut me ille plus, quam ſe amet, ego illum plus, quam me. Perturbatio vitae, ſi ita ſit, atque officiorum omnium, conſequatur.

Sed de hoc alias. Nunc illud ſatis eſt, non attribuere ad amiſſionem amicorum miſeriam noſtram, ne illos plus quam ipſi velint, ſi ſentiant; plus certe quam noſmetipſos diligamus. Nam, quod ajunt, pleroſque, conſolationibus nihil levari, adjunguntque conſolatores ipſos confiteri ſe miſeros, cum ad eos impetum ſuum fortuna converterit; utrumque diſſolvitur, ſunt enim iſta non naturae vitia, ſed culpae. Stultitiam autem accuſare quamvis copioſe licet. Nam & qui non levantur, ipſi alios ad miſeriam invitant; & qui ſuos caſus aliter ferunt, atque ut aliis auctores ipſi fuerunt, non ſunt vitioſiores, quam ferè plerique, qui avari avaros, gloriae cupidos glorioſi reprehendunt; eſt enim proprium ſtultitiae aliorum vitia cernere, oblivifci ſuorum. Sed nimirum hoc maximum eſt experimentum, cum conſtet aegritudinem vetuſtate tolli, hanc vim non eſſe in die poſitam, ſed in cogitatione diuturna. Nam & ſi eadem res eſt, & idem eſt homo: qui poteſt quidquam de dolore mutari, ſi neque de eo, propter quod dolet quidquam eſt mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna, nihil eſſe in re mali, dolori medetur, non ipſa diuturnitas.

Hic mihi afferunt mediocritates, quae ſi naturales ſunt, quid opus eſt conſolatione? natura enim ipſa terminabit modum; ſin opinabiles, opinio tota tollatur. Satis dictum eſſe arbitror, aegritudinem eſſe opinionem mali praeſentis; in qua opinione illud inſit, ut aegritudinem ſuſcipere oporteat. Additur ad hanc diffinitionem a Zenone recte, ut illa opinio praeſentis mali ſit re-

recens. Hoc autem verbum sic interpretatur, ut non tantum illud recens esse velit, quod paulo ante acciderit, sed, quam diu in illo opinato malo vis quaedam insit, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens; ut Artemisia illa Mausoli Cariae Regis uxor; (1) quae nobile illud Halicarnasi fecit sepulcrum, quamdiu vixit, vixit in luctu, eodemque etiam confecta contabuit. Huic erat illa opinio quotidie recens; quae tum denique non appellabatur recens cum vetustate exaruit. Haec igitur officia sunt consolantium, tollere aegritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quam plurimum, aut supprimere, nec pati manare longius, aut ad aliam traducere. Sunt, qui unum officium consolantis putent, malum illud omnino non esse, ut Cleanthi placet. Sunt, qui non magnum malum, ut Peripatetici. Sunt, qui abducunt a malis ad bona, ut Epicurus. Sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse, nihil mali. (2) Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionem moerenti, si se officio fungi putet justo, atque debito. Sunt etiam, qui haec omnia genera consolandi colligunt; alius enim alio modo movetur: ut ferè nos omnia in consolationem unam conjecimus: erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. Sed sumendum tempus est non minus in animo-

(1) *De Artemisiae luctu mira refert A. Gellius, N. A. Lib. X. Cap. 18. Adi etiam Valerium Maximum Lib. IV. Cap. 5., 1. nec non Hieronymum adversus Jovin. Lib. I.* Davis.

(2) *Puto rectius*, nihil novi; *nam si legas* mali *ad Cleanthis rationem revolveris. Dixit enim Cap. 16. h. l.* Animo sic excubat sapiens ut ei nihil improvisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil novum. P. Manut.

animorum morbis, quam in corporum, ut Prometheus ille Aeschyli: cui cum dictum esset,

Atqui, Promethеu, te hoc tenere existimo,
Mederi posse rationem iracundiae;

Respondit,

Si quidem qui tempestivam medicinam admovens,
Non ad gravescens vulnus illidat manus.

Erit igitur in consolationibus prima medicina, docere aut nullum malum esse, aut admodum parvum altera & de communi conditione vitae, & propriae, si quid sit de ipsius, qui moereat, disputandum: tertia, summam esse stultitiam frustra confici moerore, cum intelligas nihil posse profici. Nam Cleanthes quidem, sapientem consolatur: qui consolatione non eget. Nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. Alienum autem tempus docendi. Et tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes suspici aliquando aegritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fateatur. Quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem summo loco natum, & quemvis bajulum interesse; cum se Alcibiades afflictaret, lacrymansque Socrati supplex esset, ut sibi virtutem traderet, turpitudinemque depelleret; quid dicemus Cleanthe? Num in illa re, quae aegritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? Quid? illa Lyconis, qualia sunt? Qui aegritudinem extenuans, parvis ait eam rebus moveri, fortunae, & corporis incommodis, non animi malis. Quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis vitiisque constabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum.

Ne illa quidem consolatio firmissima est; quamquam & usitata est, & saepe prodest. Non tibi hoc

soli.

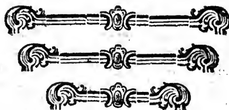
soli. Prodest haec quidem, ut dixi, sed nec semper, nec omnibus: sunt enim, qui respuant; sed refert, quo modo adhibeatur, ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt; non quo quisque incommodo affectus sit, praedicandum est. Chrysippi ratio ad veritatem firmissima est, ad tempus aegritudinis difficilis. Magnum opus est, probare moerenti, illum suo judicio, & quod se ita putet oportere facere, moerere. Nimirum igitur, ut in caussis non semper utimur eodem statu, (sic enim appellamus controversiarum genera) sed ad tempus, ad controversiae naturam, ad personam accomodamus: sic in aegritudine lenienda, quam quisque curationem recipere possit, videndum est. Sed nescio quo pacto ab eo, quod erat a te propositum, aberravit oratio. Tu enim de sapiente quaesieras: cui ut malum videri nullum potest, quod vacet turpitudine; aut ita parvum malum, ut id obruatur sapientia, vixque appareat; qui nihil opinione affingat, assumatque ad aegritudinem; nec id putet esse rectum, se quam maxime excruciari, luctuque confici; quo pravius nihil esse possit, edocuit tamen ratio, ut mihi quidem videtur, cum hoc ipsum proprie non quaereretur hoc tempore, num quod esset malum; nisi quod idem dici turpe posset; tamen ut videremus, quidquid esset in aegritudine mali, id non naturale esse, sed voluntario judicio, & opinionis errore contractum. Tractatum est autem a nobis id genus aegritudinis, quod unum est omnium maximum, ut, eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere quaerenda arbitraremur.

Sunt enim certa, quae de paupertate; certa, quae de vita inhonorata, & ingloria dici soleant; Separatim certae scholae sunt de exilio, de interitu patriae, de servitute, de debilitate, de caecitate, & de omni casu: in quo nomen poni solet calamitatis. Haec Graeci in singulas scholas, & in singulos libros dispertiunt:

opus enim quaerunt, quanquam plenae disputationes sunt delectationis. Et tamen ut medici toto corpore curando, minimae etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cum universam aegritudinem sustulit, tamen si quis error aliunde extitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum offudit exilium (1) aut eorum, quae modo dixi, si quid extitit: etsi singularum rerum sunt propriae consolationes: de quibus audies tu quidem, cum voles; sed ad eundem fontem revertendum est, aegritudinem omnem procul abesse a sapiente, quod inanis sit, quod frustra suscipiatur, quod non natura exoriatur, sed judicio, sed opinione, sed quadam invitatione ad dolendum, cum id decreverimus ita fieri oportere. Hoc detracto, quod totum est voluntarium, aegritudo erit sublata illa maerens; morsus tamen, & contractiunculae quaedam animi relinquentur. Hanc dicant sane naturalem, dum aegritudinis nomen absit, taetrum, funestum. Quod cum sapientia esset, atque, ut ita dicam, habitare nullo modo possit. Atqui stirpes sunt aegritudinis, quam multae, quam amarae, quae ipso trunco everso, omnes elidendae sunt, &, si necesse erit, singulis disputationibus; superest enim nobis hoc, cujusmodi est, otium. Sed ratio una omnium est aegritudinum, plura nomina; nam & invidere aegritudinis est, & aemulari, & obtrectare, & misereri, angi, lugere, moerere, erumna affici, lamentari, solicitari, dolere, in molestia esse, afflictari, desperare. Haec omnia definiunt Stoici; eaque

(1) *Cicero in or. pro Domo sua exulem, ait, nomen esse calamitatis, non turpitudinis, ubi autem turpitudo non est, malum esse non potest ex Stoicorum decretis*. Beroald.

eaque verba, quae dixi, singularum rerum sunt, non, ut videntur, easdem res significant, sed aliquid differunt; quod alio loco fortasse tractabimus. Hae sunt illae fibrae stirpium, quas initio dixi, praesecandae, & omnes elidendae, ne ulla unquam possit existere. Magnum opus, & difficile. Quis negat? Quid autem praeclarum, non idem arduum? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur; nos modo curationem ejus recipiamus. Verum quidem haec hactenus. Caetera, quotiescumque voletis, & hoc loco, & aliis, parata vobis erunt.

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM QUAESTIONUM AD M. BRUTUM

LIBER QUARTUS.

DE RELIQUIS ANIMI PERTURBATIONIBUS.

CUm multis locis nostrorum hominum ingenia, virtutesque, Brute, soleo mirari, tum maxime his in studiis, quae sero admodum expetita, in hanc civitatem e Graecia transtulerunt, nam cum a primo urbis ortu, regiis institutis, partim etiam legibus, auspicia, ceremoniae, comitia, provocationes, patrum consilium, equitum, peditumque descriptio, tota res militaris divinitus esset constituta; tum progressio admirabilis, incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio Republica liberata. Nec vero hic locus est, ut de moribus institutisque majorum, & disciplina, ac temperatione civitatis loquamur; aliis haec locis satis accurate a nobis dicta sunt, maximeque in iis sex libris, quos de Republica scripsimus. Hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinae, multa sane

ne occurrunt, cur ea quoque arcessita aliunde, neque solum expetita, sed etiam conservata, & culta videantur. Erat enim illis paene in conspectu praestanti sapientia, & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberavit praeclarus auctor nobilitatis tuae. Pythagorae autem doctrina cum longe, lateque flueret, permanavisse mihi videtur in hanc civitatem, idque cum conjectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. Quis est enim qui putet, cum floreret in Italia Graecia potentissimis, & maximis urbibus, ea, quae magna dicta est, in hisque primum ipsius Pythagorae, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissimas voces aures clausas fuisse? Quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque Regem Pythagoreum a posterioribus existimatum: nam cum Pythagorae disciplinam, & instituta cognosceret, Regisque ejus aequitatem, & sapientiam a majoribus suis accepissent; aetates autem & tempora ignorarent, propter vetustatem; eum, qui sapientia excelleret, Pythagorae auditorem fuisse crediderunt.

Et de conjectura quidem hactenus. Vestigia autem Pythagoreorum quanquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. Nam cum carminibus soliti illi esse dicantur, & praecepta quaedam occultius tradere, & mentes suas a cogitationum intentione cantu, fidibusque ad tranquillitatem traducere, gravissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularem fuisse, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes, atque virtutes: ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse rescriptos vocum sonis, & carmina. Quanquam id quidem etiam XII. tabulae declarant, condi jam tum solitum esse carmen:

quod ne liceret fieri ad alterius injuriam, lege sanxerunt; nec vero illud non eruditorum temporum argumentum est, quod & deorum pulvinaribus, & epulis magistratuum fides praecinunt; quod proprium ejus fuit, de qua loquor, disciplinae. Mihi quidem & Appii Caeci carmen, quod valde Panaetius laudat epistostola quadam, quae est ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum videtur; multa sunt etiam in nostris institutis ducta ab illis; quae praetereo, ne ea, quae peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur. Sed ut ad propositum redeat oratio; quam brevi tempore quot & quanti poetae, qui autem oratores exstiterunt? Facile ut appareat nostros, omnia consequi potuisse, simul ut velle coepissent. Sed de caeteris studiis alio loco & dicemus, si usus fuerit, & saepe diximus.

Sapientiae studium vetus id quidem in nostris; sed tamen, ante Lelii aetatem, & Scipionis, non reperio, quos appellare possim nominatim. Quibus adolescentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem video ad Senatum ab Atheniensibus missos esse legatos, (1) qui cum Reipub. nullam unquam partem attigissent, essentque eorum alter Cyrenaeus, alter Babylonius; nunquam profecto scholis essent excitati,

---

(1) *Athenienses quondam tres Philosophos inclytos ad Senatum Rom. Legatos miserunt. Erant autem isti philosophi Carneades Academicus, Diogenes Stoicus Critolaus Peripateticus, quos ferunt seorsum quemque ostentandi gratia per celeberrima urbis Romae loca, magno hominum conventu disertavisse. Tum admirationi fuisse aiunt Rutilius, & Polybius philosophorum trium sui cujusque generis facundiam.* Violenta, *inquiunt*, & rapida Carneades dicebat, scita, & teretia Critolaus, modesta Diogenes, & sobria, qui in Senatum introducti usi sunt interprete Caecilio Senatore. Beroald.

tati, neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus, temporibus illis fuissent studia doctrinae. Qui cum caetera literis mandarent, alii jus civile, alii orationes suas, alii monumenta majorum; hanc amplissimam omnium artium bene vivendi disciplinam vita magis, quam literis persecuti sunt. Itaque illius verae, elegantisque philosophiae, quae ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controversias disceptarent, nulla ferè sunt, aut pauca admodum latina monumenta, sive propter magnitudinem rerum, occupationemque omnium, sive etiam, quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur; cum interim illis silentibus. C. Amafinius extitit dicens; cujus libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam, sive quod erat cognitu perfacilis, sive quod invitabatur illecebris blandae voluptatis, sive etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. Post Amafinium autem multi ejusdem aemuli rationis multa cum scripsissent, Italiam totam occupaverunt; quodque maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quod & facile ediscantur, & ab indoctis probentur; id illi firmamentum esse disciplinae putant.

Sed defendat quidem quod quisque sentit: sunt enim judicia libera: nos institutum tenebimus, nullisque unius disciplinae legibus astricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile semper requiremus. Quod cum saepe alias, tum nuper in Tusculano studiose egimus. Itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur; ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod idem feceramus superioribus diebus, sic acta res est. M. Dicat, si quis vult, de qua re disputare velit. A. Non mihi videtur omni animi per-

turbatione posse sapiens vacare. M. Aegritudine quidem hesterna disputatione videbatur; nisi forte temporis caussa assentiebare. A. Minime vero; nam mihi egregie probata est oratio tua. M. Non igitur existimas cadere in sapientem aegritudinem? A. Prorsus non arbitror. M. Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. Quid enim? metusne conturbet? At earum rerum est absentium metus, quarum praesentium aegritudo. Sublata igitur aegritudine, sublatus est metus. Restant duae perturbationes, laetitia gestiens, & libido; quae si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic prorsus intelligo. M. Utrum igitur mavis? statimne nos vela facere, an quasi è portu egredientes paullulum remigare? A. Quidnam est istuc? non enim intelligo.

M. Quia Chrysippus & Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his patiendis, & definiendis occupati sunt; illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbolentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt, spinas partiendi, & definiendi praetermittunt. Quaerebam igitur, utrum panderem vela orationis statim, an eam ante paullulum dialecti eorum remis propellerem. A. Isto modo vero; erit enim hoc totum, quod quaero, ex utroque perfectius. M. Est id quidem rectius; sed post requires, si quid fuerit obscurius. A. Faciam equidem. Tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quam dicuntur a Graecis. M. Enitar quidem. Sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit. Quoniam, quae Graeci πάθη vocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quam morbos; in his explicandis veterem illam equidem Pythagorae primum, deinde Platonis descriptionem sequar; qui animum in duas partes dividunt; alteram rationis participem

cipem faciunt, alteram expertem: in participe rationis ponunt tranquillitatem, id est placidam, quietamque constantiam: in illa altera motus turbidos tum irae, tum cupiditatis, contrarios, inimicosque rationi. Sit igitur hic fons. Utamur tamen in his perturbationibus describendis Stoicorum definitionibus, & partitionibus; qui mihi videntur in hac quaestione versari acutissime.

Est igitur Zenonis haec deffinitio, ut perturbatio sit, quod πάθος ille dicit, aversa a recta ratione contra naturam animi commotio. Quidam brevius, perturbationem esse appetitum vehementiorem dicunt; sed vehementiorem eum volunt esse, qui longius discesserit a naturae constantia. Partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis; ita esse quatuor. Ex bonis libidinem, & laetitiam; ut sit laetitia praesentium bonorum, libido futurorum. Ex malis metum & aegritudinem nasci censent; metum, futuris, aegritudinem, praesentibus; quae enim venientia metuuntur, eadem afficiunt aegritudine instantia. Laetitia autem, & libido in bonorum opinione versantur; cum libido ad id, quod videtur bonum injecta, & inflammata rapiatur; laetitia, ut adepta jam aliquid concupitum, efferatur, & gestiat; natura enim omnes ea, quae bona videntur, sequuntur, fugiuntque contraria. Quamobrem simul objecta species cujuspiam est, quod bonum videatur; ad id adipiscendum impellit ipsa natura. Id cum constanter prudenterque fit, ejusmodi appetitionem Stoici Βούλησιν appellant, nos appellamus voluntatem. Eam illi putant in solo esse sapiente: quam sic definiunt; voluntas est, quae quid cum ratione desiderat. Quae autem adversa ratione, incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata; quae in omnibus stultis invenitur. Itemque, cum ita movemus, ut in bono simus aliquo, dupliciter id con-

contingit. Nam cum ratione animus movetur placide, atque constanter, tum illud gaudium dicitur: cum autem & inaniter, & effuse animus exultat, tum illa laetitia gestiens, vel nimia dici potest; quam ita definiunt, sine ratione animi elationem. Quoniamque ut bona natura appetimus, sic a malis natura declinamus; quae declinatio si cum ratione fiet, cautio appelletur, eaque intelligatur in solo esse sapiente; quae autem sine ratione & cum exanimatione humili, atque fracta, nominetur metus. Est igitur metus ratione adversa cautio. Praesentis autem mali sapientis affectio nulla est. Stulti autem aegritudo, est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosque demittunt, & contrahunt, rationi non obtemperantes. Itaque haec prima definitio est; ut aegritudo sit animi, adversante ratione, contractio. Sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiae, quoniam aegritudini nulla constantia opponitur.

Sed omnes perturbationes judicio censent fieri, & opinione. (1) Itaque eas diffiniunt pressius, ut intelligatur non modo quam vitiose, sed etiam quam in nostra sint potestate. Est igitur aegritudo, opinio recens mali praesentis, in quo demitti contrahique animo rectum esse videatur. Laetitia, opinio recens boni praesentis, in quo efferri rectum esse videatur. Metus, opinio impendentis mali, quod intollerabile esse videatur. Libido, opinio venturi boni, quod, sit ex usu, jam

(1) *Id est κρίσει & δόξῃ de quo quidem non similiter Zeno; Nam ille τὰ πάθη dixit esse τῶν ἑπομένων τῇ κρίσει; hoc est τας ἐπιγιγνομένας ταῖς κρίσεσι συστολὰς καὶ λύσεις. Quae quocumque modo interpretatus fuero melius, & planius Graecè dicentur; significantur autem animi contrationes, & dissolutiones, quae aliqua de re judicium sequuntur, & excipiunt.* Camerar.

jam praesens esse, atque adesse. Sed quae judicia, quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, verum illa etiam, quae efficiuntur perturbationibus, ut aegritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat; metus recessum quendam animi, & fugam; laetitia profusam hilaritatem; libido, effrenatam appetentiam. Opinionem autem, quam in omnes diffinitiones superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem. Sed in singulis perturbationibus partes ejusdem generis plures subiiciuntur: ut aegritudini invidentia (utendum est enim docendi causa verbo minus usitato; quoniam invidia non in eo, qui invidet, solum dicitur; sed etiam in eo, cui invidetur) aemulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, moeror, erumna, dolor, lamentatio, solicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si quae sunt de genere eodem: sub metum autem subjecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati malevolentia laetans malo alieno, delectatio, jactatio, & similia. Libidini, ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium & caetera ejusmodi. Haec autem definiunt hoc modo.

Invidentiam esse dicunt aegritudinem susceptam propter alterius res secundas, quae nihil noceat invidenti. Nam si quis doleat ejus rebus secundis, a quo ipse laedatur, non recte dicitur invidere: ut si Hectori, Agamemno: qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is invidet profecto. Aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut in laude, & in vitio nomen hoc sit. Nam & imitatio virtutis aemulatio dicitur; sed ea nihil hoc loco utimur; est enim laudis; & est aemulatio aegritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectatio autem est ea, quam intelligi zeloty-

piam

piam volo: aegritudo, ex eo, quod alter quoque potiatur, quod ipse concupiverit. Misericordia est aegritudo ex miseria alterius injuria laborantis: nemo enim parricidae aut proditoris supplicio misericordia commovetur. Angor est aegritudo premens. Luctus aegritudo ex eius, qui charus fuerit, interitu acerbo. Moeror aegritudo flebilis. Erumna aegritudo laboriosa. Dolor aegritudo crucians. Lamentatio aegritudo cum ejulatu. Solicitudo aegritudo cum cogitatione. Molestia aegritudo permanens. Afflictatio aegritudo cum vexatione corporis. Desperatio aegritudo sine ulla rerum expectatione meliorum. Quae autem subjecta sunt sub metu, ea sic diffiniunt: Pigritiam metum consequentis laboris: Terrorem, metum concutientem, ex quo fit, ut pavorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: Timorem, metum mali appropinquantis: Pavorem, metum mentem loco moventem; ex quo illud Ennii,

Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat.

Exanimationem, metum subsequentem, & quasi comitem pavoris; Conturbationem, metum excutientem cogitata; Formidinem, metum permanentem.

Voluptatis autem partes hoc modo describunt, ut Malevolentia sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo. Delectatio voluptas suavitate auditus animum deliniens; & qualis est haec aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum; quae sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tanquam illiquaefactae voluptates. Jactatio est voluptas gestiens, & se efferens insolentius. Quae autem libidini subjecta sunt, ea sic definiuntur, ut Ira sit libido poeniendi ejus, qui videatur laesisse injuria. Excandescentia autem sit ira nascens, & modo existens (1);

(1) *Quid differunt* nascens *&* existens? *Nugae*

quae θυμωσις Graece dicitur; Odium ira inveterata; Inimicitia ira ulciscendi tempus observans; Discordia ira acerbior, intimo odio, & corde concepta; Indigentia libido inexplebilis. Desiderium libido eius, qui nondum adsit, videndi. Distinguunt illud etiam, ut sit libido earum rerum, quae dicuntur de quodam, aut quibusdam, quae κατηγορήματα dialectici appellant; ut habere divitias (1), capere honores. Indigentia libido rerum ipsarum est, ut honorum, ut pecuniae. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam, quae est a tota mente, & a recta ratione defectio; sic aversa a praescriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, ut hae rectae rationi pareant conservatque considerata judicia mentis; sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. Itaque & aegritudines, & metus, & reliquae perturbationes omnes gignuntur ex ea.

Quemadmodum cum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis; in corpore morbi, aegrotationesque nascuntur; sic pravarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia sanitate animum spoliat, morbisque perturbat. Ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur, quae vocant illi νοσήματα; eaque, quae sunt eis morbis contraria; quae habent ad res certas vitiosam offensionem, atque fastidium; deinde aegrotationes, quae appellantur a Stoicis

---

merae. *Legend. ex duobus Pall. postremis*, *&* modo desistens, *hoc est cito decrescens*, *evanescens*, *ut in illo Propertii* nec cito desisto, nec temere incipio. Gebhard.

(1) *Alii* havere divitias; *cupere honores illo enim modo saepe scripsisse vet. ex permultis inscriptionibus patet*. *Adi Petr. Victorium in Ciceronis Famil. lib. VIII. Ep.* 16. Davis.

cis ἀῤῥωστήματα; hisque item oppositae contrariae offensiones. Hoc loco nimium operae consumitur a Stoicis, maxime a Crysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. Qua oratione minime necessaria praetermissa, ea, quae rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, jactantibus se opinionibus inconstanter & turbide, in motu esse semper, cum autem hic fervor, concitatioque animi inveteraverit, & tanquam invenis, medullisque insederit; tum existit & morbus, & aegrotatio, & offensiones eae, quae sunt eis morbis, aegrotationibusque contrariae.

Haec, quae dico, cogitatione inter se differunt, re quidem copulata sunt, eaque oriuntur ex libidine, & laetitia. Nam cum est concupita pecunia nec adhibita continuo ratio, quasi quaedam Socratica medicina, quae sanaret eam cupiditatem; permanat in venas, & inhaeret in visceribus illud malum, existitque morbus, & aegrotatio; quae avelli inveterata non possunt, eique morbo nomen est avaritia. Similiterque caeteri morbi, ut gloriae cupiditas, ut mulierositas, ut ita appellem eam, quae Graece φιλογυνεια dicitur, caeterique similiter morbi, aegrotationesque nascuntur: quae autem his sunt contraria, ea nasci putantur a metu, ut odium mulierum, quale in μισογυνω est (1), ut in hominum universum genus, quod accepimus de Timone, qui μισανθρωπος appellatur: ut inhospitalitas est, quae omnes aegrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt, & oderunt. Definiunt autem animi aegrotationem, opinationem vehementem de re non expetenda, tanquam valde

(1) *Gebhardus hunc corruptissimum locum putat legendum*, quale in μισογονω Attilii est, *cui assentit Davisius*.

valde expetenda sit, inhaerentem & penitus insitam; quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt. Opinionem vehementem de re non fugienda, inhaerentem, & penitus insitam, tanquam fugiendam, haec autem opinatio est, judicare se scire, quod nesciat. Aegrotationi autem talia quaedam subiecta sunt, avaritia, ambitio, mulierositas, pervicacia, liguritio, vinolentia, cupedia, & si qua sunt similia. Est autem avaritia opinatio vehemens de pecunia, quasi petenda sit, inhaerens & penitus insita. Similisque est ejusdem generis diffinitio reliquarum. Offensionum autem deffinitiones sunt ejusmodi, ut inhospitalitas sit opinio vehemens, valde fugiendum esse hospitem, eaque inhaerens & penitus insita. Similiter definitur & mulierum odium, ut Hippolyti, & ut Timonis generis humani.

Atque ut ad valetudinis similitudinem veniam, eaque collatione utamur aliquando, sed parcius quam solent Stoici; ut sunt alii ad alios morbos procliviores (itaque dicimus gravedinosos quosdam, quosdam terminosos, non quia jam sint, sed quia saepe sint). Alii ad metum, alii ad aliam perturbationem. Ex quo in aliis anxietas, unde anxii; in aliis iracundia dicitur, quae ab ira differt; estque aliud iracundum esse, aliud iratum; ut differt anxiètas ab angore; neque enim omnes anxii, qui anguntur aliquando: neque anxii, semper anguntur: ut inter ebrietatem, & ebriositatem interest, aliudque est esse amatorem, aliud amantem, atque haec aliorum ad alios morbos proclivitas late patet, nam pertinent ad omnes perturbationes. In multis etiam vitiis apparet, sed nomen res non habet, ergo invidi, & malevoli, lividi, & timidi, & misericordes, quia proclives ad eas perturbationes; non quia semper feruntur. Haec igitur proclivitas ad suum quodque genus a similitudine corporis aegrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad aegrotandum proclivitas. Sed haec in

bonis

bonis rebus, quod alii ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur; in malis proclivitas, ut significet lapsionem, in neutris habeat superius nomen.

Quo modo autem in corpore est morbus, est aegrotatio, & vitium; sic in animo. Morbum appellant totius corporis corruptionem; aegrotationem morbum cum imbecillitate; vitium, cum partes corporis inter se dissident. Ex quo pravitas membrorum, distortio, deformitas. Itaque illa duo, morbus, & aegrotatio, ex totius valetudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur, vitium autem, integra valetudine ipsum ex se cernitur. Sed in animo tantummodo cogitatione possumus morbum ab aegrotatione sejungere. Vitiositas autem est habitus, aut affectio in tota vita inconstans, & a se ipsa dissentiens. Ita fit, ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur, & aegrotatio; in altera inconstantia, & repugnantia: non enim omne vitium partes habet dissentientes, (1) ut eorum, qui non longe a sapientia absunt: affectio est illa quidem discrepans sibi ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec prava. Morbi autem & aegrotationes partes sunt vitiositatis; sed perturbationes sintne ejusdem partes, quaestio est. Vitia enim affectiones sunt manentes; perturbationes autem moventes, ut non pos-

(1) *Hunc locum sicco pede reliqui praeterennt interpretes: se non intelligere fatetur Joach. Camerarius. Me sane quod attinet, haud capio qui* omne vitium partes non habeat dissentientes, cum eorum, qui non longe a sapientia absunt, affetio sit illa discrepans sibi ipsa; *si enim vitium partes non habet dissentientes, quomodo fieri potest, ut sit affetio sibi ipsa discrepans? Rescribendum puto*; etenim omne vitium partes habet dissentientes, *ac tum demum solvetur nodus, aut saltem secabitur*. Davis.

possint affectionum manentium partes esse. Atque ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis; sunt enim in corpore praecipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas: sunt item in animo. Est enim corporis temperatio, cum ea congruunt inter se, è quibus constamus, sanitas; sic animi dicitur, cum ejus judicia, opinionesque concordant, eaque est animi virtus: quam alii ipsam temperantiam dicunt esse, alii obtemperantem temperantiae praeceptis, & eam subsequentem, nec habentem ullam speciem suam; sed, sive hoc, sive illud sit, in solo esse sapiente. Est autem quaedam animi sanitas, quae in insipientem etiam cadat, cum curatione medicorum perturbatio mentis aufertur. Et, ut corporis est quaedam apta figura membrorum, cum coloris quadam suavitate, eaque dicitur pulchritudo; sic in animo opinionum, judiciorumque aequabilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam continens, pulchritudo vocatur. Itemque viribus corporis, & nervis, & efficacitati similes similibus quoque verbis animi vires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur, quae eadem ingenii etiam laus habetur propter animi multarum rerum brevi tempore percursionem.

Illud animorum, corporumque dissimile est, quod animi valentes morbo tentari non possunt, corpora possunt: sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item. Quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eveniunt; itaque in hominibus solum existunt; nam bestiae simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem, & habetes interest, quod ingeniosi, ut aes Corinthium in aeruginem, sic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocius; hebetes non item. Nec vero in omnem morbum, ac pertur-

K batio-

bationem animus ingeniosi cadit; non enim multa efferata, & immania; quaedam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia, aegritudo, metus. Aegrotationes autem, & morbi animorum difficilius evelli posse putantur, quam summa illa vitia, quae virtutibus sunt contraria: morbis enim manentibus, vitia sublata esse non possunt, quia non tam celeriter sanantur, quam illa tolluntur. Habes ea, quae de perturbationibus enucleate disputant Stoici; quae logica appellant, quia disseruntur subtilius. E quibus quoniam tanquam è scrupulosis cotibus enavigavit oratio, reliquae disputationis cursum teneamus; modo satis illa dilucide diximus pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed si qua diligentius erunt cognoscenda, quaeremus alias; nunc vela, quae modo dicebas, expectamus, & cursum.

M. Quando & aliis locis de virtute diximus, & saepe dicendum erit (pleraeque enim quaestiones, quae ad vitam moresque pertinent, a virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus est affectio animi constans conveniensque, laudabiles efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se, sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis; ex ea proficiscuntur honestae voluntates, sententiae, actiones, omnisque recta ratio: quamquam ipsa virtus brevissime recta ratio dici potest. Hujus igitur virtutis contraria est vitiositas; sic enim malo, quam malitiam appellare eam, quam Graeci κακίαν appellant; nam malitia certi cujusdam vitii nomen est; vitiositas omnium, ex qua concitantur perturbationes, quae sunt, ut paulo ante diximus, turbidi animorum, concitatique motus, aversi a ratione, & inimicissimi mentis, vitaeque tranquillae: important enim aegritudines anxias, atque acerbas, animosque affligunt, & debilitant metu. Iidem inflammant appetitione nimia; quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impoten-

potentiam quandam animi a temperantia, & moderatione plurimum diſſidentem. Quae ſi quando adepta eſt id, quod ei fuerit concupitum; tum fert alacritatem, (1) ut nihil eſſe conſtet, quod agat; ut ille, qui voluptatem animi nimiam ſummum eſſe errorem arbitratur. Eorum igitur malorum in una virtute poſita ſanatio eſt.

Quid autem eſt non miſerius ſolum, ſed foedius etiam, & deformius, quam aegritudine quis afflictus, debilitatus, jacens? cui miſeriae proximus eſt is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatuſque pendet animi: Quam vim ſignificantes mali, poetae impendere apud inferos ſaxum Tantalo faciunt.

Ob ſcelera, animique impotentiam, & ſuperbiloquentiam.

Ea communis poena ſtultitiae eſt: omnibus enim quorum mens abhorret a ratione, ſemper aliquid, aliis dolor, aliis terror impendet. Atque ut hae tabificae mentis perturbationes ſunt, aegritudinem dico, & metum; ſic hilariores illae, cupiditas avide ſemper aliquid expetens, & inanis alacritas, id eſt laetitia geſtiens, non multum differunt ab amentia. Ex quo intelligitur, qualis ille ſit, quem tum moderatum, alias modeſtum, & temperantem, alias conſtantem continentemque dicimus. Nonnunquam haec eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. Quod niſi eo nomine virtutes continerentur, nunquam illud ita pervulgatum eſſet, ut jam proverbii locum obtineret. hominem frugi omnia recte facere. Quod idem cum Stoici de ſapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimiſque magnifice dicere videntur.

Ergo is, quiſquis eſt, qui moderatione, & conſtantia quietus animo eſt ſibique ipſe placatus, ut nec tabeſcat moleſtiis, nec frangatur timore, nec ſitienter

 quid

(1) *Repono*, tum effertur alacritate. Davis.

quid expetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat, is est sapiens, quem quaerimus; is est beatus, cui nihil humanarum rerum, aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis laetabile ad efferendum videri potest. Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studiis humanis, aut in tam exigua vitae brevitate magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improvisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino novum? Atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut semper videat sedem sibi, ac locum sine molestia, atque angore vivendi, ut quemcumque casum fortuna invexerit, hunc apte & quiete ferat. Quod qui faciet, non aegritudine solum vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. His autem vacuus animus perfecte atque absolute beatos efficit; idemque concitatus, & abstractus ab integra, certaque ratione, non constantiam solum amittit, verum etiam sanitatem. Quo circa mollis & enervata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt, (1) sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum praecipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus te efferas insolenter? nec porrò malum, quo aut oppressus jaceas, aut, ne opprimare, men-

(1) *Ita statuere Peripatetici, quod illi, ut & reliqui antiqui Philosophi, perturbationes naturales esse censuerunt, ut docet Cicero Acad. Quaest. Lib. I. Cap.* 10. *Contra Stoici affectus iudicio, & opinione susceptos putant, idcircoque contendunt eos extirpari posse radicitus. Vide Justi Lipsii Manud. Lib. III.* Davis.

mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristia, aut nimis laeta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferant inveterata, aliter recentia; sapientes ne attingat quidem omnino. Etenim quis erit tandem modus iste? Quaeramus enim modum aegritudinis, in quo operae plurimum ponitur. Aegre tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus scriptum apud Fannium est; sed tamen transisse modum videtur, quippe qui ob eam caussam a vita recesserit. Moderatius igitur ferre debuit. Quid, si, cum id ferret modice mors liberorum accessisset? nata esset aegritudo nova, sed ea modica; magna tamen facta esset accessio. Quid si deinde dolores graves corporis, si bonorum amissio, si caecitas, si exilium, si pro singulis malis aegritudines accederent? summa ea fieret, quae non sustineretur.

Qui modum igitur vitio quaerit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se è Leucade (1) praecipitaverit sustinere se, cum velit: ut enim id non potest, sic animus perturbatus, & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco vult insistere omnino: quaeque crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vitiosa nascentia. Aegritudo autem caeteraeque perturbationes amplificatae certe pestiferae sunt: igitur etiam susceptae continuo in magna pestis parte versantur: etenim ipsae se impellant, ubi semel a ratione discessum est; ipsaque sibi imbecillitas indulget, in altumque provehitur imprudens, nec reperit locum consistendi; quamobrem

(1) *Eleganti similitudine ostendit Cicero, animum perturbatione impulsum cohibere se non posse. Est autem in Epiro Leucadium Littus, Promontorium Leucates, ubi est petra eiusdem nominis albicanti colore in pelagus porrecta, saltus ex illa olim ad amores sedandos valere credebantur*. Beroald.

nihil intereſt, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam injuſtitiam, moderatam ignaviam, moderatam intemperantiam, qui enim vitiis modum apponit is partem ſuſcipit vitiorum. Quod cum ipſum per ſe odioſum eſt, tum eo moleſtius, quia ſunt in lubrico, incitataque ſemel in proclive labuntur, ſuſtinerique nullo modo poſſunt.

Quid, quod iidem Peripatetici perturbationes iſtas, quas nos extirpandas putamus, non modo naturales eſſe dicunt, ſed etiam utiliter a natura datas? Quorum eſt talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant, cotem fortitudinis eſſe dicunt, multoque, & in hoſtem, & in improbum civem vehementiores iratorum impetus eſſe: leves autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: praelium rectum eſt hoc fieri; convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. Haec nullam habent vim, niſi ira excanduit fortitudo. Nec vero de bellatoribus ſolum diſputant; imperia ſeveriora nulla eſſe putant ſine aliqua acerbitate iracundiae; oratorem denique non modo accuſantem, ſed ne defendentem quidem probant ſine aculeis iracundiae, quae etiam ſi non adſit, tamen verbis atque motu ſimulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. Virum denique videri negant, qui iraſci neſciat. Eamque, quam laenitatem nos dicimus, vitioſo lentitudinis nomine appellant. Nec vero ſolum hanc libidinem laudant (eſt enim ira, ut modo definivi, ulciſcendi libido) ſed illud ipſum genus vel libidinis, vel cupiditatis ad ſummam utilitatem eſſe dicunt a natura datum; nihil enim quemquam, niſi quod libeat, praeclare facere poſſe. Noctu ambulabat in publico Themiſtocles, quod ſomnum capere non poſſet; quaerentibusque reſpondebat, Miltiadis trophaeis ſe e ſomno ſuſcitari. Cui non ſunt auditae Demoſthenis vigiliae? qui dolere ſe ajebat, ſi quando opificum antelucana victus

eſſet

esset industria. Philosophiae denique ipsius principes nunquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. Ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus? ubi enim quid esset, quod disci posset, eo veniendum judicaverunt. Num putamus haec fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse?

Ipsam aegritudinem, quam nos ut taetram, & immanem beluam fugiendam esse diximus, non sine magna utilitate a natura dicunt constitutam; ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominiis affici se in delicto dolerent, impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore; morderi est melius conscientia, ex quo est illud e vita ductum ab Afranio. (1) Nam cum dissolutus filius,

Heu me miserum!

Tum severus pater;

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes aegritudinis utiles esse dicunt; misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum sublevandas; ipsum illud aemulari, obtrectare non esse inutile, cum aut se non idem videat

(1) *Poeta hic fuit conditor togatarum clarissimus, de quo Horatius,*

Dicitur Afrani toga convenisse Menandro.

Hunc, ait Quintilianus inquinasse argumenta faedis amoribus puerorum. Inducebatur ab Afranio in fabula dissolutus filius, qui castigatus a patre, & conscientia teste affectus, ita dolenter loquitur. Heu miserum me! *Quo audito pater laetatus, quod filium dolentem ex delicto videret, subiunxit.* Doleat quod libet, dummodo aliquid doleat. *Ostendens aegritudinem salubriter constitutam esse.* Beroald.

deat consecutum, quod alium, aut alium idem, quod se; metum vero si quis sustulisset, omnem vitae diligentiam sublatam fore, quae summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Haec tamen ita disputant, ut resecanda esse fateantur, evelli penitus dicant nec posse, nec opus esse; ut in omnibus fere rebus mediocritatem esse optimam existiment. Quae cum exponunt, nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? A. Mihi vero dicere aliquid: itaque expecto, quid ad ista.

M. Reperiam fortasse, sed illud ante. Videsne, quanta fuerit apud Academicos verecundia? plane enim dicunt, quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur a Stoicis. Digladientur illi, per me licet; cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod verisimillimum videatur, anquirere: quid est, igitur, quod occurrat in hac quaestione, e qua possit attingi aliquid verisimile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis, qua recte Zenonem usum puto. Ita enim definit, ut perturbatio sit adversa ratione, contra naturam, animi commotio; vel brevius, ut perturbatio sit appetitus vehementior; vehementior autem intelligatur is, qui procul absit a naturae constantia. Quid ad has definitiones possim dicere? Atqui haec pleraque sunt prudenter acuteque disserentium, illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesque virtutum; an vero vir fortis, nisi stomachari coeperit, non potest fortis esse? Gladiatorium id quidem quanquam in eis ipsis videmus saepe constantiam. Colloquuntur, congrediuntur, queruntur, aliquid postulant, ut magis placati, quam irati esse videantur. Sed in illo genere sit sane Pacideianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius.

Occi-

Occidam illum equidem, & vincam, si id quaeritis,
inquit,
Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse,
Quam gladium in stomacho, sura ac pulmonibu' sisto
Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquam
Nobis, quam dextrae gladium dum accommodet alter:
Usque adeo studio, atque odio illius, efferor ira.

Ac sine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem apud Homerum Ajacem multa cum hilaritate, cum depugnaturus esset cum Hectore. Cujus, ut arma sumpsit, ingressio laetitiam attulit sociis, terrorem autem hostibus; ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem provocasse ad pugnam poeniteret. Atque hi collocuti inter se, priusquam manum consererent, leniter & quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna iracunde, rabioseve fecerunt. Ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen invenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse; nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. De Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, vel jurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie M. Halienum Pelignum scuto protexerit, (1) gladiumque hosti in pectus infixerit. De L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni

(1) *Ut priores illae, quas tetigit Noster, historiae sunt notissimae; ita huiusce facti nulla apud alios scriptores restat memoria. Vulgatam tamen lectionem, quae* M. Halienum *praefert mutare non dubitavi; nam codex Vatic.* Mallienum, *Pal.* Mallyenium. *Petrens.* Allienum *eoque adludunt reliqui MSS. qui* alienum *repraesentant. Nomen est Romanum. Sic apud Gruterum pag.* 241. *memoratur* C. Allienus Epigonus. *Ac pag.* 128., 3. Ti Allieni Sicini Quintiani *fit mentio*, Davis.

ranni effrenatius in Aruntem invaserit; video enim utrumque comminus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire coeperit, impetus suos non habet? quid? Herculem, quem in coelum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustulit, fortitudo, iratumne censes conflixisse cum Erymanthio apro, aut Leone Nemaeo? an etiam Theseus Marathonii tauri cornua comprehendit iratus? vide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitque iracundia tota levitatis. Neque enim est ulla fortitudo, Quae rationis expers est.

Contemnendae sunt humanae res: negligenda mors est; patibiles & dolores, & labores putandi. Haec cum constituta sint judicio, atque sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo; nisi forte quae vehementer, acriter, animosè fiunt, iracunde fieri suspicamur. Mihi vero ne Scipio quidem ille, Pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declaravit, nunquam privatum (1) esse sapientem; iratus videtur fuisse T. Gracchio, tum, cùm Consulem languentem reliquit, atque ipse privatus, ut si consul esset, qui Remp. salvam esse vellet, se sequi jussit. Nescio, ecquid ipsi nos fortiter in Rep. fecerimus. Si quid fecimus, certe irati non fecimus. An est quidquam similius insaniae, quam ira? quam bene Ennius initium dixit insaniae. Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum, quam partem habent sanitatis? quid Achille Homerico foedius? quid Agamemnone in jurgio? nam Ajacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit. Non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam. Satis est instructa, armata, parata per sese. Nam

(1) *Alii iratum, at inepte: nam solos sapientes esse Magistratus iactabant Stoici. Vide Justum Lipsium Manud. ad Philos. Stoic.* Davis.

Nam isto modo quidem licet dicere, utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quod & insani, & ebrii multa faciunt saepe vehementius,

Semper Aiax fortis, fortissimus tamen in furore;
Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinantibus,
Summam rem perfecit manus, praelium, restituit insaniens.

Dicamus igitur utilem insaniam. Tracta definitionem fortitudinis: intelliges eam stomacho non egere. (1) Fortitudo est igitur animi affectio, legi summae in perpetiendis rebus, obtemperans, vel conservatio stabilis judicii in eis rebus, quae formidolosae videntur, subeundis, & repellendis; vel scientia rerum formidolosarum, contrariarumque perferendarum, aut omnino negligendarum, conservans earum rerum stabile judicium; vel brevius, ut Chrysippus. Nam superiores definitiones erant Sphaeri, hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici; sunt enim omnino omnes ferè similes: sed declarant communes notiones alia magis alia. Quo modo igitur Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo, ac perferendo, summae legi parens sine timore. Quamvis licet insectemur istos, ut Carneades solebat; metuo ne soli philosophi sint. Quae enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque involutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quaerat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? Quid? Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt, nonne

(1) *Stomachus hic iram denotat, ut & alibi apud Ciceronem. Sic μῆνιν Πηληϊάδεω Horatius Lib. I. Od. 6. Pelidae stomachum vertit.* Davis.

ne ista colligunt? remove perturbationes, maximeque iracundiam; jam videbuntur monstra dicere. Nunc autem ita differunt, sic se dicere, omnes stultos insanire, ut male olere omne coenum. At non semper. Commove; senties. Sic iracundus non semper iratus est. Lacesse; jam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia, cum domum rediit, qualis est cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est utilis? est igitur aliquid, quod conturbata mens melius possit facere, quam constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis vitia, quod nullum erat iracundia foedius, iracundos solos morbosos nominaverunt.

Oratorem vero irasci minime decet; simulare non dedecet. An tibi irasci tum videmur, cum quid in caussis acrius, & vehementius dicimus? quid? cum jam rebus transactis, & praeteritis orationes scribimus, num irati scribimus?

Ecquis hoc animadvertit? Vincite,

num aut egisse unquam iratum Aesopum, aut scripsisse existimamus iratum Accium? aguntur ista praeclare, & ab oratore quidem melius, si modo est orator, quam ab ullo histrione; sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem vero laudare, cujus est libidinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis; additis Pithagoram, Democritum, Platonem. Quid? vos studia libidinem vocatis? quae vel optimarum rerum, ut ea sunt, quae profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Jam aegritudinem laudare unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? At commode dixit Afranius.

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet;

Dixit enim de adolescente perdito, ac dissoluto; nos autem ad constanti viro, ac sapienti quaerimus. Et quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer,

fer, vel caeteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. Utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest; nos autem, ut testificor saepe, de sapiente quaerimus.

At etiam aemulari utile est, obtrectare, misereri. Cur misereare potius, quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi aegritudines propter alios debemus; sed alios, si possumus, levare aegritudine. Obtrectare vero alteri, aut illa vitiosa aemulatione, quae rivalitati similis est, aemulari quid habet utilitatis, cum sit aemulantis, angi alieno bono, quod ipse non habeat; obtrectantis autem angi alieno bono, quod id etiam alius habeat? quis id approbare possit, aegritudinem suscipere pro experientia, si quid habere velis? nam solum habere velle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare recte possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditasve sit, non libidinosus & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? de cujus excellentia multa quidem dici quamvis fuse, lateque possint; sed brevissime illo modo, sapientiam esse rerum divinarum, & humanarum scientiam, cognitionemque, quae causa cujusque rei sit; ex quo efficitur, ut divina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. In hanc tu igitur, tanquam in mare, quod est ventis subjectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri? quid est, quod tantam gravitatem, constantiamque perturbet? an improvisum aliquid, aut repentinum? quid potest accidere tale, & cui nihil, quod homini evenire possit? Nam quod ajunt nimia resecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit? sunt enim omnia

nia ista ex errorum orta radicibus. Quae evellenda, & extrahenda penitus, non circumcidenda, nec amputanda sunt.

Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quam de te ipso quaerere (illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te vis) videamus, quanta sint, quae a philosophia remedia morbis animorum adhibeantur: est enim quaedam medicina certe; nec tam fuit hominum generi infensa, atque inimica natura, ut corporibus tot res salutares, animis nullam invenerit. De quibus est hoc etiam merita melius, quod corporum adjumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. Sed quo major est in eis praestantia, & divinior, eo majore indigent diligentia. Itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit; neglecta, multis implicatur erroribus. Ad te igitur mihi jam convertenda omnis oratio est; simulas enim quaerere te de sapiente, quaeris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, variae sunt curationes. Nam neque omnis aegritudo una ratione sedatur: alia est enim lugenti, alia miseranti, alia invidenti adhibenda medicina; est enim in omnibus quatuor perturbationibus illa distinctio, utrum ad universam perturbationem, quae est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior, an ad singulas, ut ad metum, libidinem, reliquasque melius adhibeatur oratio, & utrum illud non videatur aegré ferendum, ex quo suscepta sit aegritudo, an omnium rerum tollenda omnino aegritudo; ut si quis aegre ferat, se pauperem esse, idne disputes, paupertatem malum non esse; an hominem aegre ferre nihil oportere. Nimirum hoc melius; ne si forte de paupertate non persuaseris, sit aegritudini concedendum; aegritudine autem sublata, propriis rationibus, quibus heri usi sumus, quodam modo etiam paupertatis malum tollitur.

Sed

Sed omnis ejusmodi perturbatio animi placatione abluatur illa quidem, cum doceas, nec bonum illud esse, ex quo laetitia aut libido oriatur; nec malum, ex quo aut metus, aut aegritudo: veruntamen haec est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quidquam, aut naturale, aut necessarium: ut ipsam aegritudinem leniri videmus, cum objicimus moerentibus imbecillitatem animi effoeminati, cumque eorum gravitatem, constantiamque laudamus, qui non turbulente humana patiantur. Quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen aequo animo arbitrantur. Putat aliquis voluptatem esse bonum; alius autem pecuniam; tamen & ille ab intemperantia, & hic ab avaritia avocari potest. Illa autem altera ratio, & oratio, quae simul & opionionem falsam tollit, & aegritudinem detrahit, est ea quidem utilior, sed raro proficit, neque est ad vulgus adhibenda. Quaedam autem sunt aegritudines, quas levare illa medicina nullo modo possit: ut si quis aegre ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis; propter mala is quidem angatur, sed alia quaedam ad eum sit admovenda curatio, & talis quidem, quae possit esse omnium, etiam de caeteris rebus discrepantium, philosophorum; inter omnes enim convenire oportet, commotiones animorum, a recta ratione aversas, esse vitiosas, ut, etiam si nec mala sint illa, quae metum, aegritudinemve; nec bona, quae cupiditatem, laetitiamve moveant, tamen sit vitiosa ipsa commotio; constantem enim volumus quendam, sedatum, gravem, humana omnia prementem, illum esse, quem magnanimum, & fortem virum dicimus: talis autem nec moerens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens esse quisquam potest: eorum enim haec sunt, qui eventus humanos superiores, quam suos animos esse ducunt.

Qua-

Quare omnium philoſophorum, ut ante dixi, una ratio eſt medendi, ut nihil, quale ſit illud, quod perturbet animum; ſed de ipſa ſit perturbatione dicendum; itaque primum in ipſa cupiditate, cum id ſolum agitur, ut ea tollatur, non eſt quaerendum bonum illud necne ſit, quod libidinem moveat: ſed libido ipſa tollenda eſt: ut ſive quod honeſtum eſt, id ſummum ſit bonum, ſive voluptas, ſive horum utrumque conjunctum, ſive illa tria genera bonorum, tamen, etiam ſi virtutis ipſius vehementior appetitus ſit, eadem ſit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio. Continet autem omnem ſedationem animi humana in conſpectu poſita natura; quae quo facilius expreſſa cernatur, explicanda eſt oratione communis conditio, lexque vitae. Itaque non ſine cauſa cum Oreſtem fabulam doceret Euripides, primos tris verſus revocaſſe dicitur Socrates;

Neque tam terribilis ulla fando oratio eſt,
Neque ſors, nec ira coelitum invectum malum,
Quod non natura humana patiendo efferat. (1)

Eſt autem utilis ad perſuadendum, ea, quae acciderunt, ferri & poſſe, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. Etſi aegritudinis ſedatio & heſterna diſputatione explicata eſt, & in Conſolationis libro, quem in medio (non enim ſapientes eramus) moerore, & dolore conſcripſimus: quodque vetat Chryſippus, ad recentes quaſi tumores animi remedium adhibere, id nos feci-

---

Graeca ſic leguntur apud Euripidem Oreſt.
Οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινὸν ὧδ' εἰπεῖν ἔπος,
Οὐδὲ πάθος, οὐδὲ ξυμφορὰ θεήλατος
Ης οὐκ ἂν ἄραιτ' ἄχθος ἀνθρώπου φύσις.
Cicero primum verſum, ut & tertium male prorſus intellexit; voluit enim poeta nullum omnino malum eſſe, cui non obnoxia ſit humana natura. Davis.

fecimus, naturaeque vim attulimus, ut magnitudini medicinae doloris magnitudo concederet.

Sed aegritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est metus. De quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, ut aegritudo praesentis; sic ille futuri mali. Itaque nonnulli aegritudinis partem quandam metum esse dicebant. Alii autem metum praemolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiae. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. Nam videndum est in utrisque, ne quid humile, summissimum, molle, effoeminatum, fractum, abjectumque faciamus. Sed quanquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, levitate dicendum est, tamen multum prodest ea, quae metuuntur, ipsa contemnere. Itaque sive casu accidit, sive consilio, percommode factum est, quod eis de rebus, quae maxime metuuntur, de morte, & de dolore, primo, & proximo die disputatum est. Quae si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione hactenus.

Videamus nunc de bonorum, idest de laetitia, & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quae pertinet ad animi perturbationem, una res videtur causam continere, omnes eas esse in nostra potestate, omnes judicio susceptas, omnes voluntarias. Hic igitur error est eripiendus, haec detrahenda opinio: atque ut in malis opinatis tolerabiliora, sic in bonis, sedatiora sunt efficienda ea, quae magna, & laetabilia dicuntur. Atque hoc quidem commune malorum, & bonorum: ut si jam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quae perturbent animum, aut in malis, aut in bonis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliaque ratione malivolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus; atque erat facile, sequentem eam rationem, quae ma-

xime probatur de bonis, & malis, negare unquam laetitia affici posse insipientem, quod nihil unquam haberet boni. Sed loquimur nunc more communi. Sint sanè ista bona, quae putantur, honores, divitiae, voluptates, caeteraque; tamen in eis ipsis potiundis exultans, gestiensque laetitia turpis est: ut, si ridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio; eodem enim vitio est effusio animi in laetitia, quo in dolore contractio; eademque levitate cupiditas est in appetendo, qua laetitia in fruendo: & ut nimis afflicti molestia, sic nimis elati laetitia jure judicantur leves; & cum invidere aegritudinis sit: malis autem alienis voluptatem capere laetitiae; utrunque immanitate, & feritate quadam proponenda castigari solet. Atque ut confidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, laetari non decet; quoniam docendi causa gaudio laetitiam distinguimus. Illud jam supra diximus, fieri contractionem animi recte nunquam posse, elationem posse: aliter enim Naevianus ille gaudet Hector,

Laetus sum laudari me abs te, pater, a laudato viro;

aliter ille apud Trabeam,

Lena delinita argento nutum observabit meum,
Quid velim, quid studeam: adveniens digito impellam ianuam
Fores patebunt. De improviso Chrysis ubi me adspexerit,
Alacris obviam mihi veniet, complexum exoptans meum,
Mihi se dedet:

Quam haec pulchra putet ipse jam dicet.

Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

Haec laetitia quam turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus videre. Et ut turpes sunt, qui efferunt se laetitia tum, cum fruuntur Venereis voluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo con-

cupi-

cupiscunt. Totus vero iste, qui vulgo appellatur amor, (nec, hercule, invenio, quo nomine alio possit appellari.) tantae levitatis est, ut nihil videam, quod putem conferendum. Quem Caecilius,

Deum qui non summum putet,
Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet;
Cui in manu sit, quem esse dementem velit,
Quem sapere, quem sanari, quem in morbum iniici,
Quem contra amari, quem accersiri, quem expeti.

O praeclaram emendatricem vitae, poeticam! quae amorem flagitii, & levitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comoedia loquor: quae, si haec flagitia non probaremus, nulla esset omnino. Quid ait ex tragoedia princeps ille Argonautarum? (1)

Tu m' amoris magis quam honoris servavisti gratia.

Quid ergo? hic amor Medeae quanta miseriarum incendia excitavit! atque ea tamen apud alium poetam patri dicere audet, se conjugem habuisse.

Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, potiorque est patre.

Sed poetas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio versari ipsum videmus Jovem. Ad magistros virtutis, philosophos, veniamus; qui amorem negant stu-

(1) *Jasonem intelligit, qui in tragoedia Medea verba haec dicebat ad Medeam, quam expulerat. Significat autem tragoediam, opinor, Ennii, cui titulus est Medea, de qua in 1. de Fin. sic scriptum legimus;* Quis tam inimicus pene nomini Romano est, qui Ennii Medeam, aut Antiopam Pacuvii spernat, aut reiiciat? *Euripides apud Graecos scripsit Medeam: apud nostros extat Medea Senecae. Grammatici identidem citant Ennium & Accium poetas in Medea.* Beroald.

pri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente: quis est enim amor iste amicitiae? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidem haec in Graecorum gymnasiis nata consuetudo videtur: in quibus isti liberi, & concessi sunt amores (1). Bene igitur Ennius,

Flagitii principium est nudare inter cives corpora,

Qui ut sint, quod fieri posse, video, pudici, solliciti tamen & anxii sunt; eoque magis, quod se ipsi continent, & coercent. Atque ut muliebres amores omittam, quibus majorem licentiam natura concessit; quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poetae velint; aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Lajus? quid denique homines doctissimi, & summi poetae de se ipsi, & carminibus edant, & cantibus? fortis vir in sua Republ. cognitus, quae de juvenum amore scripsit Alcaeus? nam Anacreontis (2) quidem tota poe-

(1) *Corn. Nepos. Praef.* Laudi in Graecia ducitur adolescentulis quam plurimos habere amatores. *Notus sane est Thebanorum* ἱερός λοχος, *de quo vide Plutarchum. Noti item Spartanorum amores, quos castos esse contendunt Elianus ac Maximus Tyrius. Hic tamen confitetur Dis. IX.* Τῆ τε ἄλλη Ελλαδι καὶ πολὺ' μάλιςα ταῖς Αθήναις μεςα πάντα αδίκων ερας ῶν καὶ μειρακίων ἐξηπατημένον. *Simile iudicium de Boeotis, & Eleis tulit Libavius.* Davis.

(2) *Anacreon, Lyricus poeta, amavit puerum, nomine Batyllum, visenda pulchritudine spectabilem, de quo Horatius.*

Non aliter Samio dicunt arsisse Batyllo
Anacreonta Teum.

Apuleius huiusce Batylli statuam eleganter, graphiceque descri-

poesis est amatoria. Maxime vero omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum apparet ex scriptis.

Atque horum omnium libidinosos esse amores videmus. Philosophi sumus exorti, & auctore quidem nostro Platone, quem non injuria Dicaearchus accusat, (1) qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici vero & sapientem amaturum esse dicunt: & amorem ipsum, conatum amicitiae faciundae ex pulchritudinis specie definiunt. Qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio; sine cura, sine suspirio; sit sanè: vacat enim omni libidine; haec autem de libidine oratio est. Sin autem est aliquis amor, ut est certe, qui nihil absit, aut non multum ab insania; qualis in Leucadia est; (2)

Si quidem sit quisquam deus, cui ego sum curae.

At id erat Deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria.

Heu me infelicem!

Nihil verius. Probe & ille,

 Sa-

describit in Floridis, quem ait Anacreonteum carmen canere. Hanc celebravit Anacreon amatorio poemate, cuius versus lepidissimos A. Gellius refert Libro N. A. XIX. Dictus est Teius a patria Teo, quae civitas est Joniae; ex eadem urbe fuit Hecateus historicus. Periit Anacreon acino uvae passae strangulatus. Beroald.

(1) *Turpia sunt in Phaedro, & Symposio, quae de amore scribit Philosophus Socratis persona indutus, eorum nonnulla exibet Maximus Tyrius Dissert. VIII. Vide & Eusebium Praep. Evang. Lib. XIII. Cap. 20. Scelerata alia Platonis dicta ad amorem spectantia, refert Cyrillus contra Julian. Lib. VI.* Davis.

(2) *Turpilii est fabula. Eam ex Alexidis Leucadia vertit, quam memorat Athenaeus Lib. III. Vide G. J. Vossium de Poet. Lat.* Davis.

Sanusne es, qui temere lamentare?

Sic insanus suis etiam videtur.

At quas tragoedias effecit.

Te Apollo sancte, fer opem, teque omnipotens Neptune, invoco,

Vosque adeo venti.

Mundum totum se ad amorem suum sublevandum conversurum putat: Venerem unam excludit, ut iniquam:

Nam quid ego te appellem Venus?

Eam prae libidine negat curare quidquam. Quasi vero ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat.

Sic igitur affecto haec adhibenda curatio est, ut & illud, quod cupiat, ostendat quam leve, quam contemnendum, quam nihil sit omnino, quam facile, vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. Adducendus est etiam nonnunquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negotia. Loci denique mutatione, tanquam aegroti non convalescentes, saepe curandus est. Etiam novo quodam amore veterem amorem tanquam clavo clavum eiiciundum putant; (1) maxime autem admonendus, quantus sit furor amoris; omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla vehementior, ut si jam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudo: sed ut haec omittas, perturbatio ipsa mentis in amore foeda per se est; nam ut illa praeteream, quae sunt furoris, haec ipsa per se se quam habent laevitatem, quae videntur esse mediocria?

-iniuriae,

Suspiciones, inimicitiae, induciae,

Bel-

(1) *Aristoteles Libr. IV. Polit.* ἥλῳ γὰρ ὁ ἧλος ὥσπερ ἡ παροιμία. Ursin.

Bellum, pax rurſum. Incerta haec ſi tu poſtules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam ſi des operam, ut cum ratione inſanias.

Haec inconſtantia, mutabilitaſque mentis, quem non ipſa pravitate deterreat? eſt enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonſtrandum; nullam eſſe niſi opinabilem, niſi judicio ſuſceptam, niſi voluntariam. Etenim ſi naturalis amor eſſet, & amarent omnes, & ſemper amarent, & idem amarent; neque alium pudor, alium cogitatio, alium ſatietas deterreret.

Ira vero, quae quamdiu perturbat animum, dubitationem inſaniae non habet; cujus impulſu exiſtit etiam inter fratres tale jurgium.

Quis homo te exuperavit uſquam gentium impudentia?
Quis autem malitia te?

Noſti, quae ſequuntur; alternis enim verſibus intorquentur inter fratres graviſſimae contumeliae; ut facile appareat, Atrei filios eſſe, ejus, qui meditatur poenam in fratrem novam;

Maior mihi moles, maius miſcendum malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Quae igitur hae erunt moles? audi Thyeſtem ipſum;

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Manderem natos: (1)

(1) *Turneb. Libro VII. Cap.* 18. *& Lambin. ex conjectura* mandem: *ut*, malis mandare; *eſſet malis, ſeu maxillis committere, & permittere, hoc eſt; devoratum, ſeu comminutum ire; ut Lucret. Lib. II.*

Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus. *Haec illi. Sed hoc genus loquendi in Palatin. quart. & Fabr. aeque eſt; habent enim* mandarem. Gebhard.

Eorum viscera apponit; quid est enim, quo non progrediatur eodem ira, quo furor? Itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate, idest, de consilio, de ratione, de mente; horum enim potestas in totum animum esse debet. His aut sunt subtrahendi, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi partes rursum in suum locum cogere?) aut rogandi, orandique sunt, ut, si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud; dum defervescat ira. Defervescere autem certe significat ardorem animi invita ratione excitatum. Ex quo illud laudatur Architae, qui cum villico factus esset iratior, quo te modo inquit, accepissem, nisi iratus essem?

Ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicunt? (Potest utilis esse insania?) Aut naturalem? An quidquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? Quomodo autem, si naturalis esset ira; aut alius alio magis iracundus esset, aut finem haberet prius, quam esset ulta ulciscendi libido; aut quenquam poeniteret, quod fecisset per iram? Ut Alexandrum Regem videmus: qui, cum interemisset Clytum, familiarem suum, vix a se manus abstinuit; tanta vis fuit poenitendi. Quibus cognitis, quis est qui dubitet, quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis, ac voluntarius? Quis enim dubitarit, quin aegrotationes animi, qualis est avaritia, gloriae cupiditas, ex eo, quod magni aestimetur ea res, ex qua animus aegrotat, oriantur? Unde intelligi debet, perturbationem quoque omnem esse in opinione. Et si fidentia, idest, firma animi confisio, scientia quaedam est, & opinio gravis, non temere assentiens: metus quoque est diffidentia expectati, & impendentis mali. Etsi spes est expectatio boni; mali expectationem esse necesse est metum. Ut igitur metus, sic reliquae perturbationes sunt in malo. Ergo ut

con-

constantia scientiae, sic perturbatio erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut invidi, aut tale quid, ii sunt constituti, quasi mala valetudine animi; sanabiles tamen; ut Socrates dicitur, cum multa in conventu vitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cujusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est a caeteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent: ab ipso autem Socrate sublevatus est, cum illa sibi signa, sed ratione a se dejecta diceret. Ergo ut optima quisque valetudine affectus potest videri, ut natura, ad aliquem morbum proclivior; sic animus alius ad alia vitia propensior. Qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, eorum vitia constant ex falsis opinionibus rerum bonarum, ac malarum, ut sit alius ad alios motus, perturbationesque proclivior, inveteratio autem ut in corporibus aegrius depellitur, sic in animis quoque perturbatio; citiusque repentinus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur.

Sed cognita jam causa perturbationum, quae omnes oriuntur ex judiciis opinionum, & voluntatibus, sit jam hujus disputationis modus. Scire autem nos oportet, cognitis, quoad possunt ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil a philosophia posse aut majus aut utilius optari, quam haec, quae a nobis hoc quatriduo disputata sunt; morte enim contempta, & dolore ad patiendum levato, adjunximus sedationem aegritudinis; qua nullum homini majus malum est: etsi enim omnis animi perturbatio gravis est, nec multum differt ab amentia, tamen ita caeteros cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut laetitiae, aut cupiditatis, commotos modo, & perturbatos dicere solemus; at eos, qui se aegritudini dediderunt, miseros, afflictos, aerumnosos, calamitosos. Itaque non fortuito factum videtur, sed a ratione propositum, ut separatim de aegritudine, & de caeteris perturbationibus dispu-

tare-

taremus; in ea eſt enim fons miſeriarum, & caput. Sed & aegritudinis, & reliquorum animi morborum una ſanatio eſt; omnes opinabiles eſſe, & voluntarios, eaque re ſuſcipi, quod ita rectum eſſe videatur. Hunc errorem, quaſi radicem omnium malorum, ſtirpitus philoſophia ſe extracturam pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos, patiamurque nos ſanari, his enim malis inſidentibus, non modo beati, ſed ne ſani quidem eſſe poſſumus: aut igitur negemus quidquam ratione confici, cum contra nihil ſine ratione recte fieri poſſit; aut cum philoſophia ex rationum collatione conſtet, ab ea, ſi & boni, & beati volumus eſſe, omnia adjumenta, & auxilia petamus bene, beateque vivendi.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM *QUAESTIONUM* AD M. BRUTUM

LIBER QUINTUS.

VIRTUTEM AD BEATE VIVENDUM SE IPSA ESSE CONTENTAM.

Quintus hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum disputationum: quo die est a nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, disputatum; placere enim tibi admodum sensi & ex eo libro, quem ad me accuratissime scripsisti (1), & ex multis sermonibus tuis, virtutem ad beate vivendum, se ipsa esse contentam. Quod etsi difficile est probatu, propter tam varia & tam multa tormenta fortunae; tale tamen est, ut elaborandum sit, quo facilius probetur: nihil est enim omnium, quae in Philosophia tractantur, quod gra-

(1) *Intelligitur Bruti liber de Virtute, quem ad Ciceronem scripsit, ut ait Noster lib. I. de fin. cap. 3.* Davis.

gravius, magnificentiusque dicatur. Nam cum ea caussa impulerit eos, qui primi se ad Philosophiae studium contulerunt, ut, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitae statu exquirendo collocarent; profecto spe beate vivendi tantam in eo studio curam, operamque posuerunt. Quod si ab iis inventa, & perfecta virtus est, & si praesidii ad beate vivendum in virtute satis est; quis est, qui non praeclare & ab illis positam, & a nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? Sin autem virtus subiecta sub varios, incertosque casus famula fortunae est, nec tantatum virium est, ut se ipsa tueatur; vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate vivendi, quam vota facienda videantur. Equidem eos casus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiae diffidere; interdum & humani generis imbecillitatem, fragilitatemque extimescere, vereor enim ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset, iisque & morbos insanabiles, & dolores intolerabiles adjunxisset, animos quoque dederit & corporum doloribus congruentes (1), & separatim suis angoribus, & molestiis implicatos. Sed in hoc me ipse castigo, quod ex aliorum, & ex nostra fortasse mollitia, non ex ipsa virtute, de virtutis robore existimo. Illa enim si modo est ulla virtus, quam dubitationem avunculus tuus, Brute, sustulit (2); omnia, quae cadere in hominem pos-

(1) *In verbo* congruentes *mendum latere suspicatur Lambinus. Veretur Tullius, ne, ut corpora; sic animos quoque natura nobis dederit imbecillos, qui corporum doloribus congruant, idest, conveniant, ita ut animorum dolores non secus, atque corporum intolerabiles sint.* Davis

(2) *Cato Uticensis significatur, quem omnium virtutum auctorem vocat, qui in libris de Fin. differens nihil prae-*

posſunt, ſubter ſe habet; eaque deſpiciens caſus contemnit humanos: culpaque omni carens, praeter ſe ipſam, nihil cenſet ad ſe pertinere. Nos autem omnia adverſa tum venientia metu augentes, tum moerore praeſentia, rerum naturam quam errorem noſtrum damnare malumus.

Sed & hujus culpae, & caeterorum vitiorum peccatorumque noſtrorum omnis a philoſophia petenda correctio eſt. Cujus in ſinum cum a primis temporibus aetatis noſtra voluntas ſtudiumque nos compuliſſet, his graviſſimis caſibus in eundem portum, ex quo eramus egreſſi, magna jactati tempeſtate confugimus. O vitae philoſophia dux! o virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum! quid non modo nos, ſed omnino vita hominum ſine te eſſe potuiſſet? tu urbes peperiſti; tu diſſipatos homines in ſocietatem vitae convocaſti; tu eos inter ſe primo domiciliis, deinde conjugiis, tum literarum, & vocum communione junxiſti; tu inventrix legum, tu magiſtra morum, & diſciplinae fuiſti, ad te confugimus: a te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, ſic nunc penitus, totoſque tradimus. Eſt autem unus dies, bene, & ex praeceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. Cujus igitur potius opibus utamur, quam tuis? quae & vitae tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis ſuſtuliſti. At philoſophia quidem, tantum abeſt, ut perinde, ac de hominum eſt vita merita, laudetur; ut, aple-

praeter virtutem in bonis ducendum cenſet, qui virtutis ſplendore, & magnitudine obſcurari, atque obrui ſentit omnia corporis ac fortunae commoda, quem illic quoque avunculum Bruti appellat. Fuit enim, ut hiſtorici tradunt, M. Cato frater Serviliae, ex qua natus eſt Brutus, cui Portia denupſit: unde & avunculus, & Socer dicitur. Beroald.

a plerisque neglecta, a multis etiam vituperetur. Vituperare quisquam vitae parentem & hoc parricidio se inquinare audet? & tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam vereri deberet, etiam si minus percipere potuisset? Sed, ut opinor, hic error, & haec indoctorum animis offusa caligo est, quod tam longè retro respicere non possunt; nec eos, a quibus vita hominum instructa primis sit, fuisse philosophos arbitrantur. Quam rem antiquissimam cum videamus, nomen tamen esse consitemur recens.

Nam sapientiam quidem ipsam quis negare potest non modo re esse antiquam, verum etiam nomine? quae divinarum humanarumque rerum, tum initiorum causarumque, cujusque rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque & illos septem, qui a Graeci σοφοί, sapientes a nostris & habebantur, & nominabantur, & multis ante saeculis Lycurgum, cujus temporibus Homerus etiam fuisse, ante hanc urbem conditam traditur, etiam heroicis aetatibus (1) Ulyssem, & Nestorem accepimus & fuisse, & habitos esse sapientes. Nec vero Atlas sustinere coelum,

---

(1) *Hesiodus inter aetates heroicam quoque supputat, qua Heroes floruerunt, sicut tempore belli Trojani complures extiterunt tam Graeci, quam externi, inter quos Ulysses, & Nestor famigerati. Aetates dicunt Latini, quas Graeci γενεὰς, de quarum varietate multa scribunt eruditi. Sed Plutarchus subtiliter in libro περὶ τῶν Εκλελοιπότων χρηστηρίων, ostendit, γενεὰν, id est aetatem esse spatium XXX. annorum, secundum Heraclitum: modo accipi pro uno anno: sicut aetas apud Virgilium, & Silium pro annuo spatio usurpatur. Quidam aetati, id est γενεᾶ, attribuunt CVIII. annos; interdum aetas accipitur pro C. annis, interdum pro tempore humanae vitae longissimo.* Beroald.

lum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum uxore, genero, filia traderetur, (1) nisi coelestium divina cognitio nomen eorum ad errorem fabulae traduxisset. A quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes & habebantur, & nominabantur; idque eorum nomen usque ad Pythagorae manavit aetatem; (2) quem, ut scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt venisse, eumque cum Leonte principe Phliasiorum docte, & copiose disseruisse quaedam: cujus ingenium, & eloquentiam cum admiratus esset Leon, quaesivisse ex eo qua maxime arte confideret: at illum, artem quidem se scire nullam, sed esse philosophum; admiratum Leontem novitatem nominis, quaesisse, quinam essent philosophi, & quid inter

(1) *Stellatus idem valet, ac ἐν ἄστροις τιθέμενος, seu καταστερισθεὶς ut recte vidit Hadr. Turnebus Advers. Lib. VIII. Cap. 16. Cepheus enim, Uxor eius Cassiopeja, filia Andromeda, & Perseus gener in sidera fuerunt relati. Videatur Cic. N. D. 11.* Davis.

(2) *Hunc tradunt Pherecydem audisse, cuius aetatem attingunt illi, qui septem sapientum nomen in Graecia habuere. Ipse floruit post hos, Dario filio Hystaspis Persarum tenente regnum; quibus temporibus & Policrates tyrannus fuit Sami, quem Pythogoras fugiens in Italiam venisse traditur, fuisse autem & inde oriundum, quippe Tyrrhenum, gemmarum sculptoris filium, de quo tamen aliter de sermonibus Phliasiorum & Sicyoniorum Pausanias* Κορινθιακοῖς; *scribit enim, Hippasum Phliasium recusantem parere Doriensibus, quorum imperio Phliasii se subiecturos esse constituissent, cum aliis quibusdam in Samum se contulisse. Huius Hippasi quartam sobolem esse Pythagoram filium Mnesarchi, cuius pater fuisset Euphron, filius Hippasi* Camerar.

inter eos, & reliquos interesset. Pythagoram autem respondisse, similem sibi videri vitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Graeciae celebritate; nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam, & nobilitatem coronae peterent; alii emendi, aut vendendi quaestu, & lucro ducerentur; esset autem quoddam genus eorum, idque vel maxime ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quaererent, sed visendi causa venirent, studioseque perspicerent, quid ageretur, & quo modo; item nos quasi in mercatus quamdam celebritatem ex urbe aliqua, sic in hanc vitam ex alia vita, & natura profectos; alios gloriae servire, alios pecuniae; raros esse quosdam, qui, caeteris omnibus pro nihilo habitis rerum naturam studiose intuerentur: hos se appellare sapientiae studiosos, idest enim philosphos: & ut illic liberalissimum esset, spectare, nihil sibi acquirentem; sic in vita longe omnibus studiis contemplationem rerum, cognitionemque praestare.

Nec vero Pythagoras nominis solum inventor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. Qui cum post hunc Phliasium sermonem in Italiam venisset, exornavit eam Graeciam, quae magna dicta est, & privatim, & publice praestantissimis & institutis, & artibus. Cujus de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Archelaum Anaxagorae discipulum, audierat, numeri motusque tractabantur, & unde omnia orirentur, quove reciderent: studioseque ab his siderum magnitudines, intervalla, cursus anquirebantur, & cuncta coelestia. Socrates autem primus philosophiam devocavit è coelo, & in urbibus collocavit, & in domos etiam introduxit, & coegit de vita, & moribus, rebusque bonis, & malis quaerere. Cujus multiplex ratio disputandi, rerumque varietas, & ingenii magnitudo, Platonis

tonis memoria, & literis consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. E quibus nos id potissimum consecuti sumus, quo Socratem usum arbitramur; ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios levaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quaereremus. Quem morem cum Carneades acutissime, copiosissimeque tenuisset, fecimus & alias saepe, & nuper in Tusculano, ut ad eam consuetudinem disputaremus. Et quatridui quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris misimus; quinto autem die, cum eodem loco consedissemus, sic est propositum, de quo disputaremus!

A. Non mihi videtur ad beate vivendum, satis posse virtutem. (1) M. At hercule Bruto meo videtur: cujus ego judicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. A. Non dubito. Nec id nunc agitur, tu illum quantum ames: sed de hoc, quod mihi dixi videri, quale sit; de quo a te disputari volo. M. Nempe negas ad beate vivendum satis posse virtutem? A. Prorsus nego. M. Quid? ad recte, honeste, laudabiliter, postremo ad bene vivendum satisne est praesidii in virtute? A. Certe satis. M. Potes igitur, aut qui male vivat, non eum miserum dicere, aut, quem bene fateare, eum negare beate vivere? A. Quidni possim? nam etiam in tormentis recte, honeste, laudabiliter, & ob eam rem bene vivi potest, dummodo intelligas, quid nunc dicam bene; dico enim constanter,

M gra-

(1) *Propositio haec secundum Academicos, & Peripateticos vera est, qui aiunt, ad beate vivendum opus esse praeter virtutem bonis corporis, atque fortunae, sine quibus manca est quodammodo, & quasi mutila virtus. Respondet ad haec M. Cicero ex dogmate Stoicorum, apud quos unica virtus satis est ad beatam vitam efficiendam*. Beroald.

graviter, sapienter, fortiter. Haec etiam in equuleum (1) coniiciuntur, quo vita non adspirat beata. M. Quid igitur? solane beata vita, quaeso, relinquitur extra ostium, limenque carceris, cum constantia, gravitas, fortitudo, sapientia, reliquaeque virtutes rapiantur ad tortorem, nullumque recusent nec supplicium, nec dolorem? A. Tu, si quid es facturus, nova aliqua conquiras oportet. Ista me minime movent, non solum quia pervulgata sunt, sed multo magis, quia, tamquam levia quaedam vina, nihil valent in aqua; sic Stoicorum ista magis gustata, quam potata delectant. Velut iste chorus virtutum in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate, ut ad eas cursim perrectura, nec eas beata vita a se desertas passura videatur: cum autem animum ab ista pictura, imaginibusque virtutum ad rem, veritatemque traduxeris, hoc nudum relinquitur, possitne quis beatus esse, quandiu torqueatur. Quamobrem hoc nunc quaeramus; virtutes autem noli vereri ne expostulent, & querantur se a beata vita esse relictas. Si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipsa hoc videt, non omnes bonos esse etiam beatos; multaque de M. Attilio, Q. Caepione, M. Aquilio recordatur; beatamque vitam, si imaginibus potius uti, quam rebus ipsis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia, negatque ei cum dolore, & cruciatu quidquam esse commune.

M. Fa-

(1) *Equuleus, ita dictus, quod ad equi formam concinnatus esset, machina fuit lignea torquendis hominibus comparata; de qua crebra fit tam apud Ethnicos, quam apud Christianos mentio. Eam multis descripsit, & Car. Sigonii, aliorumque doctorum errores hac in re notavit Ant. Gallonius de Martyr. Cruciat. Cap.* 3. Davis.

M. Facile patior, te iſto modo agere: etſi iniquum eſt praeſcribere mihi te, quemadmodum a me diſputari velis. Sed quaero, utrum aliquid actum ſuperioribus diebus, an nihil arbitremur? A. Actum vero, & aliquantum quidem. M. Atqui, ſi ita eſt, profligata jam haec, & paene ad exitum adducta quaeſtio eſt. A. Quo tandem modo? M. Quia motus turbolenti, jactationeſque animorum incitatae, & impetu inconſiderato elatae, rationem omnem repellentes, vitae beatae nullam partem relinquunt: quis enim poteſt mortem, aut dolorem metuens, quorum alterum ſaepe adeſt alterum ſemper impendet, eſſe non miſer? Quid ſi idem (quod plerumque fit) paupertatem, ignominiam, infamiam timet; ſi debilitatem, caecitatem; ſi denique, quod non ſingulis hominibus, ſed potentibus populis ſaepe contingit, ſervitutem; poteſt ea timens eſſe quiſquam beatus? Quid, qui non modo ea futura timet, verum etiam fert, ſuſtinetque praeſentia? Adde eodem exilia, luctus, orbitates. Qui rebus his fractus aegritudine elidirur, poteſt tandem eſſe non miſerrimus? Quid vero illum, quem libidinibus inflammatum, & furentem videmus, omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius, ardentiuſque ſitientem, nonne recte miſerrimum dixeris? Quid? elatus ille levitate, inanique laetitia exultans, & temere geſtiens, nonne tanto miſerior, quanto ſibi videtur beatior? ergo ut hi miſeri, ſic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullae aegritudines exedunt, nullae libidines incitant, nullae futiles laetitiae exultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Ut maris igitur tranquillitas (1) intelligitur, nulla ne minima quidem

(1) *Graeci* ἀπαθεῖς *vocant, quasi dicas impoſſibiles, & imperturbatos, de quibus Plinius haec*: Exit hic ani-

aura fluctus commovente; sic animi quietus, & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moveri queat. Quod si est, qui vim fortunae, qui omnia humana, quae cuique accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat, idemque, si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani voluptate, quid est, cur is non beatus sit: & si haec virtute efficiuntur, quid est, cur virtus ipsa per se non efficiat beatos?

A. Atqui alterum dici non potest, quin ii, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti laetitia efferantur, beati sint (1); itaque id tibi concedo; alterum autem jam integrum non est; superioribus enim disputationibus effectum est, vacare omni animi perturbatione sapientem. M. Nimirum igitur confecta res est; videtur enim ad exitum venisse quaestio. A Propemodum id quidem. M. Verumtamen Mathematicorum iste mos est, non Philosophorum. Nam geometrae cum aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum, quae ante docuerunt, id sumunt pro concesso, & probato, illud modo expli-

---

mi tenor aliquando in rigorem quendam torvitatemque naturae duram & inflexibilem, affectusque humanos adimit, quales ἀπαθεῖς Graeci vocant. *Tales extiterunt Diogenes Cynicus, Pyrron, Heraclitus, & Timon, Diodorus quoque, & Agatarchides tradunt, Aetiopas esse quosdam ἀπαθεῖς, hoc est, absque passione ulla viventes.* Beroald.

(1) *Videtur hic mendum subesse: namque hoc sentit Cic. Alterum negari non potest, quin ii, qui nihil metuant &c. beati sint &c. Quare vel sic legendum videtur:* alterum negari non potest: quin &c. *vel sic,* alterum non dici non potest, quin &c. *quomodo olim edidimus*. Lambin.

explicant, de quo ante nihil scriptum est. Philosophi, quamcumque rem habent in manibus, in eam, quae conveniunt, congerunt omnia; etsi alio loco disputata sunt. Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quaesitum, satisne ad beate vivendum virtus posset, multa diceret? Cui satis esset respondere, se ante docuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset; hoc probato, consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam: & quomodo hoc sit consequens illi, sic illud huic; ut, si beata vita virtute contenta sit; nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum; sed tamen non agunt sic. Nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt; & cum ex eo efficiatur, satis magnam in virtute ad beate vivendum esse vim, nihilo minus hoc agunt separatim; propriis enim & suis argumentis & admonitionibus tractanda quaeque res est, tanta praesertim; cave enim putes, ullam in Philosophia vocem emissam clariorem, ullumve ipse philosophiae promissum uberius, aut majus. Nam quid profitetur? O dii boni! perfecturam se, qui legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam semper armatus; ut omnia praesidia haberet in se bene, beateque vivendi; ut esset semper denique beatus. Sed videro, quid efficiat. Tantisper hoc ipsum magni aestimo, quod pollicetur. Nam Xerses (1) quidem refertus omnibus

(1) *Valerius Maximus lib. IX. Cap.* 1.3. Age, Xerses, opum regiarum ostentatione eximia, eo usque luxuria gaudebat, ut edicto praemium ei proponeret, qui novum voluptatis genus reperisset. *Quod autem hic de Xerse, Theophrastus de cunctis Persarum regibus testatum reliquit.* Θεόφραστος ἐν τῷ πρὸς Κάσανδρον περὶ βασιλείας τοὺς Περσῶν φησὶ βασιλεῖς ὑπὸ τρυφῆς προκηρύττειν τοῖς ἐφευρίσκουσι τινὰ καινὴν ἡδονὴν ἀργυρίου πλῆθος. *Extant apud Athenaeum lib.* IV. Davis.

bus praemiis, donisque fortunae, non equitatu, non pedestribus copiis, non navium multitudine, non infinito pondere auri contentus, praemium proposuit, qui invenisset novam voluptatem. Qua ipse non fuit contentus; neque enim umquam finem inveniet libido. Nos vellem praemio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmius crederemus.

A. Vellem id quidem; sed habeo paullum, quod requiram: ego enim assentior, eorum, quae posuisti, alterum alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur beatam vitam virtute confici; sic, si vita beata in virtute sit, nihil esse, nisi virtutem bonum. Sed Brutus tuus auctore Aristone, & Antiocho non sentit hoc: putat enim etiam, si sit bonum aliquod praeter virtutem. M. Quid igitur? contra Brutumne me dicturum putas? A. Tu vero, ut videtur: nam praefinire non est meum. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. Nam ista mihi & cum Antiocho saepe, & cum Aristone nuper (1), cum Athenis Imperator apud eum diversarer, dissensio fuit: mihi enim non videbatur quisquam esse beatus posse, cum in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis, aut fortunae mala. Dicebantur haec, quae scripsit etiam Antiochus locis pluribus; virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex majore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset; ut vires, ut valetudinem, ut divitias, ut honorem, ut gloriam; quae genere, non numero cernerentur: item beatam vitam, etiam si ex aliqua parte clau-

---

(1) Et cum Aristo. *Sic legendum censet Leon. Malaspina in Emendation. lib. IV. Fuit enim Aristus Antiochi Frater, Itaque paulo ante eadem ratione legendum arbitror;* Sed Brutus tuus auctore Aristo &c. Lambin.

clauderet, tamen ex multo majore parte obtinere nomen suum. Haec nunc enucleare non ita necesse est: quamquam non constantissime dici mihi videntur. Nam & qui beatus est, non intelligo, quid requirat, ut sit beatior (si est enim quod desit, ne beatus quidem est) &, quod ex majori parte unamquamque rem appellari, spectarique dicunt, est ubi id isto modo valeat: cum vero tria genera malorum esse dicant; qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia adversa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus, & confectum doloribus, huic paullumne ad beatam vitam deesse dicemus; non modo ad beatissimam? Hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. Nam cum statuisset verbera, tormenta, cruciatus, patriae eversiones, exilia, orbitates magnam vim habere ad male, misereque vivendum; non est ausus elate, & ample loqui; cum humiliter, demisseque sentiret.

Quam bene, non quaeritur; constanter quidem certe. Itaque mihi placere non solet, consequentia reprehendere, cum prima concesseris. Hic autem, elegantissimus omnium philosophorum, & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cum tria genera dicit bonorum; vexatur autem ab omnibus; primum in eo libro, quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit, in eo etiam putatur dicere in rotam beatam vitam non ascendere. Nusquam id quidem dicit omnino, sed, quae dicit, idem valent. Possum igitur, cui concesserim, in malis esse dolores corporis, in malis fortunae naufragia, huic succensere dicenti, non omnes bonos esse beatos, cum in omnes bonos ea, quae ille in malis numerat, cadere possint? Vexatur idem Theophrastus & libris, & scholis omnium philosophorum, quod in Callisthene suo laudarit illam sententiam.

Vitam

Vitam regit fortuna, non ſapientia. (1)

Negant ab ullo philoſopho quidquam dictum eſſe languidius, recte id quidem; ſed nihil intelligo dici potuiſſe conſtantius. Si enim tot ſunt in corpore bona, tot extra corpus in caſu, atque fortuna, nonne conſentaneum eſt, plus fortunam, quae domina rerum ſit & externarum, & ad corpus pertinentium, quam conſilium valere? An malumus Epicurum imitari? Qui multa praeclare ſaepe dicit: quam enim ſibi conſtanter, convenienterque dicat, non laborat. Laudat tenuem victum; philoſophi id quidem; ſed ſi Socrates, aut Antiſthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem eſſe dixerit. Negat, quemquam jucunde poſſe vivere, niſi idem honeſte, ſapienter, juſteque vivat. Nihil gravius, nihil philoſophia dignius; niſi idem hoc ipſum, honeſte, ſapienter, juſte ad voluptatem referret. Quid melius, quam fortunam exiguam intervenire ſapienti? Sed hoc isne dicit, qui, cum dolorem non modo maximum malum, ſed ſolum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi poſſit doloribus acerrimis, tum cum maxime contra fortunam glorietur? Quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus, Occupavi, inquit, te fortuna, atque coepi, omneſque aditus tuos intercluſi, ut ad me aſpirare non poſſes. Praeclare, ſi Ariſto Chius, aut ſi Stoicus Zeno diceret, qui, niſi quod turpe eſſet, nihil malum duceret. Tu vero, Metrodore, qui omne bonum in viſceribus, medulliſque condideris, & definieris ſummum bonum firma corporis affectione, explorataque

(1) *Graecum verſum, qui hanc ſententiam continet, & quem Theophraſtus mirifice laudabat, videor mihi reperiſſe; hunc enim eſſe puto;* Τυχη τὰ θνητὰ πράγματ' ὐκ εὐβυλία *adverſus quem Plutarchus graviſſimus auctor accurate Commentarium ſcripſit. Propoſito enim illo ſummo ſtudio eius ſententiam conatur refellere.* Victor.

taque ſpe contineri, fortunae aditus intercluſiſti? Quo modo? Iſto enim bono jam expoliari potes.

Atqui his capiuntur imperiti, & propter hujuſmodi ſententias iſtorum hominum eſt multitudo. Acute diſputantis illud eſt, non quid quiſque dicat, ſed quid cuique dicendum ſit, videre. Velut in ea ipſa ſententia, quam in hac diſputatione ſuſcepimus, omnes bonos ſemper beatos volumus eſſe. Quid dicam bonos, perſpicuum eſt; omnibus enim virtutibus inſtructos, & ornatos, tum ſapientes, tum viros bonos dicimus. Videamus, qui dicendi ſint beati. Equidem hos exiſtimo, qui ſint in bonis, nullo adjuncto malo. Nec ulla alia huic verbo, cum beatum dicimus, ſubjecta notio eſt, niſi, ſecretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. Hanc aſſequi virtus, ſi quidquam praeter ipſam boni eſt, non poteſt; aderit enim malorum, ſi mala illa dicimus, turba quaedam, paupertas, ignobilitas, humilitas, ſolitudo, amiſſio ſuorum, graves dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, caecitas, interitus patriae, exilium, ſervitus. Denique in his tot, & tantis, atque etiam quae plura poſſunt accidere, poteſt eſſe ſapiens. Nam haec caſus importat, qui in ſapientem poteſt incurrere. At ſi ea mala ſunt, quis poteſt praeſtare ſapientem ſemper beatum fore, cum vel in omnibus his uno tempore eſſe poſſit? Non igitur facile concedo neque Bruto meo, neque communibus magiſtris, (1) neque veteribus illis, Ariſtoteli, Speuſippo, Xenocrati, Polemoni, ut cum ea, quae ſupra enumeravi, in malis numerent, iidem dicant ſemper beatum eſſe ſapientem. Quod ſi titulus hic delectat inſignis, & pulcher, Pythagora, Socrate, Platone digniſſimus, inducant animum, illa, quorum ſplendore capiuntur,

(1) *Ut Antiocho, Ariſtoni, & aliis, qui fuerant communes doctores M. Bruti & Ciceronis*. Beroald.

tur, vires, valetudinem, pulchritudinem, divitias, honores, opes contemnere, eaque, quae his contraria sint, pro nihilo ducere. Tum poterunt clarissima voce profiteri se, neque fortunae impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaque sibi in sese esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis. Neque hunc & haec loqui, quae sunt magni cujusdam, & alti viri, & eadem, quae vulgus, in malis, & bonis numerare, concedi ullo modo potest (1): qua gloria commotus Epicurus exoritur. Cui etiam, si diis placet, videtur semper sapiens beatus. Hic dignitate hujus sententiae capitur; sed nunquam id diceret, si ipse se audiret; quid est enim quod minus conveniat, quam ut is, qui vel summum vel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, Quam hoc suave est, tum, cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? Non igitur ex singulis vocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate, atque constantia.

A. Adducis me, ut tibi assentiar. Sed tua quoque vide ne desideretur constantia. M. Quonam modo. A. Quia legi tuum nuper quartum de Finibus. In eo mihi videbare, contra Catonem disserens, hoc velle ostendere, quod mihi quidem probatur; inter Zenonem, & Peri-

(1) *Locus, nisi fallor, vitiosus est; non enim de Metrodoro, sed de Aristotele, Speusippo, aliisque proxima verba sunt intelligenda. MS. Petrens. Habet* nam hunc, & haec loqui ---- nullo modo potest. *Ad vocem antepenultimam quod spectat, accedunt Cantabr. & Froben. Omnino Legerem*; namque & haec loqui, quae sunt magni cujusdam, & alti viri, & eadem, quae vulgus in malis, & bonis numerare, concedi nullo modo potest; *ac ita Norvic. cujus auctoritas non videtur repudianda.* Davis.

Peripateticos nihil praeter verborum novitatem interesse. Quod si ita est, quid est causae, quin si Zenonis rationi consentaneum sit, satis magnam vim in virtute esse ad beate vivendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non verba. M. Tu quidem Tabellis (1) obsignatis agis mecum, & testificaris quid dixerim aliquando, aut scripserim. Cum aliis isto modo, qui legibus impositis disputant. Nos in diem vivimus? (2) quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus: itaque soli sumus liberi; verumtamen quoniam de constantia paullo ante diximus, non ego hoc loco id quaerendum puto; verumne sit quod Zenoni placuerit, quodque ejus Auditori, Aristoni, bonum esse solum, quod honestum esset; sed, si ita esset, tum ut hoc totum, beate vivere, in una virtute poneret. Quare demus hoc sane Bruto; ut sit beatus semper sapiens; quam sibi conveniat, ipse viderit. Gloria quidem hujus sententiae, quis est illo viro dignior? non tamen teneamus, ut sit idem beatissimus; etsi Zeno Cittieus, advena quidam, & ignobilis verborum opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam videtur.

Hujus sententiae gravitas a Platonis auctoritate repetatur, apud quem saepe haec oratio usurpata est, ut nihil praeter virtutem diceretur bonum; velut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quaesitum, Archelaum,

(1) *Metaphora ducta a Syngraphis annulo, vel manu signatis, quas in causarum actione proferunt ICti. Videsis Hadr. Junium, & Gilb. Cognatum inter Adag. Erasmi.* Davis.

(2) *Ait se* vivere in diem; *idest tenere tandiù, atque defendere aliquid, dum afferat dies aliquid probabilius; & in* II. *de Orat.* Barbaros in diem vivere, *id est mutare consilia pro tempore.* Camerar.

laum, Perdiccae filium, qui tum fortunatiſſimus habe-retur, nonne beatum putaret? Haud ſcio, inquit; nunquam enim cum eo locutus ſum. Ain tu? an tu aliter id ſcire non potes? nullo modo. Tu igitur ne de Perſarum quidem Rege magno potes dicere, beatus ne ſit? an ego poſsum, cum ignorem, quam ſit doctus, quam vir bonus? Quid? tu in eo ſitam vitam beatam putas? Ita prorſus exiſtimo bonos, beatos; improbos, miſeros. Miſer ergo Archelaus? certe, ſi injuſtus. Videturne omnem hic beatam vitam in una virtute ponere? quid vero in epitaphio? quo modo idem? Nam cui viro inquit, ex ſe ipſo apta ſunt omnia, quae ad beate vivendum ferunt, nec ſuſpenſa aliorum, aut bono caſu, aut contrario pendere ex alterius eventis, & errare coguntur; huic optime vivendi ratio comparata eſt. Hic eſt ille moderatus, hic fortis, hic ſapiens, hic, & naſcentibus, & cadentibus cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit, & obediet praecepto illi veteri:

Neque enim laetabitur umquam, nec maerebit nimis,
Quod ſemper in ſe ipſo omnem ſpem reponet ſui.

Ex hoc igitur Platonis quaſi quodam ſancto, auguſtoque fonte noſtra omnis manabit oratio. Unde igitur rectius ordiri poſsumus, quam a communi parente natura? quae quidquid genuit, non modo animal, ſed etiam quod ita eſset ortum è terra, ut ſtirpibus ſuis niteretur, in ſuo quodque genere perfectum eſse voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea, quae ſunt humiliora, neque ſe tollere a terra altius poſsunt, alia ſemper virent, alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondeſcunt; neque eſt ullum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, & ſuis in quoque ſeminibus incluſis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut baccas, omniaque in omnibus, quantum in ipſis ſit, nulla vi impediente perfecta ſint. Facilius vero etiam in beſtiis,

ftiis, quod his fenfus a natura eft datus, vis ipfius naturae perfpici poteft. Namque alias beftias nantes aquarum incolas effe voluit; alias volucres, coelo frui libero; ferpentes quafdam; quafdam effe gradientes; earum ipfarum partim folivagas, partim congregatas; immanes alias, quafdam autem cicures (1) nonnullas abditas, terraque tectas; atque earum quaeque fuum tenens munus, cum in difparis animantis vitam tranfire non poffit, manet in lege naturae; & ut beftiis aliud alii praecipui a natura datum eft, quod fuum quaeque retinet, nec difcedit ab eo; fic homini multo quiddam praeftantius; etfi praeftantia debent ea dici, quae habent aliquam comparationem. Humanus autem animus, decerptus ex mente divina (2), cum alio nullo, nifi cum ipfo deo, fi hoc fas eft dictu, comparari poteft. Hic igitur, fi eft excultus, & fi ejus acies ita curata eft, ut ne caecetur erroribus; fit perfecta mens, ideft, abfoluta ratio; quod eft idem, virtus. Et fi omne beatum eft, cui nihil deeft, & quod in fuo genere expletum atque cumulatum eft, idque virtutis eft proprium; certe omnes virtutis compotes beati funt. Et hoc quidem mihi cum Bruto convenit, item cum Ariftotele, Xenocrate, Speufippo, Polemone. Sed mihi videntur etiam beatiffimi; quid enim deeft ad beate vivendum ei, qui confidit fuis bonis? aut, qui diffidit, beatus effe qui poteft?

At

(1) *Videtur tranftuliffe Ariftotelis illa ex Polititis*; Τῶν δὲ ζῴων τὰ μὲν αγελαῖα, τὰ δε σποραδικὰ, *&* *paullo poft* Τα μὲν ἥμερα, τὰ δὲ ἄγρια. Urfin.

(2) *Loquitur ex Platonicorum, & Stoicorum fententia, qui humanos animos Dei effe partes ftatuerunt. Hinc fervius ad Virgilii Aenid. VI, 714.* Si anima aeterna eft, & fummi fpiritus pars, qua ratione in corpore non totum videt. Davis.

At diffidat necesse est, qui bona dividit tripertito. Qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunae stabilitate confidere? atqui, nisi stabili, & fixo, & permanente bono, beatus esse nemo potest. Quid igitur ejusmodi istorum est? ut mihi illud Laconis (1) dictum in hos cadere videatur; qui glorianti cuidam mercatori, quod multas naves in omnem oram maritimam dimisisset, Non sanè optabilis ista quidem est, inquit, rudentibus apta fortuna. An dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, quo vita beata complectitur, si id possit amitti? nihil enim interarescere, nihil extingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit; nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit. Volumus enim, eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum atque munitum, non ut parvo metu praeditus sit, sed ut nullo. Ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, sed qui nihil nocet; sic sine metu is habendus est, non qui parva metuit, sed qui omnino metu vacat; quae est enim alia fortitudo, nisi animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore, ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? Atque haec certe non ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. Qui autem illam maxime optatam, & expeditam securitatem (securitatem autem nunc

(1) *Plutarchus dictis Laconicis*; Πρὸς δὲ τὸν μακαρίζοντα Λάμπιν τὸν Αἰγινήτην, διότι ἐδόκει πλυσιώτερος εἶναι ναυκληρία πολλὰ ἔχων, λάκων ἔφη, ὐ προσέχω εὐδαιμονία ἐκ σχοινίων ἀπηρτημένη. *Huius Lampidos & alibi Plutarchus meminit, ut valde divitis. Qui interrogatus aliquando quo pacto divitias peperisset?* Magnas *respondit*, facile; sed minutas maximo cum labore. Alibi λάμπων *legitur. Fit & ab Herodoto mentio Lamponis Aeginetae* Καλλίοπη. Camer.

nunc appello vacuitatem aegritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quae homini accidere possunt, omnia parva ducens, qualem sapientem esse volumus, nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedaemonii Philippo minitanti per literas, se omnia, quae conarentur, prohibiturum, quaesiverunt, num se esset etiam mori prohibiturus: vir is, quem quaerimus, non multo facilius tali animo reperietur, quam civitas universa? quid ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adjuncta, quae sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beate vivendum deesse ei, quem fortitudo ab aegritudine, & a metu vindicet, temperantia tum a libidine avocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? Haec efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata.

Atqui cum perturbationes animi miseram, sedationes autem vitam efficiant beatam; duplexque ratio perturbationis sit, quod aegritudo, & metus in malis opinatis; in bonorum autem errore laetitia gestiens, libidoque versentur; cum haec omnia cum consilio, & ratione pugnent: his tu tam gravibus concitationibus, tamque ipsis inter se dissentientibus, atque distractis, quem vacuum, solutum, liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est: semper igitur sapiens beatus est: atqui etiam omne bonum laetabile est; quod autem laetabile, id praedicandum, & prae se ferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum: si vero gloriosum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honestum; quod bonum igitur, id honestum. At quae isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt. Solum igitur bonum quod honestum. Ex quo efficitur, honesta-

te una vitam contineri beatam. Non sunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet esse miserrimum. An dubitas, quin praestans valetudine, viribus, forma, acerrimis, integerrimisque sensibus, adde etiam, si libet, pernicitatem, & velocitatem, da divitias, honores, imperia, opes, gloriam: si fuerit is, qui haec habet, injustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo: dubitabisne eum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt, quae, qui habeat, miserrimus esse possit? videamus, ne, ut acervus ex sui generis granis, sic beata vita ex suis similibus partibus effici debeat. Quod si ita est: ex bonis, quae sola honesta sunt, efficiendum est beatum; ea mixta ex dissimilibus si erunt, honestum ex his effici nihil poterit; quo detracto, quid poterit beatum intelligi? etenim quidquid est, quod bonum sit, id expetendum est; quod autem expetendum, id certe approbandum; quod vero approbaris, id gratum acceptumque habendum; ergo etiam dignitas ei tribuenda est; quod si ita est, laudabile sit necesse est; bonum igitur omne laudabile; ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bonum. Quod ni ita tenebimus, multa erunt, quae nobis bona dicenda sint.

Omitto divitias; quas, cum quivis, quamvis indignus, habere possit, in bonis non numero; quod enim est bonum, id non quivis habere potest. Omitto nobilitatem, famamque popularem, stultorum, improborumque consensu excitatam. Haec, quae sunt minima, tamen bona dicantur necesse est; candiduli dentes, venusti oculi, color suavis, & ea, quae Anticlea (1) lau-

(1) *Cum Anticlea fuerit Ulyssis mater, ut inter alios docebunt Servius ad Aen. VI., 529. & Scholiastes ad Callimachi Hymn. in Dian. V. 211. Euryclia autem no-*

laudat Ulyssi pedes abluens, lenitudo orationis, mollitudo corporis; ea, si bona ducemus, quid erit in philosophi gravitate, quam in vulgi opinione, stultorumque turba, quod dicatur aut gravius, aut grandius? At enim eadem Stoici praecipua, vel producta dicunt, quae bona isti. Dicant illi quidem; sed his vitam beatam compleri negant; hi autem sine iis esse nullam putant; aut, si sit beata, beatissimam certe negant. Nos autem volumus beatissimam; idque nobis Socratica illa conclusione confirmatur. Sic enim princeps ille philosophiae disserebat. *Qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem; qualis autem ipse homo esset, talem eius esse orationem; orationi autem facta similia, factis vitam*. (1) Affectus autem animi in bono viro laudabilis, & vita igitur laudabilis boni viri, & honesta. Ergo, quoniam laudabilis, ex quibus, bonorum beatam vitam esse, concluditur. Etenim proh deorum atque hominum fidem! parumne cognitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis & otii consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, semper vacare? semper in animo ejus esse placidissimam pacem? Vir igitur temperatus, constans, sine metu, sine aegritudine, sine alacritate ulla, sine libidine, nonne beatus? at semper sapiens talis; semper igitur beatus. Jam vero qui potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quae agit quaeque sentit? refert autem omnia ad beate vivendum; beata igi-

N

---

nomen sit nutricis quae apud Homerum Odyss. T. Ulissi pedes abluit: nonnulli, libris adversantibus, Eurycliam inculcant; alii, μνημονικὸν hic ἁμάρτημα suspicantur. Davis.

(1) *Respicit ad Platonis Lib. III. de Rep. pag.* 438. *Vide & Senecam Epis. CXIV.* Davis.

igitur vita laudabilis; nec quidquam sine virtute laudabile; beata igitur vita virtute conficitur.

Atque hoc sic etiam concluditur. Nec in misera vita quidquam est praedicabile, aut gloriandum; nec in ea, quae nec misera sit, nec beata. Et est in aliqua vita praedicabile aliquid, aut gloriandum, ac prae se ferendum; ut Epiminondas, (1)

Consiliis nostris laus est attonsa Laconum.

ut Africanus,

A sole exoriente, supra Meoti paludes.
Nemo est, qui factis aequiperare queat.

Quod si beata vita glorianda, & praedicanda, & prae se ferenda est; nihil est enim aliud, quod praedicandum, & prae se ferendum sit. Quibus positis intelligis quid sequatur; & quidem nisi ea vita beata est, quae est eadem honesta; sit aliud necesse est melius vita beata; quod enim erit honestum, certe fatebuntur esse melius: ita erit beata vita melius aliquid; quo quid potest dici perversius? quid? cum fatentur satis magnam

---

(1) *Epaminondas Thebanus, non solum belli artibus clarus, sed etiam in liberalibus studiis, & philosophia excellens, elegos quosdam versus scripsit, quibus res a se gestas celebrabat, qui postea in basi statuae, quae ei erecta est, insculpti sunt. Primus erat* Ἡμετέραις βουλαῖς σπάρτα μὲν ἐκείρατο δόξαν, *quem hic Cicero fideliter in Latinum convertit. Graecus est apud Plutarchum in Commentario, cui titulus est, Quod nemo potest iucunde vivere sequens praecepta Epicuri. Integrum Epigramma fuit huiusmodi.*

Ἡμετέραις βουλαῖς Σπάρτα μὲν ἐκείρατο δόξαν
Μεσσήνη δ' ἱερὰ τέκνα χρόνῳ δέχεται
Θῆβαι δ' ὅπλοισι μεγάλη πόλις ἐστεφάνωται
Αὐτόνομος δ' Ἑλλὰς πᾶσ' ἐν ἐλευθερίῃ.

Id exibet Pausanias in Boeot. pag. 565. Davis.

gnam vim esse in vitiis ad miseram vitam, nonne fatendum est, eandem vim in virtute esse ad beatam vitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia. Quo loco quaero, quam vim habeat libra illa Critolai; qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa; tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram, & maria deprimat.

Quid igitur, aut hanc prohibet, aut etiam Xenocratem illum gravissimum philosophorum, exaggerantem tantopere virtutem; & extenuantem caetera, & abiicientem, in virtute non beatam modo vitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem nisi sit, virtutum interitus consequetur. Nam in quem cadit aegritudo, in eundem metum cadere necesse est; est enim metus futurae aegritudinis sollicita expectatio. In quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pavor, ignavia. Ergo ut idem vincatur interdum, nec putet ad se praceptum illud Atrei pertinere.

Proinde ita parent in se vita, ut vinci nesciant.

Hic autem vincetur, ut dixi; nec modo vincetur, sed etiam serviet. At nos virtutem semper liberam volumus, semper invictam. Quae nisi sunt; sublata virtus est. Atqui si in virtute satis est praesidii ad bene vivendum, satis est etiam ad beate, satis est enim certe in virtute, ut fortiter vivamus; si fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re umquam terreamur, semperque simus invicti. Sequitur, ut nihil poeniteat, nihil desit, nihil obstet. Ergo omnia profluenter, absolute, prospere; igitur beate. Satis autem ad fortiter vivendum virtus potest; satis ergo etiam ad beate. Etenim ut stultitia, etsi adepta est quod concupivit, numquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia semper eo contenta est, quod adest, neque eam umquam sui poenitet.

Similemne putas C. Laelii unum Consulatum fuisse & eum quidem cum repulsa (sic cum sapiens, & bonus vir, qualis ille fuit, suffragiis praeteritur, non populus a bono Consule potius, quam ille a vano populo repulsam fert?) sed tamen, utrum malles, te, si potestas esset, semel, ut Laelium, consulem, an ut Cinnam, quater? non dubito, tu quid responsurus sis. Itaque video cui committam. Non quemvis hoc idem interrogarem; responderet enim alius fortasse, se non modo quatuor Consulatus uni anteponere; sed unum diem Cinnae multorum, & clamorum virorum totis aetatibus. Laelius si digito quem attigisset, poenas dedisset; at Cinna, collegae sui, consulis Cn. Octavii, praecidi caput jussit, P. Crassi, L. Caesaris nobilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi, militiaeque cognita, M. Antonii, omnium eloquentissimi, quos ego audierim; C. Caesaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis, suavitatis, leporis. Beatusne igitur, qui hos interfecit? mihi contra non solum eo videtur miser, quod ea fecit; sed etiam quod ita se gessit, ut ea facere ei liceret. Etsi peccare nemini licet. Sed sermonis errore labimur; id enim licere dicimus, quod cuique conceditur: Utrum tandem beatior C. Marius, tum, cum Cimbricae victoriae gloriam cum collega Catulo communicavit, paene altero Laelio, (nam huic illum dico simillimum) an cum civili bello victor, iratus necessariis Catuli deprecantibus non semel respondit, sed saepe, Moriatur? in quo beatior ille, qui huic nefariae voci paruit; quam is, qui tam scelerate imperavit; nam cum accipere, quam facere praestat injuriam; tum morti jam ipsi adventanti paullum procedere obviam, quod fecit Catulus, quam, quod Marius, talis viri interitu sex suos obruere Consulatus, & contaminare extremum tempus aetatis.

Deo-

Duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum V. & XX. natus annos dominatum occupasset. Qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus praeditam, servitute oppressam tenuit civitatem? Atqui de homine a bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse ejus in victu temperantiam, in rebusque gerendis visum acrem, & industrium, eundem tamen maleficum natura, & injustum. Ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus videri necesse est, miserrimum, ea enim ipsa, quae concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat; consequebatur. Qui cum esset bonis parentibus, atque honesto loco natus (etsi quidem alius alio modo tradit) abundaretque aequalium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum, haberet etiam more Graeciae quosdam adolescentes amore conjunctos; credebat eorum nemini; sed iis, quos ex familiis locupletum servos delegaret, quibus nomen servitutis ipse detraxerat, & quibusdam convenis, & feris barbaris corporis custodiam committebat. Ita propter injustam dominatus cupiditatem in carcerem quodammodo ipse se incluserat. Quin etiam ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita sordido, ancillarique artificio regiae virgines, ut tonstriculae, tondebant barbam, & capillum patris. Et tamen ab iis ipsis, cum jam essent adultae, ferrum removit, instituitque, ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurerent (1). Cumque duas uxores haberet, Aristo-

(1) *Inter se discrepant auctores. Cic. Offic. lib.* 11. *cap.* 7. Dionysius cultros metuens tonsorios, candenti carbone sibi adurebat capillum. *Plutarchus in Dione: pag.* 961. Οὐ τῳ γὰρ ἦν ἄπιστος, καὶ πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους ὕποπτος καὶ προβεβλημένος διὰ φόβον ὁ

ristomachem civem suam, Doridem autem Locrensem: sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia specularetur, & perscrutaretur ante. Et cum fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, ejusque fossae transitum ponticulo ligneo conjunxisset: eum ipsum cum fores cubiculi clauserat, detorquebat. Idemque cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. Atque is cum pila ludere vellet (studiose enim id factitabat) tunicamque poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris jocans dixisset; Huic quidem certe vitam tuam committis, arrisissetque adolescens, utrumque jussit interfici: alterum, quia viam demonstravisset interimendi sui; alterum, quia id dictum risu approbavisset. Atque eo facto sic doluit, ut nihil gravius tulerit in vita: quem enim vehementer amarat occiderat. Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. Cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum. Quamquam hic quidem tyrannus ipse iudicavit, (1) quam esset beatus.

Nam cum quidam ex ejus assentatoribus (2) Damocles commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam aedium regiarum; negaretque umquam beatiorem quemquam

---

πρεσβύτερος Διονύσιος, ὥστε μεδὲ τῆς κεφαλῆς τὰς τρίχας ἀφελεῖν κυρικαῖς μαχαίραις, ἀλλὰ τῶν πλαστῶν τις ἐπιφοιτῶν ἀνθρακι τὴν κόμην περιέκαιεν. *Insignis huiusce differentiae meminerunt Diodorus Siculus. Bibl. lib. XX. & Valerius Maximus lib. IX.* Davis.

(1) *Sententia, & ratio magno argumento sunt hic legendum esse* indicavit.

(2) *Ad hanc Historiam respicit Horatius lib. III. Od. I.*

quam fuisse: Visne igitur, inquit, o Damocle, quoniam haec te vita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? Cum se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto; abacosque complures ornavit argento, auroque caelato. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos jussit consistere, eosque nutum illius intuentis diligenter ministrare. Aderant unguenta, coronae, incendebantur odores: mensae conquisitissimis epulis extruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu, fulgentem gladium e lacunari seta equina aptum, dimitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos administratores aspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: jam ipsae defluebant coronae; denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysius nihil esse ei beatum, cui semper aliquid terroris impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad justitiam remigraret, civibusque libertatem & jura redderet: iis enim se adolescens improvida aetate irretierat erratis, eaque commiserat, ut salvus esse non posset, si sanus esse coepisset.

Quantopere vero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declaravit in Pythagoreis duobus illis (1), quorum cum alterum vadem mortis accepisset; alter, ut vadem suum liberaret, praesto fuisset ad horam mortis destinatam. Utinam ego, inquit, tertius vobis amicus ascriberer! Quam huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate victus ser-

---

(1) *Damonem & Phintiam significat; Historiam late refert Noster Offic. lib. III. cap.* 10.

ſermone omnino familiari! homini praeſertim docto a puero, & artibus ingenuis erudito. Muſicorum vero perſtudioſum, poetam etiam tragicum; (1) quam bonum nihil ad rem: in hoc enim genere neſcio quo pacto magis, quam in aliis, ſuum cuique pulchrum eſt; ad hac neminem cognovi poetam, (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui ſibi non optimus videretur (2). Sic ſe res habet, Te tua, me delectant mea. Sed ut ad Dionyſium redeamus, omni cultu, & victu humano carebat; vivebat cum fugitivis, cum facinoroſis, cum barbaris (3); neminem, qui aut libertate dignus eſſet, aut vellet omnino liber eſſe, ſibi amicum arbitrabatur. Non ego jam cum hujus vita, qua terrius, miſerius, deteſtabilius excogitare nihil poſſum, Platonis, aut Archytae vitam comparabo, doctorum hominum, & plane ſapientium.

Ex

---

(1) *Tragoedias ſcripſiſſe Dionyſium his verbis teſtatur Aelianus V. H. lib. XIII. cap.* 18. Διονύσιος ὁ τῆς Σικελιας, τραγωδίαν μὲν ἠσπάζετο και ἐπήνει, καὶ οὖν και δράματα ἐξεπόνησε τραγικά Αλλοτριως δὲ πρὸς τὴν κωμῳδιαν διέκειτο, ὅτι οὐκ ἦν φιλόγελως. *Falſus igitur eſt Suidas, qui tradit eum ſcripſiſſe* Τραγωδιας και κωμωδιας. *Plura veterum teſtimonia ſuppeditabunt Joan. Scheſſerus & Joach. Kuhnius*. Davis.

(2) *Ariſtoteles lib. IV. Eth.* Πάντες γὰρ ἀγαπωσι τὰ αὐτῶν ὥσπερ οἱ γονεῖς, καὶ οἱ ποιηταὶ. *Urſin.*

(3) *Hoc Athenaeus lib. VI. de Dionyſio, & Philippo traditum refert, utrumque honeſtorum hominum conſuetudinem refugiſſe, & delectatum fuiſſe nihili, ac futilibus, & ſcurris, ac aſſentatoribus: quin etiam cupide utrumque ſublevaſſe eos, qui patrimonia ebrietate, & alea abſumpſiſſent*. Camer.

Ex eadem urbe humilem homunculum a pulvere (1), & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. Cujus ego Quaestor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum undique, & vestitum vepribus, & dumetis indagavi sepulcrum; tenebam enim quosdam senariolos, quos in ejus monumento esse inscriptos acceperam; qui declarabant in summo sepulchro sphaeram esse positam cum cylindro. Ego autem cum omnia collustrarem oculis (est enim ad portas Agragianas (2) magna frequentia sepulcrorum) animadverti columellam non multum e dumis eminentem: in qua inerat sphaerae figura, & cylindri. Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum), dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quaererem) Immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quo cum patefactus esset aditus, ad adversam ba-

---

(1) *Pulverem geometricum significat, quo machinarii commentatores, & geometriae disciplinae scientes varias formas, figurasque describunt? De Archimede memoriae proditum est, interfectum esse, dum intentus formis est, quas in pulvere descripserat. Plutarchus quoque auctor est, regiam Dionysii pulverulentam fuisse, ob eorum multitudinem, qui geometricas in pulvere figuras describebant. Radium vero virgam dici, qua geometrae lineas formant, indicantque, nemo vel mediocriter doctus ignorat, qui illud Virgilianum, vel tantum legerit.*

Describsit radio totum, qui gentibus orbem. Beroald.

(2) Ακράγας *est Graecis Urbis nomen, a fluvio, quo & Virgilius usus*: Arduus inde Agragas &c. *Forma autem Latina dixere* Agrigentum, *unde* Agrigentinus; *sed & a Graeco* Ακραγαντῖνος *fit; de hac igitur forma quaerendum diligentius. Significari enim puto portas, qua Agrigentum petentes tendere solebant.* Camer.

basim accessimus, apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum, dimidiatis fere. Ita nobilissima Graeciae civitas, quondam vero etiam doctissima, sui civis unius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat unde aberravit oratio. Quis est enim omnium, qui modo cum musis, idest, cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quam illum tyrannum? Si vitae modum actionemque quaerimus: alterius mens rationibus agitandis exquirendisque alebatur, cum oblectatione solertiae; qui est unus suavissimus pastus animorum; alterius caede, & injuriis cum & diurno, & & nocturno metu. Age confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram: quae regna, quas opes studiis eorum, & delectationibus antepones? Etenim quae pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quaeris, optimum. Quid est autem in homine sagaci, ac bona mente melius? Ejus bono fruendum est igitur, si beati esse volumus: bonum autem mentis est virtus: ergo hac beatam vitam contineri necesse est. Hinc omnia, quae pulchra, honesta, praeclara sunt, ut supra dixi, sed dicendum illud idem paullo uberius videtur; plena gaudiorum sunt. Ex perpetuis autem plenisque gaudiis cum perspicuum sit vitam beatam existere, sequitur ut ea existat ex honestate.

Sed, ne verbis solum attingamus ea, quae volumus ostendere, proponenda quaedam quasi moventia sunt, quae nos magis ad cognitionem, intelligentiamque convertant. Sumatur enim nobis quidam praestans vir optimis artibus, isque animo parumper, & cogitatione fingatur. Primum ingenio eximio sit, necesse est; tardis, enim mentibus virtus non facile committitur (1) dein-

(1) *Manuscripti codices (ut arbitror) melius &*

deinde ad investigandam veritatem studio incitato. Ex quo triplex ille animi foetus existet, unus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturae; alter in descriptione expetendarum fugiendarumve rerum; tertius in judicando, quid cuique rei sit consequens, quid repugnans; in quo inest omnis tum subtilitas disserendi tum veritas judicandi. Quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum cum his habitantem, pernoctantemque curis? Ut cum totius mundi (1) motus conversionesque perspexerit, sideraque viderit innumerabilia coelo inhaerentia cum ejus ipsius motu congruere certis infixa sedibus? Septem alia suos quaeque tenere cursus, multum inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum vagi motus, rata tamen & certa sui cursus spatia definiant? Horum nimirum aspectus impulit illos veteres, & admonuit, ut plura quaererent. Inde est indagatio nata initiorum, & tanquam seminum, unde essent omnia orta, generata, concreta; quaeque cujusque generis, vel inanimi, vel animantis, vel muti, vel loquentis origo, quae vita, qui interitus, quaeque ex alio in aliud vicissitudo, atque mutatio; unde terra, & quibus librata ponderibus, quibus cavernis maria sustineat; in qua omnia delata gravitate medium mundi locum semper expetant, qui est idem infimus in rotundo.

Haec tractanti animo, & noctes & dies cogitanti, existit illa a Deo Delphis praecepta cognitio, ut ipsa se mens cognoscat, conjunctamque cum divina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur; ipsa enim

---

elegantius habent, *pro* committitur, Comitatur; *id est tardorum ingeniorum raro virtus comes est*, *atque ea sectatur*. Camer.

(1) *Mundus hoc in loco Coelum denotat*; *nam terram immotam stare censebant plerique veterum*. Davis.

enim cogitatio de vi, & natura deorum studium incendit illius aeternitatis imitandae, neque se in brevitate vitae collocatam putat, cum rerum causas alias ex aliis aptas, & necessitate nexas videt. Quibus ab aeterno tempore fluentibus in aeternum ratio tamen, mensque, moderatur. Haec ille intuens, atque suspiciens, vel potius omnes partes, orasque circumspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & citeriora considerat? Hinc illa cognitio virtutis exsistit, efflorescunt genera, partesque virtutum; invenitur, quid sit, quod natura spectet extremum in bonis, quod in malis ultimum, quo referenda sint officia, quae degendae aetatis ratio diligenda. Quibus & talibus rebus exquisitis, hoc vel maxime efficitur, quod hac disputatione agitamus, ut virtus ad beate vivendum sit se ipsa contenta. Sequitur tertia, quae per omnes partes sapientiae manat, & funditur, quae rem definit, genera dispertit, sequentia adjungit, perfecta concludit, vera & falsa dijudicat, disserendi ratio, & scientia. Ex qua cum summa utilitas exsistit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio, & digna sapientia. Sed haec otii. Transeat idem iste sapiens ad Rempublicam tuendam; quid eo possit esse praestantius, cum contineri prudentia utilitatem civium cernat, justitia nihil in suam domum inde derivet, reliquis utatur tot tamque variis virtutibus? Adjunge fructum amicitiarum (1); in quo doctis positum est cum consilium omnis vitae consentiens, & paene conspirans, tum summa jucunditas e quotidiano cultu, atque victu. Quid haec tandem vita desiderat, quo sit beatior? cui refertae tot, tantisque gaudiis, fortuna ipsa

(1) *De hoc longa est disputatio apud Arist. lib. IX. Ethicorum*. A. Manut.

ipſa cedat neceſſe eſt, quod ſi gaudere talibus bonis animi, ideſt virtutibus, beatum eſt, omneſque ſapientes iis gaudiis perfruuntur; omnes eos confiteri beatos eſſe neceſſe eſt.

A. Etiamne in cruciatu, atque tormentis? M. An tu me in viola putabas aut in roſa dicere? an Epicuro, qui tantummodo induit perſonam Philoſophi, & ſibi ipſe hoc nomen inſcripſit, dicere licebit; quod quidem, ut habet ſe res, me tamen plaudente dicit, nullum ſapienti eſſe tempus, etſi uratur, torqueatur, ſecetur, quin poſſit exclamare, Quam pro nihilo puto! cum praeſertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate; haec noſtra honeſta turpia irrideat, dicatque nos in vocibus occupatos inanes ſonos fundere, neque quidquam ad nos pertinere, niſi quod aut leve, aut aſperum in corpore ſentiatur. Huic ergo, ut dixi, non multum differenti a judicio ferarum, oblivisci licebit ſui? & tum fortunam contemnere, cum ſit omne & bonum ejus, & malum in poteſtate fortunae: tum dicere ſe beatum in ſummo cruciatu, atque tormentis, cum conſtituerit non modo ſummum malum eſſe dolorem, ſed etiam ſolum? Nec vero illa ſibi remedia comparavit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem, conſuetudinemque patiendi, praecepta fortitudinis, duritiam virilem: ſed una ſe dicit recordatione acquieſcere praeteritarum voluptatum: ut ſi quis aeſtuans, cum vim caloris non facile patiatur, recordari velit, ſe aliquando in Arpinati noſtro gelidis fluminibus circumfuſum fuiſſe; non enim video, quo modo ſedare poſſint mala praeſentia praeteritae voluptates. Sed cum is dicat ſemper beatum eſſe ſapientem, cui dicere hoc, ſi ſibi conſtare vellet, non liceret: quidnam faciendum eſt iis, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honeſtate careat, exiſtimant?

me

me quidem auctore etiam Peripatetici, veteresque Academici balbutire desinant aliquando, aperteque, & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram.

Sint enim tria genera bonorum, ut jam a laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quam soleo, intelligo, recedamus; sint sanè illa genera bonorum; dum corporis, & externa jaceant humi, & tantummodo, quia sumenda sunt, appellentur bona; alia autem divina illa longe, lateque se pandant, coelumque contingant, ut ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo, & non beatissimum etiam dixerim? dolorem vero sapiens extimescet? is enim huic maximae sententiae repugnat. Nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contraque aegritudinem, & reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati, & parati: dolor esse videtur acerrimus virtuti adversarius; is ardentes faces intentat; is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debellaturum minatur. Huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis, & constantis viri vita cedet? quam turpe? o dii boni! Pueri Spartiatae non ingemiscunt verberum dolore laniati. Adolescentium greges Lacedaemone vidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu denique ut exanimarentur, priusquam se victos faterentur. Quae barbaria India vastior, aut agrestior? in ea tamen gente primum ii, qui sapientes habentur, nudi aetatem agunt & Caucasi nives, hiemalemque vim perferunt sine dolore; cumque ad flammam se applicaverint, sine gemitu aduruntur. Mulieres vero in India, cum est cujusque earum vir mortuus, in certamen, judiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit: plures enim singulis solent esse nuptae. Quae est victrix, ea laeta prosequentibus suis, una cùm viro

ro in rogum imponitur; illa victa, moesta discedit. Numquam naturam mos vinceret; est enim ea semper invicta. Sed nos umbris, deliciis, otio, languore, desidia animum infecimus; opinionibus, maloque more delinitum mollivimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutae mentes pravitatis erroribus, quamvis carnificinam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, poenam nullam recusent. De hominibus loquor: quid bestiae? non frigus, non famem, non montivagos, atque silvestres cursus, lustrationesque patiuntur? non pro suo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? omitto, quae perferant, quaeque patiantur ambitiosi honoris causa; laudis studiosi, gloriae gratia; amore incensi, cupiditatis. Plena vita exemplorum est.

Sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, unde deflexit. Dabit, dabit, inquam, se in tormenta vita beata: nec justitiam, temperantiam, in primisque fortitudinem, magnitudinem animi, patientia prosecuta, cum tortoris os viderit, consistet: virtutibusque omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis resistet extra fores (ut ante dixi) limenque carceris: quid enim ea foedius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen (1) fieri nullo pacto potest: nec enim virtutes sine beata vita cohaerere possunt, nec illa sine virtutibus. Itaque eam tergiversari non sinent, secumque rapient ad quemcunque ipsae dolorem, cruciatumque ducentur: sapientis est

(1) *Similiter quidem, & alibi reperitur haec particula id est ἀνακολούθως, cum soleat respondere ad quamvis, etsi, quamquam: ut sit* [illegible] *adversativae conditionis*, Camer.

eſt enim proprium, nihil, quod poenitere poſſit, facere, nihil invitum; ſplendide, conſtanter, graviter, honeſte omnia, nihil ita expectare, quaſi certo futurum; nihil, cum acciderit, admirari, ut inopinatum, ac novum accidiſſe videatur; omnia ad ſuum arbitrium referre; ſuis ſtare judiciis. Quo quid ſit beatius. Mihi certe in mentem venire non poteſt. Stoicorum quidem facilis concluſio eſt. Qui cum finem bonorum eſſe ſenſerint, congruere naturae, cumque ea convenienter vivere; cum id ſit in ſapiente ſitum; non officio ſolum, verum etiam poteſtate, ſequatur neceſſe eſt, ut cujus in poteſtate ſummum bonum, in ejuſdem vita beata ſit. Ita ſit ſemper vita beata ſapientis. Habes, quae fortiſſime de beata vita dici putem, &, quo modo nunc eſt, niſi quid tu melius attuleris, etiam veriſſime.

A. Melius quidem afferre nihil poſſum; ſed a te impetrarim libenter, niſi moleſtum ſit, quoniam te nulla vincula impediunt ullius certae diſciplinae, libaſque ex omnibus quodcumque te maxime ſpecie veritatis movet; quod paullo ante Peripateticos, veteremque Academiam hortari videbare, ut ſine retractatione libere dicere auderent, ſapientes eſſe ſemper beatiſſimos, id velim audire, quemadmodum his putes conſentaneum eſſe id dicere, multa enim a te contra iſtam ſententiam dicta ſunt, & Stoicorum ratione concluſa. M. Utamur igitur libertate; qua nobis ſolis in philoſophia licet uti; quorum oratio nihil ipſa judicat, ſed habetur in omnes partes, ut ab aliis poſſit ipſa per ſe nullius auctoritate adjuncta, judicari. Et quoniam videris hoc velle, ut, quaecumque diſſentientium philoſophorum ſententia de finibus ſit, tamen virtus ſatis habeat ad vitam beatam praeſidii; quod quidem Carneadem diſputare ſolitum accepimus, ſed is, ut contra Stoicos, quod ſtudioſiſſime ſemper refellebat,

& contra quorum disciplinam ingenium ejus exarserat, nos illud quidem cum pace agemus. Si enim Stoici fines bonorum recte posuerunt; confecta res est; necesse est semper beatum esse sapientem. Sed quaeramus unamquamque reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc praeclarum quasi decretum beatae vitae possit omnium sententiis, & disciplinis convenire.

Sunt autem hae de finibus, ut opinor, retentae, defensaeque sententiae: primum simplices quatuor. Nihil bonum, nisi honestum, ut Stoici; Nihil bonum, nisi voluptatem, ut Epicurus; Nihil bonum, nisi vacuitatem (1) ut Hieronymus; Nihil bonum, nisi naturae primis bonis aut omnibus, aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos disserebat. Haec igitur simplicia: Illa mixta. Tria genera bonorum maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici; nec multo, veteres Academici secus. Voluptatem cum honestate Dinomachus, & Callipho copulavit. Indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adjunxit. Hae sunt sententiae, quae stabilitatis aliquid habeant: nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumque aliorum evanuerunt. Hi quid possint obtinere, videamus, omissis Stoicis: quorum satis videor defendisse sententiam. Et Peripateticorum quidem explicata causa est; praeter Theophrastum, &, si qui illum secuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant. Reliquis quidem licet facere, quod ferè faciunt, ut gravitatem, dignitatemque virtutis exaggerent. Quam cum

(1) *Doloris nimirum Lactantius Div. Iustit. Lib. III. Cap.* 7. Summum bonum posuit Hieronymus in non dolendo. *Clemens Alexandrinus Strom. Lib. II.* Ὅ τε Ἱερώνυμος ὁ Περιπατετικὸς τέλος μὲν εἶναι τὸ ἀοχλήτως ζῆν. *Vide & Ciceronem de Fin. Lib. II. Cap.* 2, *ac Tusc. Lib. II.* Davis.

ad coelum extulerint, quod facere eloquentes homines copiose solent; reliqua ex collatione facile est conterere, atque contemnere; nec enim licet iis, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare, eos esse beatos, qui illam adepti sunt. Quamquam enim sint in quibusdam malis, tamen hoc nomen beati longe, & late patet.

Nam ut quaestuosa mercatura, fructuosa aratio dicitur; non si altera semper omni danno, altera omnis tempestatis calamitate semper vacet; sed si multo majore ex parte extat in utraque felicitas; sic vita, non solum si undique referta bonis est, sed si multo majore, & graviore ex parte bona propendent, beata recte dici potest. Sequetur igitur bonorum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem, cumque ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. Eadem Calliphontis erit, Diodorique sententia; quorum uterque honestatem sic complectitur, ut omnia, quae sine ea sint, longe, & retro ponenda censeat. Reliqui habere se videntur angustius; enatant tamen, Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui desertum illum Carneadem curent defendere; nemo est enim qui eorum bonorum animum non putet judicem, eumque condocefaciat, ut ea, quae bona malave videantur possit contemnere. Nam quae tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis causa, & hercle omnium reliquorum; quis enim parum est contra mortem aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem voluptarium dicimus. Quid? is tibi mortemne videtur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat; maximisque doloribus affectus, eos ipsos inventorum suorum memoria, & recordatione confu-

tat

tat (1): nec haec sic agit, ut ex tempore quasi effutire videatur; de morte enim ita sentit, ut, dissoluto animante, sensum extinctum putet (2): quod autem sensu careat, nihil ad nos id judicet pertinere. Item de dolore certa habet quae sequatur? quorum magnitudinem brevitate consolatur, longinquitatem levitate. Quid tandem? isti grandiloqui contra haec duo, quae maxime angunt, melius se habent, quam Epicurus? an ad caetera, quae mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philosophi satis parati videntur? quis non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam philosophorum.

Hic vero ipse quam parvo est contentus? nemo de tenui victu plura dixit; etenim quae res pecuniae cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiae suppetant, cum procul ab iis omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desideret, vel potius curet omnino? An Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere; nostrates philosophi facere non poterunt? Illius epistola fertur his verbis: Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictui est Scythicum tegmen, calciamentum, solorum callum; cubile, terra; pulpamentum fames; lacte, caseo, carne vescor. Quare ut ad quietum me licet venias. Munera autem ista quibus es delectatus, vel civibus tuis, vel diis immortalibus dona. Omnes ferè philosophi omnium disciplinarum, nisi quos a recta ratione natura

vi-

(1) *Respicit Cicero ad Epicuri Epistolam de qua Diogenes Laertius Lib. X. pag. 172. Et Nester de Fin. Lib. II. Cap. 30.* Davis.

(2) *Epicurus apud Diogenem Laertium Lib. X.* Τὸ φρικωδέστατον οὖν τῶν κακῶν ὁ θάνατος, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· ἐπειδήπερ ὅταν μὲν ἡμεῖς ὦμεν, ὁ θάνατος οὐ πάρεστιν. ὅταν δὲ ὁ θάνατος παρῇ, τοθ' ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν. Davis.

vitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cum magna vis auri argentique ferretur, Quam multa non desidero! (1) inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quae erat pecunia temporibus illis, Athenis praesertim, maxima; adduxit legatos ad cenam in Academiam; iis apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. Cum postridie rogarent eum, cui numerari juberet; Quid? vos hesterna, inquit, cenula non intellexistis, me pecunia non egere? quod cum tristiores vidisset, XXX. minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur. At vero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret si quid sibi opus esset, Nunc quidem paullum, inquit, a sole absis, offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto Regem Persarum vita, fortunaque superaret. Sibi nihil deesse; illi nihil satis umquam fore; se ejus voluptates non desiderare, quibus nunquam satiari ille posset; suas eum consequi nullo modo posse.

Vides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diviserit, non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen: partim esse naturales & necessarias, partim naturales, & non necessarias, partim neutrum: necessarias satiari posse paene nihilo: divitias enim naturae parabiles esse. Secundum autem genus cupiditatum, nec ad potiendum difficile censet, nec vero ad carendum. Tertias, quod essent plane inanes, neque necessitatem modo, sed ne naturam quidem attingerent, funditus eijciendas putavit. Hoc loco multa ab Epicureis disputantur, eaeque voluptates sigillatim extenuantur: quarum genera non contemnunt; quaerunt tamen copiam; nam & obscoenas

(1) *Respicit ad Socratis illud, quod refert Diogenes,* πόσων ἐγὼ χρεῖαν οὐκ ἔχω, Ursin.

tias voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio sitas esse dicunt: easque, si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine; sed forma, aetate, figura metiendas putant; ab iisque abstinere minime esse difficile, si aut valetudo, aut officium, aut fama postulet; omninoque genus hoc voluptatum optabile esse; si non obsit; prodesse numquam. Totumque hoc de voluptate sic ille praecepit, ut voluptatem ipsam per se, quia voluptas sit, semper optandam, expetendamque putet; eademque ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum: itaque hac usurum compensatione sapientem, ut voluptatem fugiat; si ea majorem dolorem effectura sit: & dolorem suscipiet majorem efficientem voluptatem; omniaque jucunda, quanquam sensu corporis judicentur, ad animum referri tamen. Quocirca corpus gaudere tamdiu, dum praesentem sentiret voluptatem: animum & praesentem percipere pariter cum corpore, & prospicere venientem, nec praeteritam praeterfluere sinere: ita perpetuas, & contextas voluptates in sapiente fore semper, cum expectatio speratarum voluptatum perceptarum memoria jungeretur. Atque iis similia ad victum etiam transferuntur, extenuanturque magnificentia, & sumptus epularum, quod parvo cultu natura contenta sit.

Etenim quis hoc non videt, desideriis ista condiri omnia? Darius in fuga, cum aquam turbidam, & cadaveribus inquinatam bibisset, negavit umquam se bibisse jucundius. Numquam videlicet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolemaeus ederat: cui cum peragranti Aegyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane jucundius. Socratem ferunt, cum usque ad vesperum contentius ambularet, quaesitumque esset ex eo, quare id faceret; respondisse, se, quo melius coenaret, obsonare

ambulando famam. Quid? victum Lacedaemoniorum in Phiditiis nonne videmus? Ubi cum tyrannus coenavisset Dionysius, negavit se jure illo nigro, quod coenae caput erat, delectatum (1). Tum is, qui illa coxerat, minime mirum, condimenta enim defuerunt. Quae tandem, inquit ille? Labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis. His enim rebus Lacedaemoniorum epulae condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestiis intelligi potest, quae, ut quidquid objectum est, quod modo a natura non sit alienum, eo contentae non quaerunt amplius. Civitates quaedam universae, more doctae, parsimonia delectantur, ut de Lacedaemoniis paullo ante diximus. Persarum a Xenophonte victus exponitur; quos negat ad panem adhibere quidquam, praeter nasturtium. Quamquam, si quaedam etiam suaviora natura desideret, quam multa ex terra, arboribusque gignuntur cum copia facili, tum suavitate praestantia? Adde siccitatem, quae consequitur hanc continentiam in victu; adde integritatem valetudinis. Confer sudantes, ructantes, refertos epulis, tanquam opimos boves: tum intelliges, qui voluptatem maxime sequantur, eos minime consequi; jucunditatemque victus esse in desiderio, non in satietate.

Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem civitatis, ferunt, cum coenavisset apud Platonem, eoque convivio admodum delectatus esset, vidissetque eum postridie, dixisse; Vestrae quidem coenae non solum in praesentia, sed etiam postero die jucundae sunt. Quid, quod ne mente quidem recte uti possumus multo cibo, & potione completi? Est praeclara epistola Platonis ad Dionis propinquos; in qua scriptum est his fere verbis: Quo cum venissem, vita illa

(1) *Plutarchus in Lycurgo* Ursin.

illa beata, quae ferebatur, plena Italicarum, Siracusanarumque mensarum; nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri; nec umquam pernoctare solum; caeteraque, quae comitantur huic vitae, in qua sapiens nemo efficietur umquam, moderatus vero multo minus. Quae enim natura tam mirabiliter temperari potest? Quomodo igitur jucunda vita potest esse, a qua absit prudentia? Absit moderatio? Ex quo Sardanapali opulentissimi Syriae Regis (1) error agnoscitur; qui incidi jussit in busto:

Haec habeo, quae edi, quaeque exsaturata libido
Hausit: at illa iacent multa, & praeclara relicta.

Quid aliud, inquit, Aristoteles, in bovis, non in Regis sepulchro inscriberes? haec habere se mortuum dicit, quae ne vivus quidem diutius habebat, quam fruebatur. Cur igitur divitiae desiderentur? Aut ubi paupertas beatos esse non sinit? Signis credo, tabulis, ludis. Si quis est, qui his delectetur; nonne melius tenues homines fruuntur, quam illi, qui his abundant? Est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia. Quae qui privati habent, nec tam multa, & raro vident, cum in sua rura venerunt. Quos tamen pungit aliquid, cum, illa unde habeant, recordantur. Dies deficiet, si velim paupertatis caussam defendere; aperta enim res est; & quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam parvis rebus egeat, quam vilibus.

Num igitur ignobilitas aut humilitas, aut etiam popularis offensio sapientem beatum esse prohibebit? Vide, ne plus commendatio in vulgus, & haec, quae expe-

(1) *Scribendum* Assyriae. *Atque hoc ipsum Epigramma quod refert Cicero* Ἀσσυρίοις γράμμασιν *scriptum fuisse Graeci scriptores tradunt.* Ursin.

expetitur, gloria molestiae habeat, quam voluptatis. Leviculus sane noster Demosthenes, qui illo susurro, delectari se dicebat aquam ferentis mulierculae, ut mos in Graecia est, insusurrantisque alteri: Hic est ille Demosthenes. Quid hoc levius? At quantus orator? Sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipse secum. Intelligendum est igitur nec gloriam popularem ipsam per se expetendam, nec ignobilitatem extimescendam. Veni inquit Athenas Democritus; neque me quisquam agnovit. Constantem hominem & gravem! qui glorietur, gloria se abfuisse. An tibicines, iique, qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbitrio cantus, numerosque moderantur? vir sapiens multo arte majore praeditus, non quid verissimum sit, sed quid velit vulgus, exquiret? An quidquam stultius, quam quos singulos, sicut operarios, barbarosque contemnas, eos aliquid putare esse universos? ille vero nostras ambitiones, levitatesque contemnet, honoresque populi, etiam ultro delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, antequam poenitere coepit, contemnere. Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro: Universos ait Ephesios morte mulctandos, quod, cum civitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt, Nemo de nobis unus excellat (1) sin, quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit. An hoc non ita sit omni in populo? nonne omnem exuperantiam virtutis oderunt? Quid? Aristides (malo enim Graecorum, quam nostra proferre) nonne ob eam causam expulsus est patria, quod praeter modum justus esset? Quantis igitur molestiis vacant, qui nihil omnino cum po-

(1) *Graeca verba, quae Heraclitus pronuntiavit recitat Strabo lib. XIV. Atque eadem fere leguntur in vita Heracliti apud Laertium.* Victor.

populo contrahunt? Quid est enim dulcius otio literato! Iis dico literis, quibus infinitatem rerum, atque naturae, & in hoc ipso mundo coelum, terras, maria cognoscimus.

Contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? Exilium, credo; quod in maximis malis ducitur. Id si propter alienam, & offensam populi voluntatem malum est; quam sit ea contemnenda, paullo ante dictum est. Sit abesse patria miserum est, plenae miserorum provinciae sunt, ex quibus admodum pauci in patriam revertuntur. At mulctantur bonis exules. Quid tum? Parumne multa de toleranda paupertate dicuntur? Jam vero exilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis quaerimus, quantum demum a perpetua peregrinatione differt? In qua aetates suas philosophi nobilissimi consumpserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacides, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleantes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panaetius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Possidonius, innumerabiles alii; qui semel egressi, numquam domum revertere. At enim sine ignominia afficere sapientem (1); de sapiente enim est haec omnis oratio; cui jure id accidere non possit; nam jure exulantem consolari non oportet. Postremo ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quae sequuntur in vita, ut, quocumque haec loco suppeditetur, ibi beate queant vivere. Itaque ad omnem rationem Teucri vox accomodari potest.

Pa-

(1) *Hic mendum subesse constat, fortasse ita restitui possit*. At enim non erit sine ignominia; ignominia afficere poterit sapientem? *sententia certe haec videtur*. P. Manut.

Patria est, ubicumque est bene.

Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem se esse diceret, Mundanum inquit; totius enim mundi se incolam, & civem arbitrabatur (1). Quid T. Albutius? Nonne animo aequissimo Athenis exul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in Republica quiescens, Epicuri legibus paruisset. Qui enim beatior Epicurus, quod in patria vivebat, quam Metrodorus, quod Athenis? Aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? Quanti vero ista civitas (2) aestimanda est, ex qua boni, sapientesque pelluntur? Demaratus quidem Tarquinii Regis nostri pater, tyrannum Cypselum quod ferre non poterat, fugit Tarquinios Corinto, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreavit. Num stulte antepofuit exilii libertatem domesticae servituti?

Jam vero motus animi; solicitudines; aegritudinesque oblivione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. Non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem; quia semper sit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod quaerimus, ut sapiens semper beatus sit. Etiàmne; si sensibus carebit oculorum, si aurium? Etiam; nam ista ipsa contemnit. Primum enim, horribilis ista caecitas quibus tandem caret voluptatibus? cum quidem

---

(1) *Historiam sic refert Plutarchus* περι Φυγῆς *Tom. II. pag.* 600. Ο δὲ Σωκρὲτης βέλτιον, οὐκ Αθηναι☉ ὐδὲ Ελλην, *αλλὰ κόσμιος εἶναι* φήτας. Davis.

(2) *Quidam Romam intelligunt, ego Athenas; in qua urbe Socrates damnatus. Aristoteles ne damnaretur fugit, Themistocles, Aristides, Alcibiades, aliique complures clarissimi expulsi sunt, in qua civitate oppressis virtutes invidia.* Beroald.

dem etiam disputent, caeteras voluptates in ipsis habitare sensibus; quae autem aspectu percipiantur, ea non versari in oculorum ulla jucunditate: ut ea, quae gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, ubi sentimus, parte versentur, in oculis tale nihil fit. Animus accipit, quae videmus. Animo autem multis modis, variisque delectari licet, etiam si non adhibeatur aspectus. Loquor autem de docto homine, & erudito, cui vivere est, cogitare; sapientis enim cogitatio non ferme ad investigandum adhibet oculos advocatos. Etiam si nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paullo obscoenius, sed non absurda sententia est; cujus caecitatem cum mulierculae lamentarentur, Quid agitis, inquit? an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna? Appium quidem veterem illum, qui caecus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus in illo suo casu, nec privato, nec publico muneri defuisse. G. autem Drusi domum compleri consultoribus solitam accepimus; cum, quorum res esset, sua ipsi non videbant, caecum adhibebant ducem.

Pueris nobis Cn. Aufidius praetorius & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Grecam scribebat historiam, & videbat in literis. Diodorus Stoicus, caecus, multos annos nostrae domi vixit. Is vero, quod credibile vix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue, quam antea versaretur, & cum fidibus Pytagoreorum more uteretur, cumque ei libri noctes, & dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat; tum quod sine oculis fieri posse vix videretur, geometriae munus tuebatur, verbis praecipiens discentibus, unde, quo, quamque lineam scriberent. Asclepiadem ferunt non ignobilem,

Ere-

Eretricum philoſophum (1) cum quidam quaereret, quid ei caecitas attuliſſet, reſpondiſſe, ut puero uno eſſet comitatior. Ut enim vel ſumma paupertas tolerabilis ſit, ſi liceat, quod quibuſdam Graecis quotidie; ſic caecitas ferri facile poſſit, ſi non deſint ſubſidia valetudinum. Democritus luminibus amiſſis, alba ſcilicet, &, atra diſcernere non poterat; at vero bona, mala; aequa, iniqua: honeſta, turpia; utilia, inutilia; magna, parva poterat; & ſine varietate colorum licebat vivere beate; ſine notione rerum non licebat. Atque is vir impediri animi etiam aciem aſpectu oculorum arbitrabatur; & cum alii ſaepe, quod eſſet ante pedes, non viderent, ille infinitatem omnem peregrinabatur, (2) ut nulla in extremitate conſiſteret. Traditum eſt etiam, Homerum caecum fuiſſe. (3) At ejus picturam, non poeſim, videmus. Quae

---

(1) *Fuerunt philoſophi, qui* Eretrici, *ſive* Eretriaci *appellati ſunt, de quibus Cicero multis locis egit, ſed in III. de Oratore his verbis*. Fuerunt etiam alia genera philoſophorum, qui ſe omnes fere Socraticos eſſe dicebant, Eretricorum, Erilliorum, Megaricorum, Pyrroneorum &c. *Aſclepiadem auctorem hunc eius ſectae fuiſſe docet Laertius in vita Phoedonis*. Victor.

(2) *MS. Norvic.* peragrabat.

(3) *Sunt qui volunt hoc prae ſenio contigiſſe. Vide Joan. Brodaeum Miſcell. lib. V. cap. 9. Et ſane ut recte Velleius Paterculas lib. I. cap. 5.* Homerum ſi quis caecum genitum putat, omnibus ſenſibus orbus eſt. *Fabulam inde natam tradit Suidas* ὅτι οὐχ ἡττηθῇ ἐπιθυμίας, ἢ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀρήσεται. *Ex Heſychio Mileſio legendum* ἔρχεται. *At vero caecum fuiſſe nullus dubitat, cumque velut oculis captum finxere ſtatuarii, quod ex Pauſania, & Cedreno notavit vir illuſtris Giſb. Cuperus. Vide & Leonem Allatium de Patr. Hom. cap.* 8. Davis.

regio, quae ora, qui locus Graecie, quae species formae, quae pugna, quae acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum non ita expictus est, ut, quae ipse non viderit, nos ut videremus effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac voluptatem, aut cuiquam docto defuisse umquam arbitramur? Aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus agros, & patrimonia sua reliquissent; huic discendi, quaerendique divinae delectationi toto se animo dedissent? Itaque augurem Tyresiam, quem sapientem fingunt poetae, numquam inducunt deplorantem caecitatem suam; at vero Polyphemum Homerus cum immanem, ferumque finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, ejusque laudare fortunas, quod, qua vellet ingredi posset, &, quae vellet, attingere. Recte hic quidem: nihilo enim erat ipse Cyclops, quam aries ille, prudentior.

In surditate vero quidnam est mali? erat surdaster M. Crassus: sed aliud molestius, quod male audiebat, etiamsi, ut mihi videbatur, injuria. Epicurei (1) nostri Graece fere nesciunt, nec Graeci Latine; ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: omnesque id (2) nos in iis linguis, quas non intelligimus quae sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. At vocem citharoedi non audiunt: ne stridorem quidem serrae tum, cum acuitur, aut grunitum, cum jugulatur sus; nec, cum quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. Et si cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, antequam hi sint inventi, multos beate vixisse sapientes; deinde multo majorem per-

(1) *Faernus pro* Epicurei *legendum putat* Opici, *quae mihi lectio optima videtur. Notum autem est cum ex Strabone, tum ex aliis Opicos Campaniae populos fuisse*. Ursin, (2) *P. Manut.* item.

percipi posse legendis his, quam audiendis voluptatem. Tum, ut paullo ante caecos ad aurium traducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculorum: etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret. Congerantur in unum omnia, ut idem oculis, & auribus captus sit; prematur etiam doloribus acerrimis corporis; qui primum per se ipsi plerumque conficiunt hominem; sin forte longinquitate producti vehementius tamen torquet, quam ut causa sit; cur ferantur; quid est tandem Dii boni, quod laboremus? portus enim praesto est, quoniam mors ibidem est, aeternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus Lysimacho mortem minitanti; Magnum vero, inquit, effecisti, si cantharidis vim consecutus es. Paulus Persae deprecanti, ne in triumpho duceretur, In tua id quidem, potestate est. Multa primo die, cum de ipsa morte quaereremus, non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte, quae qui recordetur, haud sane periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certe non timendam putet.

Mihi quidem in vita servanda videtur illa lex, quae in Graecorum conviviis obtinetur. Aut bibat, inquit, aut abeat (1). Et recte. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi, aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat; sic injurias fortunae, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Haec eadem, quae Epicurus, totidem verbis dicit & Hieronymus. Quod si ii philosophi, quorum ea sententia est, ut virtus per se ipsa nihil valeat; omneque, quod honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inani vocis sono

(1) *In Graecis est* παρονομασία, *quae dictum reddit elegantius*, "Η πῖθι, *inquiunt*, ἢ ἄπιθι. Camer.

ſono decoratum eſſe dicant; & tamen ſemper beatum eſſe cenſent ſapientem: quid tandem a Socrate, & Platone profectis philoſophis faciendum putes? Quorum alii tantam praeſtantiam in bonis animi eſſe dicunt, ut ab his corporis externa obſervent. Alii autem haec ne bona quidem ducunt; in animo reponunt omnia. Quorum controverſiam ſolebat tamquam honorarius arbiter judicare Carneades: nam cum quaecumque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur; neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis, bonae valetudini, caeteris rebus generis ejusdem, quam Stoici; cum ea, re, non verbis ponderarentur: cauſam eſſe deſiderandi negabat. Quare hunc locum caeterarum diſciplinarum philoſophi quemadmodum obtinere poſſint, ipſi viderint. Mihi tamen gratum eſt, quod de ſapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philoſophorum voce profitentur. Sed quoniam mane eſt eundum, has quinque dierum diſputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conſcripturum arbitror: ubi enim melius uti poſſumus hoc, cuicuimodi eſt, otio? Ad Brutumque noſtrum hos libros alteros quinque mittemus; a quo non modo impulſi ſumus ad philoſophicas ſcriptiones, verum etiam laceſſiti. In quo quantum caeteris profuturi ſumus, non facile dixerimus; noſtris quidem acerbiſſimis doloribus, variiſque & undique circumfuſis moleſtiis alia nulla potuit inveniri levatio.

F I N I S.

